

Міністерство внутрішніх справ України
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

КАФЕДРА ЗАГАЛЬНОПРАВОВИХ ДИСЦИПЛІН

**ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА
ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ**

*Методичні рекомендації
для підготовки до семінарських занять
(для слухачів магістратури
юридичного факультету)*

Колектив авторів

*За загальною редакцією
доктора юридичних наук, професора
Л.Р. Наливайко*

Дніпро
2021

*Схвалено Науково-методичною радою
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
протокол №8 від 20.04.2021 року*

РЕЦЕНЗЕНТИ: **Максакова Р. М.**, завідувач кафедри конституційного, адміністративного та трудового права юридичного факультету Інституту управління та права Національного університету «Запорізька політехніка», доктор юридичних наук, професор;
Тертишник В. М., професор кафедри кримінально-правових дисциплін Університету митної справи і фінансів, доктор юридичних наук, професор

Т 30 Теорія та практика правозастосування: метод. рекомендації для підгот. до семінарських занять (для слухачів магістратури юрид. ф-ту) / кол. авт. ; за заг. ред. д.ю.н., проф. Л. Р. Наливайко. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2021. 100 с.

УКЛАДАЧІ: **Наливайко Л.Р.**, проректор Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України; **Рибалкін А.О.**, доцент кафедри загальноправових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент; **Чепік-Трегубенко О.С.**, доцент кафедри загальноправових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук; **Мінакова Є.В.**, старший викладач кафедри загальноправових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ; **Новікова М.В.**, старший викладач кафедри загальноправових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.

Викладено методичні рекомендації для підготовки до семінарських занять з тем, передбачених навчальним планом з дисципліни «Теорія та практика правозастосування».

Для слухачів магістратури та викладачів юридичних закладів вищої освіти.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН.....	6
ПЕРЕЛІК ОСНОВНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДО КУРСУ.....	7
ТЕМА 1. ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ – ОСОБЛИВА ФОРМА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА	14
ТЕМА 2. ПРАВОЗАСТОВНИЙ АКТ ЯК АКТ ІНДИВІДУЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН.....	24
ТЕМА 3. НОРМОТВОРЧІСТЬ	32
ТЕМА 4. ДІЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО АКТА В ЧАСІ, ПРОСТОРІ, ЗА КОЛОМ ОСІБ.....	41
ТЕМА 5. ЮРИДИЧНА ТЕХНІКА.....	50
ТЕМА 6. ЮРИДИЧНІ ФІКЦІЇ ТА ПРЕЗУМПЦІЇ ЯК ПРИЙОМ ЮРИДИЧНОЇ ТЕХНІКИ У ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН.....	59
ТЕМА 7. ТЛУМАЧЕННЯ НОРМ ПРАВА	67
ТЕМА 8. КОЛІЗІЇ ТА ПРОГАЛИНИ НОРМ ПРАВА	75
САМОСТІЙНА РОБОТА СЛУХАЧІВ	84
ІНДИВІДУАЛЬНА РОБОТА СЛУХАЧІВ	85
ПОРЯДОК ПРОВЕДЕННЯ МОДУЛЬНОГО ТА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ СЛУХАЧІВ.....	86
РЕЙТИНГОВА СИСТЕМА ОЦІНЮВАННЯ УСПІШНОСТІ НАВЧАННЯ З ДИСЦИПЛІНИ «ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ»....	90
ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ (ЕКЗАМЕНУ) З КУРСУ «ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ»	93

ВСТУП

Навчальна дисципліна «Теорія та практика правозастосування» є юридичною дисципліною, що посідає важливе місце у системі підготовки майбутніх фахівців-юристів. Правозастосування – особлива форма реалізації права. Правильне застосування норм права вимагає юридичних знань, великого досвіду, послідовних логічних дій при розгляді справ. Правозастосування потрібне в тих випадках, коли юридична норма не може бути реалізована без владного сприяння органів держави. Теорія та практика правозастосування є невід’ємним елементом «нормальної» правової науки і має парадигмальний, базовий характер. Практична спрямованість теорії та практики правозастосування зумовлюється її безпосередньо прикладним характером, адже майже всі службові обов’язки юристів зосереджуються на застосуванні юридичних норм або на його забезпеченні. Тому вивчення цієї дисципліни має особливе значення для майбутніх юристів. Вивчення курсу надає слухачам додаткові знання в сфері правильного застосування норм права.

Метою цієї дисципліни є надання слухачам систематизованого матеріалу щодо поняття та вимог до застосування норм права; юридичної та фактичної кваліфікації справи у процесі застосування норм права; дії норми права у часі, просторі та за колом осіб; поняття і способів тлумачення норм права; юридичних презумпцій та фікцій; подолання колізій між нормами права; поняття прогалін у законодавстві і шляхи їх подолання тощо.

У межах навчального курсу аналізуються поняття, ознаки та стадії застосування норм права, акти застосування норм права, тлумачення норм права, прогаліни у законодавстві, колізії норм права та юридична техніка.

Завдання навчальної дисципліни «Теорія та практика правозастосування» спрямовується на ознайомлення слухачів з її специфікою як науки та навчальної дисципліни; розкриття специфіки колізій між нормами права, розгляд способів тлумачення, юридичних презумпцій, прогалін у законодавстві тощо.

Методичні рекомендації з навчальної дисципліни «Теорія та практика правозастосування» містять детальні вказівки щодо підготовки до кожної теми семінарського заняття, перелік основної літератури до навчального курсу, нормативно-правову базу з навчальної дисципліни, перелік питань, що виносяться на обговорення в межах семінарських занять, тематику рефератів, порядок проведення підсумкового контролю знань слухачів, рейтингову систему оцінювання успішності навчання, а також питання до підсумкового контролю. Ці методичні рекомендації у порівнянні з іншою навчально-методичною літературою відрізняються комплексним аналізом та докладним описом змісту кожної теми, систематизованим переліком літератури до кожної теми семінарського заняття.

При вивченні навчальної дисципліни «Теорія та практика правозастосування» слухачі повинні:

знати:

- поняття, ознаки і стадії застосування норм права;
- поняття і види тлумачення норм права;
- способи тлумачення норм права (мовний, логічний, системний, історичний, телеологічний (цільовий) спосіб тлумачення);
- поняття і види колізій норм права;
- поняття і види прогалин у законодавстві України;
- визначення аналогії закону, аналогії права;
- особливості дисципліни, її основні поняття;
- вимоги до правильного застосування норм права;
- способи подолання прогалин у законодавстві України тощо.

вміти:

- працювати як з нормативними актами внутрішнього законодавства так і з міжнародними актами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України та іншими міжнародними актами, а також тлумачити їх відповідно до конкретних обставин;
- формувати власну точку зору щодо успішного вдосконалення чинного законодавства;
- готувати наукові доповіді та реферати з тем, зазначених в програмі курсу;
- складати схеми з будь-якої теми курсу «Теорія та практика правозастосування»;
- на рівні відтворення правильно оцінювати сутність та зміст конкретних конституційно-правових явищ (ситуацій), орієнтуватися в чинному конституційному законодавстві, в тому числі на рівні актів Конституційного Суду України та відповідних підзаконних нормативно-правових документів, застосовувати необхідні конституційно-правові акти;
- формувати наукові пошуки, досліджувати проблемні аспекти, які виникають навколо чинного законодавства.

Методичні рекомендації з навчальної дисципліни «Теорія та практика правозастосування» розраховані на слухачів магістратури денного відділення юридичного факультету Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (20 годин лекцій; 14 годин семінарів; 16 годин практичних занять; 100 години індивідуальної та самостійної роботи).

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва теми	Всього	Кількість годин, відведених на:			
			Лекції	Семінари	Практичні заняття	Самостійну та індивідуальну роботу
	Всього	150	20	14	16	100
1.	Правозастосування – особлива форма реалізації права	6	2	2	2	10
2.	Правозастосовний акт як акт індивідуального регулювання суспільних відносин	6	4	2		12
3.	Нормотворчість	6	2	2	2	18
4.	Дія нормативно-правового акта в часі, просторі, за колом осіб	6	2	2	2	10
5.	Юридична техніка	6	4		2	10
6.	Юридичні фікції та презумпції як прийом юридичної техніки у правовому регулюванні суспільних відносин	8	2	2	4	16
7.	Тлумачення норм права	8	2	2	4	14
8.	Колізії та прогалини норм права	4	2	2		10
	Форма підсумкового контролю	Екзамен				

ПЕРЕЛІК ОСНОВНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДО КУРСУ

- Актуальні проблеми теорії держави та права: навч. посіб. / Є. В. Білозьоров, Є. О. Гіда, А. М. Завальний та ін.; за заг. ред. Є. О. Гіди. Київ: О. С. Ліпкан, 2010. 260 с.
- Актуальные проблемы теории государства и права: учеб. пособ. для студ. высш. учеб. зав. / [М. М. Рассолов и др.]; под ред. А. И. Бастрыкина. 3-е изд., перераб. и доп. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2014. 471 с.
- Алексеев С. С. Теория государств и права: учеб. Москва: Норма, 2005. 496 с.
- Андрусyak Т. Г. Теорія держави і права. Львів: Право для України, 1997. 198 с.
- Андрусyak Т. Г., Шульженко Ф. П. Історія політичних і правових вчень. Київ: Юрінком Інтер, 1999. 304 с.
- Антошкіна В. К., Мурзіна О. А. Інтерпретаційна діяльність Конституційного Суду України: проблеми теорії та практики: навч. посіб. Донецьк: Юго-Восток, 2009. 252 с.
- Апт Л. Ф. Теория государства и права: учеб. / под ред. В. Н. Корнева. Москва: Российская академия правосудия, 2013. 558 с.
- Артеменко В. Проектування нормативно-правових актів: навч. посіб. Київ: Фонд «Європа ХХІ», 2007. 256 с.
- Артикуца Н. В. Мова права і юридична термінологія: навч. посіб. Київ: Стилос, 2004. 277 с.
- Бабін Б. В., Ковбан А. В. Права людини та громадянське суспільство: навч. посіб. Одеса: Фенікс, 2014. 258 с.
- Бабкіна О. В., Волинка К. Г. Теорія держави та права у схемах і визначеннях: навч. посіб. Київ: МАУП, 2004. 144 с.
- Багатомовний юридичний словник-довідник / І. О. Голубовська та ін.; відп. ред. І. О. Голубовська. І. Ю. Штиченко. Київ: Київський ун-т, 2012. 543 с.
- Бадаляниц Ю. С., Ягофаров Д. А. Права человека: учеб. пособ. Москва; Рязань: Поверенный, 2006. 519 с.
- Беляева О. М. Теория государства и права в схемах: учеб. пособ. Москва: Эксмо, 2009. 96 с.
- Братановский С. Н., Джамбалаев Я. Р., Епифанов А. Е. Теория государства и права: курс лекций. Москва: Юнити, 2013. 214 с.
- Бухтерева М. А. Форма государства: учеб. пособ. Тюмень: Организ.-науч. и ред.-издат. отдел Тюмен. юрид. ин-та, 2010. 137 с.
- Васильев А. С., Борщевський І. В., Іванов В. В., Канзафарова І. С., Притченко Р. С., Труба В. І. Теорія права і держави: підруч. Харків: Одиссей, 2007. 447 с.
- Ведерніков Ю. А., Папірна А. В. Теорія держави та права: навч. посіб. Київ: Знання, 2008. 333 с.
- Велика українська юридична енциклопедія: у 20-ти томах / редкол.:

- В. Д. Гончаренко (гол.) та ін. Харків: Право, 2016. Том 1: Історія держави і права України. 848 с.
- Велика українська юридична енциклопедія: у 20-ти томах / редкол.: С. І. Максимов (гол.) та ін. Харків: Право, 2017. Том 2: Філософія права. 1128 с.
 - Велика українська юридична енциклопедія: у 20-ти томах / редкол.: О. В. Петришин (гол.) та ін. Харків: Право, 2017. Том 3: Загальна теорія права. 952 с.
 - Великий енциклопедичний юридичний словник. А-Я / за ред. Ю. С. Шемшученка. 2-е вид., переробл. і допов. Київ: Юридична думка, 2012. 1017 с.
 - Венгеров А. Б. Теория государства и права: учеб. 10-е изд., стер. Москва: Омега-Л, 2014. 607 с.
 - Власов В. И., Власова Г. Б., Денисенко С. В. Теория государства и права: учеб. пособ. 3-е изд., перераб. и доп. Ростов-на-Дону: Феникс, 2014. 332 с.
 - Волинка К. Г. Теорія держави і права: навч. посіб. 2-ге вид. Київ: МА-УП, 2006. 240 с.
 - Воронин М. В. Основания и проявления системности права: моногр. Москва: Юрлитинформ, 2016. 196 с.
 - Гаврилова Ю. А. Толкование и конкретизация права: учеб. пособ. Волгоград: ФГАОУ ВПО «Волгоградский гос. ун-т», 2015. 46 с.
 - Ганич О. А. Правотворчість в державному управлінні: навч. посіб. Донецьк: ЛАНДОН-XXI, 2014. 414 с.
 - Головатий М. Ф. Демократія: історія, теорія, практика: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Персонал, 2011. 227 с.
 - Головка О. М. Теорія держави та права: навч. посіб. Харків: ХНУВС, 2010. 277 с.
 - Гриценко М. В., Летушева Н. И. Теория государства и права: учеб. 7-е изд., перераб. Москва: Академия, 2013. 220 с.
 - Гуков А. С. Теория государства и права в схемах и определениях: учеб. пособ. Москва: Финансовый ун-т, 2013. 110 с.
 - Гуреев В. И. Юридическая норма: теория и практика: учеб. пособ. Москва: РЭУ им. Плеханова Г. В., 2013. 47 с.
 - Гусарев С. Д. Теорія права і держави: навч. посіб. Київ: Правова єдність, 2008. 270 с.
 - Гусарева С. Д., Тихомирова О. Д. Теорія держави та права: навч. посіб. Київ: НАВС; Освіта України, 2017. 320 с.
 - Держава і громадянське суспільство в Україні: проблеми взаємодії: моногр. / І. О. Кресіна, О. В. Скрипнюк, А. А. Коваленко, Є. В. Перегуда, О. М. Стойко та ін.; за ред. І. О. Кресіної. Київ: Логос, 2007. 314 с.
 - Дроботушенко Е. В. Основы социального государства и социального права: учеб. пособ. Чита: ЗабГУ, 2013. 276 с.
 - Дудченко О. С. Теорія держави і права: навч.-метод. посіб. Ніжин: НДУ

- ім. М. Гоголя, 2012. 99 с.
- Ершов В. В., Марченко М. Н. Современное правопонимание: курс лекций. Москва: НОРМА, 2016. 367 с.
 - Загальна теорія держави та права: навч. посіб. / Р. А. Калюжний, С. М. Тимченко, Н. М. Пархоменко, С. М. Легуша. Київ: Паливода А. В., 2007. 296 с.
 - Зайчук О. В., Оніщенко Н. М. Теорія держави та права. Академічний курс: підруч. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 688 с.
 - Законність: теоретико-правові проблеми дослідження та впровадження: моногр. / ред.: О. В. Зайчук, С. В. Бобровник. Київ: ЮСТІНІАН, 2004. 211 с.
 - Зыков С. В. Актуальные проблемы правовой теории государства: учеб. пособ. Москва: ЮНИТИ, 2013. 181 с.
 - Камінська Н. В. Словник міжнародно-правових термінів. Київ: КУТЕП, 2013. 150 с.
 - Кармаліта М. В., Старостюк А. В. Теорія держави: навч. посіб. Ірпінь: [б. в.], 2013. 152 с.
 - Карпунов В. М. Теорія держави та права: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. 2-е вид. Луганськ: РВВ ЛАВС, 2005. 208 с.
 - Каткова Т. Г. Теорія держави і права: навч. посіб. у визнач. і табл. Харків: Право, 2014. 94 с.
 - Кашанина Т. В. Юридическая техника: учеб. Москва: Эксмо, 2007. 512 с.
 - Кельман М. С., Мурашин О. Г. Загальна теорія держави та права: підруч. Київ: Кондор, 2006. 477 с.
 - Коталейчук С. П. Теорія держави та права: навч. посіб. для підготов. до держ. іспитів. Київ: КНТ, 2009. 320 с.
 - Котюк В. О. Загальна теорія держави та права: навч. посіб. Київ: Атіка, 2005. 592 с.
 - Кузнецов И. А. Теория государства и права: учеб. 4-е изд., доп. и перераб. Волгоград: Волгоградского фил. ФГОБУ ВПО РАНХиГС, 2013. 319 с.
 - Кузьмін С. А., Карпенко Д. М. Теорія держави та права в питаннях і відповідях: посіб. Київ: Паливода А. В., 2010. 128 с.
 - Кулапов В. Л. Теория государства и права: учеб. Москва: КноРус, 2014. 380 с.
 - Лазарев В. В., Липень С. В. Теория государства и права: учеб. Москва: Спарк, 2004. 528 с.
 - Лазарева В. В. Общая теория права и государства: учеб. Москва: Юристь, 2005. 520 с.
 - Лациба М. В. Місцева демократія в Україні: нові стандарти. Київ: Агентство «Україна», 2013. 232 с.
 - Левченко К. Б. Людина. Свобода. Демократія. Київ: Юрисконсульт, 2006. 621 с.
 - Лемак В. В. Загальна теорія держави та права: навч. посіб. Ужгород:

- Медіум, 2003. 251 с.
- Леоненко Н. Т. Законодательная техника: науч. пособ. Новосибирск: РАНХиГС, 2015. 275 с.
 - Лившиц Р. З. Теория права: учеб. 2-е изд. Москва: БЕК, 2001. 224 с.
 - Лушников А. М. Теория государства и права: базовый курс: учеб. пособ. Москва: Юрлитинформ, 2013. 270 с.
 - Макушев П. В., Хрідочкін А. В. Теорія правозастосування: навч. посіб. Дніпро: Гельветика, 2018. 360 с.
 - Малахов В. П. Общая теория права и государства. К проблеме правопонимания: учеб. пособ. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2013. 143 с.
 - Малько А. В. Теория государства и права в вопросах и ответах: учеб.-метод. пособ. 5-е изд. Москва: Дело, 2014. 350 с.
 - Манько Д. Г. Юридична техніка й технології: курс лекцій. Херсон: Грінь Д. С., 2014. 191 с.
 - Марченко М. Н. Теория государства и права: учеб. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Проспект; Изд-во Московского ун-та, 2016. 636 с.
 - Марченко М. Н., Дерябина Е. М. Теория государства и права: схемы с комментариями: учеб. пособ. Москва: Проспект, 2014. 198 с.
 - Марчук В. М., Корольков О. В. Теорія держави і права: навч. посіб. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2012. 415 с.
 - Матузов Н. И., Малько А. В. Теория государства и права: учеб. 4-е изд., испр. и доп. Москва: Дело, 2016. 525 с.
 - Мелехин В. А. Теория государства и права: учеб. Москва: Маркет ДС, 2007. 640 с.
 - Морозова Л. А. Теория государства и права: учеб. 5-е изд., перераб. и доп. Москва: Норма, 2013. 663 с.
 - Мухаев Р. Т. Теория государства и права: учеб. 3-е изд., перераб. и доп. Москва: Юрайт, 2014. 584 с.
 - Наливайко Л. Р. Державний лад України: теоретико-правова модель: моногр. Харків: Право, 2009. 600 с.
 - Наливайко Л. Р., Беляєва М. В. Політична функція Української держави: теоретико-правові та конституційно-правові засади: моногр. Київ: Хай-Тек Прес, 2013. 316 с.
 - Наливайко Л. Р., Грицай І. О. Неурядові правозахисні організації України: навч. посіб. (2-ге вид., перероб. та допов.). Київ: Хай-Тек Прес, 2016. 245 с.
 - Нерсисянц В. С. Загальна теорія права і держави: підруч. для юрид. вуз. і фак. Москва: НОРМА ИНФРА, 2010. 552 с.
 - Новик М. К., Новик В. А. Теорія держави та права: практикум. Житомир: Полісся, 2004. 213 с.
 - Новітнє вчення про тлумачення правових актів: навч. посіб. / В. Г. Ротань та ін.; відп. ред. В. Г. Ротань. Харків: Право, 2013. 751 с.
 - Осауленко О. І. Загальна теорія держави та права: навч. посіб. для студ. ВНЗ. Київ: Істина, 2007. 336 с.

- Основи права: учеб. пособ. / [В. В. Блажеев и др.]; под ред. В. В. Блажеева. Москва: Проспект, 2013. 384 с.
- Пендюра М. М. Теорія держави і права: навч. посіб. Київ: О. С. Ліпкан, 2013. 302 с.
- Перевалов В. Д. Теория государства и права: учеб. 3-е изд., испр. и доп. Москва: Юрайт, 2013. 428 с.
- Письменицький А. А., Слинко Д. В., Спаський А. С. Теорія держави та права: навч. посіб. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2010. 242 с.
- Плавич В. П. Проблеми сучасного праворозуміння: навч. посіб. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2014. 215 с.
- Погребной И. М. Теория права: учеб. пособ. 3-е изд., испр. и доп. Харків: Основа, 2003. 128 с.
- Поляков А. В. Общая теория права: проблемы интерпретации в контексте коммуникативного подхода: учеб. 2-е изд., испр. и доп. Москва: Проспект, 2016. 832 с.
- Правова доктрина України: у 5-ти т. / редкол.: В. Я. Тацій [та ін.]. Харків: Право, 2013. Том 1: Загальнотеоретична та історична юриспруденція / [О. В. Петришин та ін.]; за заг. ред. О. В. Петришина. 2013. 975 с.
- Правові системи сучасності: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. Ю. С. Шемшученка. Київ: Юридична думка, 2012. 490 с.
- Протасов В. Н. Теория государства и права: учеб. Москва: Юрайт, 2014. 494 с.
- Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави. 5-те вид., зі змін. Київ: Атіка, 2001. 192 с.
- Радько Т. Н., Лазарев В. В., Морозова Л. А. Теория государства и права: учеб. Москва: Проспект, 2014. 562 с.
- Рассказов Л. П. Теория государства и права: учеб. 6-е изд. Москва: РИОР, 2014. 473 с.
- Ришелюк А. М. Законотворчість в Україні: навч. посіб. Київ: Ін-т законодавства, 2013. 383 с.
- Романенкова Е. Н. Теория государства и права: конспект лекцій: учеб. пособ. Москва: Проспект, 2014. 94 с.
- Рудик П. А. Основи теорії держави: навч. посіб. Київ: Алерта, 2013. 206 с.
- Самоленский М. Б. Теория государства и права: учеб. Москва: ИНФРА-М, 2013. 270 с.
- Сидоренко М. Й. Теорія держави і права (курс лекцій): навч. посіб. 2-ге вид., переробл. і допов. Київ: Ун-т «Україна», 2013. 197 с.
- Скакун О. Ф. Теорія права і держави: підруч. 4-те вид., допов. і переробл. Київ: Правова єдність; Алерта, 2014. 524 с.
- Скірський І. В. Теорія держави та права: навч. посіб. Вінниця: [б. в.], 2006. 292 с.
- Словник юридичних термінів і понять: навч. посіб. / [В. Г. Гончаренко та ін.]; за ред. В. Г. Гончаренка та З. В. Ромовської. Київ: Юстініан, 2013.

597 с.

- Старостюк А. В. Застосування норм права: навч. посіб. Ірпінь: [б. в.], 2007. 137 с.
- Субботін В. М., Філонов О. В. та ін. Теорія держави та права: навч. посіб. Київ: Знання, 2005. 327 с.
- Сухонос В. В. Теорія держави і права: навч. посіб. Суми: Університетська книга, 2005. 536 с.
- Теория государства и права: курс лекций / С. Н. Братановский, Я. Р. Джамбалаев, А. Е. Епифанов. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2013. 214 с.
- Теория государства и права: учеб. / [В. К. Бабаев и др.]; под ред. В. К. Бабаева. 3-е изд., перераб. и доп. Москва: Юрайт, 2013. 715 с.
- Теория государства и права: учеб. для вуз. / под ред. В. М. Корельского, В. Д. Перевалова. 2-е изд. Москва: ИНФРА М-НОРМА, 2002. 616 с.
- Теорія держави і права в тестових завданнях: навч. посіб. / Л. Р. Наливайко, Р. З. Голобутовський, О. І. Наливайко, О. С. Чепік-Трегубенко, Є. В. Касяненко, А. Ф. Орешкова, Е. В. Звягіна; за заг. ред. Л. Р. Наливайко. Дніпро: Дніпр. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 716 с.
- Теорія держави і права: навч. посіб. / [С. К. Бостан та ін.]. Київ: Академія, 2013. 346 с.
- Теорія держави і права: навч. посіб. для підготов. до держ. іспитів / О. В. Петришин, Д. В. Лук'янов, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський, Г. О. Христова; за заг. ред. О. В. Петришина. 5-те вид., допов. і змін. Харків: Право, 2016. 198 с.
- Теорія держави і права: практикум / О. М. Гришко, В. І. Риндюк, Ю. М. Рижук; за заг. ред. Ф. П. Шульженка. Київ: КНЕУ, 2013. 308 с.
- Теорія та практика правозастосування у тестових завданнях: навч. посіб. / Л. Р. Наливайко, Р. З. Голобутовський, Е. В. Звягіна, І. С. Кузьміна, О. І. Наливайко, О. С. Чепік-Трегубенко; за заг. ред. Л. Р. Наливайко. Київ: Хай-Тек Прес, 2017. 316 с.
- Тлумачний термінологічний словник з конституційного права (Explanatory Terminological Dictionary on Constitutional law) / кол. авт.; за заг. ред. Л. Р. Наливайко. Київ: Хай-Тек Прес, 2016. 628 с.
- Токарська А. С. Комунікативна стратегія законотворчої і законодавчої діяльності: навч. посіб. Львів: ЛДУВС, 2016. 243 с.
- Третьякова Е.-Д. С. Правотворчество и экспертиза нормативных правовых актов: учеб. пособ. Новосибирск: Новосибирский гос. технический ун-т, 2013. 59 с.
- Хахуліна К. С., Малига В. А., Стаднік І. В. Теорія держави та права в схемах та визначеннях: навч. посіб. Донецьк: Донбас, 2011. 340 с.
- Хрестоматия по теории государства и права / под общ. ред. И. И. Лизиковой. 2-е изд. Москва: Проспект, 2009. 720 с.
- Хропанюк В. Н. Теория государства и права: учеб. 3-е изд. Москва: ОМЕГА-Л, 2008. 336 с.
- Черданцев А. Ф. Теория государства и права: учеб. для вуз. Москва:

- Юристь, 2003. 393 с.
- Чухвичев Д. В. Законодательная техника. Москва: ЮНИТИ-ДАНА; Закон и право, 2006. 239 с.
 - Шестопалова Л. Теорія права та держави: навч. посіб. Київ: Паливода А. В., 2012. 256 с.
 - Шутак І. Д. Розвиток теорії та практики юридичної техніки. Харків: Право, 2018. 366 с.
 - Шутак І. Д. Юридична техніка в схемах і таблицях: курс лекцій для бакалаврів. Дрогобич: Коло, 2016. 231 с.
 - Шутак І. Д. Юридична техніка: курс лекцій для бакалаврів. Івано-Франківськ: Коло, 2015. 226 с.
 - Шутак І. Д. Юридична техніка: навч. посіб. Івано-Франківськ: [б. в.], 2013. 495 с.
 - Энциклопедический юридический словарь / В. Н. Додонов. 2-е изд. Москва: ИНФРА-М, 1999. 367 с.
 - Юридична енциклопедія: в 6-ти томах / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1998. Том 1: А-Г. 672 с.
 - Юридична енциклопедія: в 6-ти томах / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1999. Том 2: Д-Й. 744 с.
 - Юридична енциклопедія: в 6-ти томах / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 2001. Том 3: К-М. 792 с.
 - Юридична енциклопедія: в 6-ти томах / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1998. Том 4: Н-П. 720 с.
 - Юридична енциклопедія: в 6-ти томах / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1998. Том 5: П-С. 736 с.
 - Юридична енциклопедія: в 6-ти томах / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1998. Том 6: Т-Я. 768 с.
 - Ямбушев Ф. Ш., Тараканова Н. Г. Теория государства и права: учеб. пособ. 2-е изд., перераб. и доп. Саранск: Принт-Издат, 2013. 315 с.

ТЕМА 1. ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ – ОСОБЛИВА ФОРМА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА

Семінарське заняття – 2 год.

Практичне заняття – 2 год.

1. Реалізація правових норм: теоретико-правова характеристика.
2. Форми реалізації норм права: класифікація та види.
3. Правозастосовний процес: поняття, сутність, ознаки. Простий та складний порядок застосування норм права: загальна характеристика.
4. Стадії правозастосовного процесу.
5. Вимоги до правильного застосування норм права: види та їх характеристика.
6. Правозастосовні помилки: поняття, ознаки, види.

Методичні вказівки для підготовки до семінарського заняття

Правозастосування за своїм обсягом є найоб'ємнішою ланкою в юридичному процесі, спрямованою на індивідуальне регулювання суспільних відносин. Право тільки тоді виконує своє соціальне призначення, коли його норми втілюються у суспільних відносинах, правомірній поведінці осіб, яким вони адресовані, тобто тоді, коли ці норми реалізуються. Реалізація норм права завершує процес правового регулювання суспільних відносин, уособлюючи тим самим його певний результат. Реалізація правових норм завжди передбачає наявність причинного зв'язку між юридичною регламентацією певних соціальних стосунків та набуттям ними впорядкованого стану. З огляду на це реалізацію правових норм слід відрізняти від тих проявів людської поведінки, які хоча і узгоджуються з правовими приписами, але стимулюються різноманітними неюридичними чинниками (наприклад, власними переконаннями особи, релігійними настановами, чинниками біологічного порядку), що діють в одному напрямі з нормами права. Розгляд цього семінару слід розпочати з аналізу поняття реалізація норм права, розкрити його ознаки. Також необхідно зауважити, що реалізацію правових норм не слід ототожнювати з іншим за змістом процесом – реалізацією права як такого, під якою розуміють усі шляхи набуття ним властивостей позитивного утворення, переведення його з модусу лише потенційно можливих у даному соціумі юридичних форм, з рівня природного права на рівень реального чинника суспільного життя.

У наступному питанні потрібно надати класифікацію форм реалі-

зації норм права за різними критеріями. Слід зосередити увагу на таких формах, як використання, виконання, додержання. Використання є формою реалізації уповноважуючих норм права і полягає в обранні особою для задоволення своїх потреб та інтересів певного юридично дозволеного варіанту її поведінки. Використання може відбуватися як через активну, так і через пасивну поведінку юридичних суб'єктів. Виконання являє собою форму реалізації правових зобов'язуючих приписів, які покладають на особу юридичні обов'язки активного типу, і тому вимагає від неї здійснення дій, що становлять зміст таких обов'язків. Додержання є формою реалізації забороняючих правових норм, що встановлюють юридичні обов'язки пасивного типу, яка полягає у відмові зобов'язаних осіб від юридично заборонених видів поведінки.

Далі слід проаналізувати «правозастосовний процес», його поняття, сутність та основні ознаки. Також, розглядаючи це питання, необхідно визначити порядок застосування норм права, який може бути простим і складним. Необхідно приділити особливу увагу складному порядку застосування норм права.

Щодо стадій правозастосовного процесу, то слід зазначити, що вони є складним процесом, який являє собою низку послідовних взаємопов'язаних дій. Потім розпочати з основних положень першої стадії встановлення фактичних обставин справи. На цій стадії, яка ще називається «фактичною кваліфікацією справи», ретельно вивчаються конкретні обставини справи, що мають юридичне значення. Наступною слід розглянути другу стадію, якою є вибір та аналіз правової норми як центральної стадії правозастосовного процесу. На даній стадії, яка називається «юридична кваліфікація справи», суб'єкт правозастосування знаходить норму права, яка підлягає застосуванню; перевіряє цю норму на предмет її чинності, а також визначає ту редакцію норми, яка діяла на момент існування істотних обставин справи, встановлює її дію у часі, просторі та за колом осіб, а після цього здійснює її тлумачення, тобто з'ясування її змісту стосовно обставин справи. Зокрема, в межах цього питання важливим є розгляд правової кваліфікації – юридичної оцінки всієї сукупності фактичних обставин справи шляхом віднесення конкретного випадку до сфери дії певних юридичних норм. Наступною стадією правозастосовного процесу необхідно визначити третю стадію, якою є прийняття уповноваженим суб'єктом рішення по справі. Третя стадія застосування норм права передбачає винесення індивідуально-правового припису у формі правозастосовного акта і доведення його до відома зацікавлених сторін. Ця стадія є найважливішою частиною правозастосовного процесу.

У наступному питанні необхідно визначити вимоги щодо прави-

льного застосування норм права, які є юридичними правилами, за допомогою яких правозастосовний орган втілює в життя принципи права. Також слід приділити увагу основним вимогам, а саме законності, обґрунтованості та доцільності.

Останнє питання передбачає розгляд поняття, ознак та видів правозастосовної помилки. Важливим є питання про навмисність вчинення помилки суб'єктом правозастосування. Помилка в правозастосовній діяльності найчастіше має прихований характер. З однієї сторони, вона обумовлена добросовісною оманю суб'єкта правозастосування, який не передбачає і не бажає допустити її, з іншої – навмисне, неправильне застосування права. Правова аргументація такої діяльності з метою приховати помилку повинні розцінюватись як правопорушення, яке відрізняється від помилки направленістю свідомості, мотивом, формою вини.

Дайте визначення наступних понять:

застосування норм права, ознаки застосування норм права, поняття реалізації правових норм, індивідуальна реалізація правових норм, колективна реалізація правових норм, ординарні (звичайні) форми реалізації правових норм, форми реалізації правових норм, стадії застосування норм права, поняття правозастосовного акта, ознаки правозастосовного акта, структура правозастосовного акта, акти документи, акти дії, регулятивні акти, охоронні акти, поняття правозастосовних помилок, логічна структура акта, велика посилка, мала посилка, вимога обґрунтованості, вимога законності, вимога доцільності, прогалина в законодавстві, аналогія закону, аналогія права, субсидіарне застосування (міжгалузева аналогія), стадія застосування норм права, правозастосовний процес, застосування права, простий порядок застосування норм права, складний порядок застосування норм права, стадії застосування норм права, встановлення фактичних обставин справи, вибір та аналіз правової норми, дії з пошуку юридичної норми, прийняття уповноваженим суб'єктом рішення по справі, велика посилка, мала посилка, юридичний силогізм, правова кваліфікація, тягар доказування, вимоги до правильного застосування норм права, законність правозастосовної діяльності, доцільність правозастосовної діяльності, обґрунтованість правозастосовної діяльності, вимога справедливості, правозастосовні помилки, омана.

Скласти схеми:

- ✓ Структура процесу застосування права.
- ✓ Методологія дослідження правозастосування.

- ✓ Стадії правозастосовного процесу.
- ✓ Види правозастосовної помилки.

Тематика рефератів:

- Реалізація норм права та інші суміжні правові категорії.
- Актуальні питання захисту прав людини в контексті правозастосування.
- Сутність та особливості правоохоронної форми правозастосовчої діяльності.
- Дотримання як форма безпосередньої реалізації норм права.
- Розумність у системі принципів застосування норм права.
- Функції світогляду у правозастосовчій діяльності: поняття та елементи.
- Проблеми правозастосування матеріальних темпоральних норм в Україні.
- Правозастосовні помилки у вітчизняному законодавстві: шляхи подолання.

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору) від 07 лютого 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 9. Ст. 50.).
- ❖ Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, 19-20, 21-22. Ст. 144.
- ❖ Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.
- ❖ Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35, 35-36, 37. Ст. 446.
- ❖ Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1984. № 51. Ст. 1122.
- ❖ Кримінальний кодекс України від 4 квітня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.

Спеціалізована література:

1. Nalyvaiko L. R., Shepik-Tregubenko O. S. Main Directions of Effective Interaction of Public Authorities and Institutes of Civil Society / Legislation of EU countries: history, shortcomings and prospects for the development: collective monograph. Frankfurt (Oder): Izdevniecība «Baltija Publishing»,

2019. P. 197-214.
2. Nalyvaiko L. R., Oliinyk V. M. Theoretical and legal basis of the interaction of judicial authorities and the civil society institutions: foreign experience / Development and modernization of the legal systems of Eastern Europe: experience of Poland and prospects of Ukraine: collective monograph. Vol. 3. Lublin: Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2017. 372 p. P. 165-181.
 3. Polednik P. Zamysleni se nad odevem advokata v Ceske republice. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 1, ч. 1. P. 12-13.
 4. Андрійчук А. В. Загальні особливості правозастосовної форми реалізації контрольно-наглядових повноважень Національним банком України. *Митна справа*. 2015. № 2 (2.2). С. 144-149.
 5. Барандич С. Правозастосування в сучасному вимірі юридичної науки. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 4. С. 1-7.
 6. Беріша Ф. Взаємозв'язок між суспільством, державою та правом. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. Svazek 3., 2. vydání. P. 172-184.
 7. Бєлкін М. Л. Механізми забезпечення єдиного правозастосування в Україні: теорія, практика, подальший розвиток. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2013. Вип. 17. С. 19-26.
 8. Білас Ю. Ю. Європейські стандарти прав людини в контексті правозастосування сучасної України: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2011. 228 с.
 9. Болокан І. В. Додержання як форма реалізації адміністративно-правових норм. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Вип. 2. С. 55-59.
 10. Болокан І. В. Реалізація норм права та інші суміжні правові категорії. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2016. Т. 18. С. 36-46.
 11. Болокан І. В. Реалізація норм права як правова категорія. *Актуальні проблеми держави і права*. 2016. Вип. 77. С. 31-38.
 12. Болокан І. В. Форми реалізації адміністративно-правових норм та їх види. *Судова та слідча практика в Україні*. 2017. Вип. 3. С. 33-39.
 13. Болокан І. Специфічність застосування як форми реалізації адміністративно-правових норм. *Юридичний вісник*. 2017. № 1. С. 147-152.
 14. Бондаренко В. А. Форми реалізації адміністративно-правових норм: теоретичні аспекти. *Митна справа*. 2013. № 6 (2.1). С. 159-164.
 15. Борисенко М. О. Вплив практики Європейського суду з прав людини на єдність правозастосування в судовій системі України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2015. Вип. 5 (4). С. 108-112.
 16. Борисенко М. О. Єдність судового правозастосування у контексті забезпечення верховенства права. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2015. Вип. 16 (1). С. 29-32.
 17. Борисенко М. О. Забезпечення єдності правозастосування у судовій системі: теоретичний аспект. *Право і суспільство*. 2015. № 6. С. 160-165.
 18. Борисенко М. О. Ознаки та принципи правозастосовної діяльності: теоретичний аспект. *Вісник Академії адвокатури України*. 2015. Т. 12.

- № 3. С. 23-29.
19. Борисенко М. О. Організаційні та правові основи забезпечення єдності правозастосування судами України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 20 с.
 20. Бочаров Д. О. Доказування у правозастосовчій діяльності: загальнотеоретичні питання: дис ... канд. юрид. наук. Харків, 2006. 201 с.
 21. Братель О. Процесовзаємодіючі норми матеріального права в контексті реалізації процесуальних юридичних фактів при здійсненні цивільного судочинства. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 1. С. 10-17.
 22. Бриль К. І. Правозастосовний акт як особливий вид індивідуальних правових актів: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2008. 214 с.
 23. Бриль К. І. Правозастосовний акт як особливий вид індивідуальних правових актів: моногр. Київ: Леся, 2012. 191 с.
 24. Буяков А. Ю. Юридические коллизии и способы их устранения: дис. ... д-ра юрид. наук. Саратов, 1999. 227 с.
 25. Василюк С. Правотворча і правозастосовна діяльність: їх діалектична єдність. *Право України*. 1996. № 10. С. 56-60.
 26. Васін Є. Ю. Гарантії законності в правозастосовчій діяльності. *Право і суспільство*. 2012. № 4. С. 33-37.
 27. Веклич В. О. До питання щодо особливостей правового регулювання і правозастосування при взаємодії органів державної влади і громадянського суспільства у боротьбі з корупцією в Україні. *Науковий вісник Університету «КРОК»*. 2017. Вип. 27. С. 59-67.
 28. Винников А. В. Национальные языки, судебный перевод и правоприменение. *Современное право*. 2013. № 7. С. 122-128.
 29. Віхров О. П. Актуальні питання захисту прав людини в контексті правозастосування. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 10. С. 99-101.
 30. Волкова Е. И. Судебное правоприменение как познавательнo-оценочная деятельность: вопросы теории: дис. ... канд. юрид. наук. Белгород, 2009. 154 с.
 31. Ворошилова Т. В. Принятие решения по делам об административных правонарушениях: дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 1998. 170 с.
 32. Галянтич М. Колізія нормативних актів: вимушений шлях розвитку права. *Право України*. 1996. № 6. С. 34-36.
 33. Ганзенко О. О. Нетипові норми права в механізмі правового регулювання: проблеми теорії і практики застосування. *Вісник Запорізького національного університету. Серія: Юридичні науки*. 2013. № 1 (2). С. 17-23.
 34. Глубоченко С. М. Функції світогляду у правозастосовчій діяльності: поняття та елементи. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 58. С. 51-57.
 35. Гнатюк М. Д. Правозастосування та його місце в процесі реалізації права: дис ... канд. юрид. наук. Київ, 2007. 211 с.
 36. Головченко В. В., Головченко О. В. Правозастосування і захист прав

- людини в суверенній Україні: моногр. Чернігів: Лозовий В. М., 2012. 327 с.
37. Головченко О. В. Захист прав людини в контексті правозастосування: автореф. дис. ... д-ра філос. в галузі права. Київ, 2013. 18 с.
 38. Горбань М. Ю. Теоретичні аспекти дослідження конкретизації в судовому правозастосуванні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: Юридична*. 2015. Вип. 1. С. 17-27.
 39. Горбунова Л. А. Применение норм трудового права: теоретические вопросы: дис. ... канд. юрид. наук. Томск, 2001. 196 с.
 40. Гордієнко О. С. Конкретизація права в процесі правозастосовної діяльності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2015. Вип. 14 (1). С. 33-36.
 41. Гринь О. Д. До питання про ефективність правозастосовних актів. *Митна справа*. 2015. № 2 (2.2). С. 64-71.
 42. Грицай І. Теоретико-правові проблеми реалізації норми Закону України «Про місцеві вибори» щодо гендерної квоти. *Evropsky politicky a pravni diskurz*. 2018. Svazek 5., 2. vydání. P. 88-94.
 43. Губанов О. О. Вимоги до правозастосовної діяльності як критерій її якості. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2014. Вип. 10-2 (1). С. 145-147.
 44. Гуйван П. Д. До питання про визначеність судового правозастосування. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Вип. 5. С. 226-230.
 45. Гуйван П. Д. Проблеми правозастосування матеріальних темпоральних норм в Україні. *Судова та слідча практика в Україні*. 2017. Вип. 5. С. 80-87.
 46. Гуйван П. Значення темпоральних чинників у практиці Європейського суду з прав людини. Критерії розумності строку процесу за європейською конвенцією та українські правозастосовні реалії (частина 2). *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 7. С. 14-19.
 47. Гусаров С. М. Особливості громадських об'єднань як суб'єктів правозастосування. *Форум права*. 2015. № 4. С. 72-78.
 48. Гусаров С. М. Правозастосовна діяльність в Україні: моногр. Харків: Золота миля, 2015. 414 с.
 49. Гусаров С. М. Правозастосування в сфері законодавчої та нормотворчої діяльності. *Право.иа*. 2015. № 3. С. 35-42.
 50. Гусаров С. М. Проблеми класифікації функцій правозастосовної діяльності. *Право і Безпека*. 2015. № 2. С. 7-12.
 51. Далявська Т. П. Політико-правова колізія як підстава для визнання/невизнання нових держав/державоподібних утворень. *Гілея*. 2015. Вип. 98. С. 375-377.
 52. Джафарова О. В. Проблемні питання правозастосування в дозвільній діяльності. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2014. № 2. С. 123-130.
 53. Добренька Н. В. Доцільність та справедливність у правозастосовній діяльності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2014. 20 с.
 54. Донченко О. І. Особливості правозастосування як форми реалізації норм права. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного універси-*

- тету. Серія: Юриспруденція. 2014. Вип. 11 (1). С. 40-42.*
55. Дума В. В. Правозастосовча діяльність та форми її здійснення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2010. 20 с.
 56. Дума В. В. Сутність та особливості правоохоронної форми правозастосовчої діяльності. *Право і суспільство. 2012. № 2. С. 3-6.*
 57. Дума В. Підходи до праворозуміння та реалізації правових норм. *Правова інформатика. 2009. № 1. С. 46-52.*
 58. Дума В., Жовнір О. Актуальні засади правозастосовної діяльності на сучасному етапі розвитку України. *Правова інформатика. 2008. № 2. С. 67-71.*
 59. Дума В., Цимбалюк В. Правозастосування та форми його здійснення. *Правова інформатика. 2006. № 3. С. 59-62.*
 60. Евтошук Ю. О. Требования принципа пропорциональности в сфере правоприменения. *Современное право. 2013. № 2. С. 117-121.*
 61. Ершов В. В. Теоретические проблемы судебного правоприменения: дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 1986. 203 с.
 62. Ждиняк Н. П. «Реалізація» та «застосування» забороняючих кримінально-правових норм: співвідношення понять. *Форум права. 2012. № 1. С. 300-306.*
 63. Зварич Р. В. Втілення морально-етичних засад суспільства у правозастосуванні (теоретико-правові аспекти). *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. 2013. № 7. С. 65-71.*
 64. Ільков В. В. Джерела права в адміністративному судочинстві: теорія та правозастосування: моногр. Дніпро: Ліра, 2017. 379 с.
 65. Казанчан А. А. Правозастосувальна діяльність органів місцевого самоврядування України: питання теорії та практики: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2005. 233 с.
 66. Казгериева Э. В. Логические ошибки в судебном правоприменении: дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2006. 177 с.
 67. Калюжний Р. А., Шапенко Л. О. Правозастосовна діяльність як соціокультурне явище. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: Юридичні науки. 2017. № 1. С. 7-11.*
 68. Капліна О. В. Правозастосовне тлумачення норм кримінально-процесуального права: моногр. Харків: Право, 2008. 296 с.
 69. Капліна О. В. Правозастосовне тлумачення судом норм кримінально-процесуального права: дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2009. 478 с.
 70. Капустинський В. А., Волкова І. В. Теоретичні основи судового правозастосування. *Часопис цивільного і кримінального судочинства. 2016. № 5. С. 84-93.*
 71. Кельман Л. М. До питання про співвідношення понять правозастосовної діяльності та реалізації права: теоретико-правовий аспект. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: Юридична. 2017. Вип. 4. С. 31-41.*
 72. Кондратьєв Р. Моральний імператив у правозастосуванні. *Право України. 2010. № 5. С. 85-89.*

73. Коруч У. З. Міжнародно-правовий захист права на справедливий судовий розгляд в практиці Європейського суду з прав людини та правозастосовна практика України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 21 с.
74. Костюк Н. П., Степанець Д. С. Проблеми інформатизації процесу правозастосування. *Криміналістичний вісник*. 2016. № 1. С. 102-108.
75. Коцан-Олинець Ю. Я. Поняття правозастосовної діяльності та її сутнісні ознаки. *Науковий вісник Львівської комерційної академії. Серія: Юридична*. 2015. Вип. 2. С. 52-63.
76. Крижова О. Г. Структура принципу верховенства права: аналіз кризь призму його правозастосування. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2016. № 837. С. 149-153.
77. Кузнецов В., Кузнецова Л. Проблеми визначення малозначності діяння у правозастосуванні. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2016. № 2. С. 65-70.
78. Кучма О. Л. Принципи законності й верховенства права: проблеми правозастосування. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: *Юридичні науки*. 2015. Вип. 6 (1). С. 150-152.
79. Кучук А. М. Забезпечення реалізації норм права (національний і міжнародний аспекти): правовий дискурс. *Альманах міжнародного права*. 2015. Вип. 9. С. 14-20.
80. Левенець Б. Б. Проблема виокремлення стадій судового правозастосування. *Правова держава*. 2019. Вип. 30. С. 507-513.
81. Легка О. В. Реалізація норм права: теоретико-правові аспекти. *Право і суспільство*. 2012. № 1. С. 30-33.
82. Мартинишин Г. Й. Логіко-філософські основи правозастосування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2017. 18 с.
83. Матат Ю. І. До питання визначення кола суб'єктів правозастосовної діяльності, уповноважених на використання засобів подолання прогалин у законодавстві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: *Право*. 2015. Вип. 30 (1). С. 35-38.
84. Мелех Л. В. Законність у правозастосовній діяльності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2010. 20 с.
85. Мельничук С. М. Поняття судового правозастосування як правової форми здійснення функцій держави. *Право і Безпека*. 2015. № 3. С. 42-46.
86. Невзоров І. Л. Принцип законності в правозастосувальній діяльності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2003. 19 с.
87. Неледва Н. В. Правозастосування як основний напрямок впливу судової практики на національну правову систему. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 47. С. 207-211.
88. Обушенко Н. М. Правозастосування та його місце в трудовому праві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 18 с.
89. Онищук І. І. Теоретичні та прикладні засади моніторингу правозастосування. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2016. № 837. С. 161-167.
90. Перепелюк А. Механізм правозастосування: структура та принципи ор-

- ганізації. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2012. № 3. С. 274-282.
91. Подорожна Т. Динаміка законодавчих дефініцій у процесі правозастосування: теоретичні аспекти. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 2. С. 3-6.
92. Подпіснєв Д. С. Ознаки реалізації норм права. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. *Політологія. Соціологія. Право*. 2013. № 3. С. 107-111.
93. Пунько О. В. Функції правозастосовних актів. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 2. С. 106-111.
94. Рісний М. Б. Правозастосувальний розсуд (загальнотеоретичні аспекти): дис ... канд. юрид. наук. Львів, 2006. 189 с.
95. Сердюк І. А. Реалізація норм права: питання термінологічної визначеності та змістовної наповненості. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 1. С. 74-78.
96. Середа Т. М. Практика Європейського суду з прав людини як джерело судового правозастосування. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2013. № 1. С. 134-141.
97. Серьогін С. В. Верховенство права в Україні: проблеми розуміння та застосування: моногр. Дніпропетровськ: Грані, 2014. 121 с.
98. Слинько Д. В. Основні риси та структура правозастосовної діяльності. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Право*. 2015. Вип. 20. С. 21-24.
99. Солоненко О. М. Функціональний аспект принципів права у правозастосовній діяльності. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2011. № 1 (1). С. 10-15.
100. Сомиков К. А. Правовой выбор и реализация права: дис. ... канд. юрид. наук. Екатеринбург, 2011. 200 с.
101. Степакова Н. М. До проблеми визначення стадій правозастосування у трудовому праві. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 225-231.
102. Уварова О. О. Роль принципів права у процесі правозастосування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2009. 20 с.
103. Факас І. Б. Правозастосування у сфері інформаційної безпеки. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2016. Вип. 2. С. 235-243.
104. Форманюк В. В. Реалізація локальних нормативно-правових актів. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 68. С. 184-189.
105. Ширшикова Р. М. Організаційно-правове забезпечення реалізації нормативно-правових актів центральним органом виконавчої влади України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2010. 20 с.
106. Юхимюк О. М. Співвідношення понять «правозастосування» та «застосування норм права». *Часопис Київського університету права*. 2011. № 4. С. 53-56.

ТЕМА 2. ПРАВОЗАСТОВНИЙ АКТ ЯК АКТ ІНДИВІДУЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН

Семінарське заняття – 2 год.

1. Поняття, ознаки та функціональне призначення юридичного документу.
2. Юридичний документ: класифікація та вимоги.
3. Акти застосування норм права: поняття та ознаки.
4. Критерії класифікації та види актів застосування норм права.
5. Вимоги до правозастосовних актів: загальна характеристика.
6. Юридична мова окремих видів правозастосовних актів.

Методичні вказівки для підготовки до семінарського заняття

Обмін інформацією у соціумі відбувався ще з часів появи людства. До сьогодні люди спілкуються жестами, мовою, а також шляхом використання матеріальних об'єктів для позначення чогось. Західні соціологи вбачають дві причини у такому розповсюдженні документів. Зокрема, у ХХ та ХХІ ст. дедалі більше відбувається розподіл робочої сили, що робить людей залежними від інших та потребує постійної координації спілкування. По-друге, розвиток науки, техніки та інфраструктури дозволяє пришвидшити розповсюдження відомостей, у тому числі і через документ як засіб, тому вже цей факт призвів до «документизації» життя суспільства. Тому, вивчення даного аспекту життя людини є пріоритетним і актуальним й сьогодні.

Дослідження юридичних документів важливе як для юридичної науки, так і для практичного застосування. Далеко не кожен документ може бути юридичним, саме тому у межах першого питання потрібно надати визначення «юридичний документ», розкрити його основні ознаки та функціональне призначення.

Важливе значення потрібно приділити вивченню питань щодо класифікації та вимог до юридичних документів як обов'язкової умови створення інституцій правової, демократичної і соціальної держави.

Потім слід розпочати безпосередньо з визначення поняття акта застосування норм права. Акти застосування норм права повинні відповідати вимогам обґрунтованості, законності та доцільності. Далі слід приділити увагу ознакам, оскільки правозастосовні акти мають ряд особливостей. Необхідно наголосити, що акт застосування права – це такий правовий акт індивідуального характеру, в якому формально закріплюється рішення державного органу щодо конкретної юридичної справи.

Наступне питання слід розпочати з видів та критеріїв класифікації,

які поділяються за формою зовнішнього вираження, за суб'єктами прийняття, за юридичною природою, за юридичними наслідками, за галузевою ознакою, за змістом суспільних відносин і норм права, за змістом і значенням у механізмі реалізації права.

Офіційний характер правозастосовного акта потребує його виконання за відповідною формою. Наступне питання передбачає розгляд вимог до правозастосовних актів. Слід приділити увагу вимогам до реквізитів правозастосовного акта, вимогам до змісту правозастосовних актів. Особливу увагу слід приділити побудові правозастосовних актів, що є зовнішньою організацією їх тексту, залежить від змісту, характеру, призначення актів. Вона може відрізнятися значною своєрідністю залежно від компетенції суб'єкта застосування і виду акту. Обов'язковими елементами правозастосовного акту є: назва, заголовок, дата та місце, де він був виданий, назва органу або посадової особи, яка видала акт, підписи уповноважених осіб. Структура акту застосування норм права містить описову, мотивовану і резолютивну частини.

Останнє питання семінарського заняття передбачає розгляд особливостей юридичної мови окремих видів правозастосовних актів у сучасній юридичній практиці України. Акт застосування норм права повинен викладатися ясною, чіткою мовою, що не допускає подвійного тлумачення, містити терміни, передбачені чинним законодавством. У тексті не бажано застосовувати іноземну, архаїчну та вузькоспеціальну термінологію, неблагозвучні або непок'єднані словосполучення (наприклад, «живий громадянин», «тваринний організм» тощо).

Дайте визначення наступних понять:

правозастосовний акт (акт застосування норм права), функції акта застосування норм права, види актів застосування норм права, ознаки правозастосовного акту, основний правозастосовний акт, додатковий правозастосовний акт, письмовий акт застосування норм права, конклюдентний акт застосування норм права, усний акт застосування норм права, колегіальний акт застосування норм права, одноособовий акт застосування норм права, правовстановлюючий акт застосування норм права, правоконстатуючий акт застосування норм права, правоприйняючий акт застосування норм права, правозмінюючий акт застосування норм права, правоскасовуючий акт застосування норм права, дозвільний акт застосування норм права, зобов'язуючий акт застосування норм права, заборонний акт застосування норм права, суб'єкти прийняття правозастосовного акту, юридична форма акта застосування норм права, форма зовнішнього вираження актів застосування норм права, галузева належність актів застосування норм

права, структура акта застосування норм права, силогізм, велика посилка, мала посилка, судовий прецедент, квазіпрецедент.

Скласти схеми:

- ✓ Критерії класифікації та види актів застосування норм права.
- ✓ Співвідношення актів тлумачення норм права з правозастосовними та нормативно-правовими актами.
- ✓ Форми зовнішнього вираження актів застосування норм права.
- ✓ Суб'єкти прийняття актів застосування норм права.

Тематика рефератів:

- Вплив судової практики на юридичні акти в романо-германській правовій сім'ї.
- Правозастосовний акт як особливий вид індивідуальних правових актів.
- Акти застосування норм Конституції України.
- Місце правозастосовних актів у системі правових актів.
- Особливості мови розпорядчих актів (на прикладі актів вищих органів виконавчої влади).
- Вплив структури правозастосовного акта на правозастосовну техніку.
- Втрата чинності правозастосовними актами органів та посадових осіб місцевого самоврядування.
- Удосконалення юридичної мови в Україні в контексті міжнародного досвіду.

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору) від 07 лютого 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 9. Ст. 50.).
- ❖ Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року. *Відомості Верховної Ради України*. (зі змінами і допов.) 2005. № 35, 35-36, 37. Ст. 446.
- ❖ Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1984. № 51. Ст. 1122.
- ❖ Кримінальний кодекс України від 4 квітня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.
- ❖ Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року (зі змінами і допов.).

- Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21-22. Ст. 135.
- ❖ Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.
 - ❖ Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. Ст. 376.
 - ❖ Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.
 - ❖ Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 року (зі змінами і допов.). *Офіційний вісник України*. 2006. № 12. С. 16. Ст. 762.
 - ❖ Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27 лютого 2014 року (зі змінами і допов.). *Офіційний вісник України*. 2014. № 20. Ст. 619.
 - ❖ Про прокуратуру України: Закон України від 14 жовтня 2014 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2-3. Ст. 12.
 - ❖ Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.
 - ❖ Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації: Закон України від 23 вересня 1997 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 49. Ст. 299.
 - ❖ Про ратифікацію Європейської хартії місцевого самоврядування: Закон України від 15 липня 1997 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 38. Ст. 249.
 - ❖ Про службу в органах місцевого самоврядування: Закон України від 7 червня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 33. Ст. 175.
 - ❖ Про статус народного депутата України: Закон України від 17 листопада 1992 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 3. Ст. 17.
 - ❖ Про статус депутатів місцевих рад: Закон України від 11 липня 2002 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 40. Ст. 290.

Спеціалізована література:

1. Балтаджи П. М. Юридична мова правозастосовних актів: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2008. 205 с.
2. Безруков А. М. Преюдициальная связь судебных актов: дис. ... канд. юрид. наук. Екатеринбург, 2005. 180 с.
3. Бобровник С. В. Правозастосовні акти: природа, сутність та місце в системі законодавства. *Правова держава*. 2019. Вип. 30. С. 35-43.

4. Бриль К. І. Правозастосовний акт як особливий вид індивідуальних правових актів: автореф. дис ... канд. юрид. наук. Київ, 2008. 20 с.
5. Бриль К. І. Правозастосовний акт як особливий вид індивідуальних правових актів: моногр. Київ: Леся, 2012. 191 с.
6. Буц О. В. Поняття та основні ознаки правозастосовних актів. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2016. № 1. С. 3-8.
7. Гринь О. Д. До питання про ефективність правозастосовних актів. *Митна справа*. 2015. № 2 (2.2). С. 64-71.
8. Дашковська О. Інтерпретаційні акти органів судової влади (на прикладі актів конституційного судочинства). *Вісник Академії правових наук України*. 2011. № 2. С. 26-34.
9. Державотворення і правотворення в Україні: досвід, проблеми, перспективи: моногр. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. 656 с.
10. Джура В. В. Правовые акты органов судебной власти: дис. ... канд. юрид. наук. Иркутск, 2009. 208 с.
11. Евстигнеева Г. Б. Судебные решения как источник права: дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2007. 144 с.
12. Загайнова С. К. Судебные акты в гражданском и арбитражном процессе: теоретические и прикладные проблемы: дис. ... д-ра юрид. наук. Екатеринбург, 2008. 485 с.
13. Звоздецька І. В. Прецедент – джерело парламентських процедур в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 5. С. 51-54.
14. Зубенко А. В. Особливості поняття, структури, змісту та форми інтерпретаційних актів. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2011. Вип. 51. С. 94-99.
15. Зубенко А. В. Співвідношення та взаємодія актів тлумачення норм права з правозастосовними та нормативно-правовими актами. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2009. Вип. 45. С. 82-86.
16. Изварина А. Ф. Акты судов общей юрисдикции: дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 1999. 184 с.
17. Ільков В. В. Джерела права в адміністративному судочинстві: теорія та правозастосування: моногр. Дніпро: Ліра, 2017. 379 с.
18. Ісмайлов К. Ю. Акти судової влади в системі джерел національного права України: моногр. Донецьк: Ноулідж, Донец. від-ня, 2014. 116 с.
19. Ісмайлов К. Ю. Акти судової влади в системі джерел права України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Маріуполь, 2012. 16 с.
20. Ісмайлов К. Ю. Правова природа постанов і роз'яснень Пленуму Верховного Суду України як джерел права. *Наше право*. 2011. № 1. С. 5-12.
21. Карпушова К. Г. Загальнотеоретичні підходи до визначення категорії «судові акти» (крізь призму співвідношення з категоріями «юридичний акт» та «правовий акт»). *Наука і правоохорона*. 2018. № 2. С. 73-80.
22. Карпушова К. Г. Судові акти в системі податково-правового регулю-

- вання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2019. 20 с.
23. Квятковська Б. І. Судовий прецедент: деякі теоретичні аспекти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2013. Вип. 21. С. 52-55.
 24. Кондратьєв Р. Моральний імператив у правозастосуванні. *Право України*. 2010. № 5. С. 85-89.
 25. Костовська К. М. Вплив структури правозастосовного акта на правозастосовну техніку. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2010. Вип. 24. С. 36-39.
 26. Костовська К. М. Юридична техніка актів правозастосування в діяльності органів внутрішніх справ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2011. 16 с.
 27. Костовська К. Особливості юридичної техніки неписаних (усних) актів правозастосування в діяльності органів внутрішніх справ. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 6. С. 3-6.
 28. Кот О. В. Судові акти в господарському процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2011. 21 с.
 29. Кошелева В. В. Акты судебного толкования правовых норм (вопросы теории и практики): дис. ... канд. юрид. наук. Саратов, 1999. 210 с.
 30. Кривецька Л. М. Юридична природа актів тлумачення норм права. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 4. С. 25-33.
 31. Кузьмін Р. Ефективність правозастосування та підхід до її забезпечення (теоретичні аспекти). *Вісник Академії прокуратури України*. 2007. № 3. С. 11-17.
 32. Лагус І. Правові акти в теорії права та практиці вітчизняного законодавства: деякі проблеми. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 11. С. 14-17.
 33. Мазур М. В. Акти органів судової влади як джерело конституційного права України: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2009. 233 с.
 34. Макарова Л. Р. Правові акти органів судової влади як джерела адміністративного права: стан наукової розробки. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2016. Вип. 5 (2). С. 60-64.
 35. Марцеляк О. Правова природа актів Конституційного Суду України та їх роль у розвитку науки конституційного права. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 118-121.
 36. Молодкин Н. Е. Функции судебных актов в правовом регулировании: дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2005. 184 с.
 37. Мурашин О. Правозастосовчі акти прямого народовладдя (теоретичний аспект). *Право України*. 1999. № 8. С. 20-23.
 38. Мухін В. В. Правозастосовний акт як форма індивідуального правового регулювання. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2016. № 23. С. 14-16.

39. Назарук Ю. Втрата чинності правозастосовчими актами органів та посадових осіб місцевого самоврядування: теоретичний аспект. *Історико-правовий часопис*. 2018. № 1. С. 139-143.
40. Назарук Ю. Теоретичні характеристики правозастосовного акта. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 3. С. 217-220.
41. Ніколенко Л. М. Щодо визначення судового прецеденту в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Вип. 27. С. 11-15.
42. Нікольська О. В. Акти застосування норм Конституції України. *Правничий часопис Донецького університету*. 2011. № 1 (25). С. 244-248.
43. Палешник С. Інтерпретаційні акти в судовій практиці. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 4. С. 261-268.
44. Перунова О. М. Процесуальні акти-документи в процесі виконання судових рішень. *Право і Безпека*. 2006. Т. 5. № 5. С. 140-144.
45. Погребняк С. Вплив судової практики на юридичні акти в романо-германській правовій сім'ї. *Вісник Академії правових наук України*. 2003. № 4. С. 92-99.
46. Пригара Л. І. Зміст та структура актів правозастосування. *Закарпатські правові читання*. 2017. Т. 1. С. 41-48.
47. Пригара Л. І. Юридична техніка актів правозастосування: автореф. дис ... канд. юрид. наук. Київ, 2008. 19 с.
48. Пунько О. В. Структура побудови правозастосовних актів. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2014. № 4. С. 36-40.
49. Пунько О. В. Функції правозастосовних актів. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 2. С. 106-111.
50. Радь О. І. Нормативні акти судової влади як джерела трудового права України: моногр. Львів: Вид-во Тараса Сороки, 2017. 174 с.
51. Решота В. Акти Президента України як джерела адміністративного права України у судовому правозастосуванні. *Evropsky politicky a pravni diskurz*. 2017. Svazek 4., 3. vydání. P. 118-123.
52. Сабіщенко О. В. Судовий прецедент як джерело процесуального права України. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2014. Вип. 197. С. 176-182.
53. Савчук Г. В. Мовленнєві акти в структурі сучасного судового дискурсу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2016. Вип. 21 (1). С. 99-102.
54. Сахнюк В. В. Роль та місце судового прецеденту у системі джерел національного права. *Молодий вчений*. 2017. № 5.1 (45.1). С. 119-122.
55. Семенов Е. Ю. Влияние правовой психологии на принятие правовых актов субъектами правоприменения: дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2007. 175 с.
56. Семикин Д. С. Судебные акты в системе правовых актов современной России: общетеоретический аспект: дис. ... канд. юрид. наук. Саратов,

2008. 203 с.
57. Сердюк І. А. Вживання термінів «правовий акт» і «юридичний акт» у сучасній юридичній науці. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 3. С. 24-27.
 58. Сердюк І. А. Нормативно-правовий акт у співвідношенні з актом застосування та актом тлумачення норм права. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2010. Вип. 3. С. 152-159.
 59. Скрипнюк О. Правові акти Конституційного Суду України як джерела сучасного конституційного права України. *Право України*. 2012. № 3-4. С. 404-410.
 60. Стецик Н. Судові правотворчі акти: загальнотеоретична характеристика. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2011. № 52. С. 27-32.
 61. Таликін Є. А. Судові акти та господарська процесуальна форма: окремі аспекти співвідношення. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2014. № 29. С. 86-93.
 62. Тихомиров Ю. А. Правоприменение: теория и практика: моногр. Москва: Формула права, 2008. 431 с.
 63. Трач Н. С. Лінгвістична експертиза правових документів: герменевтичний аспект (на прикладі тексту заповіту). *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 50. С. 315-321.
 64. Уварова О. Загальні принципи права та їх роль у правозастосуванні з позицій природно-правового і позитивістського підходів до права. *Вісник Академії правових наук України*. 2008. № 2. С. 244-252.
 65. Уварова О. Про зміст і форму правозастосовних актів. *Вісник академії правових наук*. 2005. № 4. С. 207-213.
 66. Фандалюк О. В. Правозастосувальні акти-дії в механізмі здійснення функцій органами внутрішніх справ: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 1999. 218 с.
 67. Федорів О. Судовий прецедент у праві України: доцільність запровадження та варіативність наслідків. *Юридичний журнал*. 2012. № 6 (120). С. 57-60.
 68. Швед Е. Ю. Процесуальні акти-документи у адміністративному судочинстві: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2009. 200 с.
 69. Шкаровський Д. Судовий прецедент в українському праві: проблемні питання запровадження. *Юридичний журнал*. 2012. № 6 (120). С. 65-67.

ТЕМА 3. НОРМОТВОРЧІСТЬ

Семінарське заняття – 2 год.

Практичне заняття – 2 год.

1. Поняття та ознаки нормотворчості.
2. Принципи нормотворчості: поняття та їх характеристика.
3. Класифікація видів та функцій нормотворчості.
4. Суб'єкти нормотворчості: нормотворча компетенція.
5. Поняття та стадії нормотворчого процесу.
6. Результат нормотворчої діяльності.

Методичні вказівки для підготовки до семінарського заняття

Вивчення даної теми слід розпочати з визначення поняття нормотворчості. Нормотворчість – це врегульована законодавством діяльність уповноважених державних органів щодо розробки та прийняття нормативно-правових актів, які містять загальні правила поведінки (норми права). Для ширшого розуміння поняття нормотворчості потрібно надати перелік та визначення основним її ознакам.

Кожна діяльність базується на принципах, які є гарантом законної діяльності суб'єктів. Серед принципів нормотворчості слід розрізнити загальні, що становлять основу правового регулювання (принципи законності, демократизму, гуманізму, соціальної справедливості та ін.), та спеціальні (принципи науковості, професіоналізму, оперативності, поєднання динамізму і стабільності та ін.), які мають особливе значення саме для нормотворчості як особливої форми діяльності компетентних державних органів.

Наступне питання передбачає розгорнуту відповідь, яка містить приклади та пояснення. Функції нормотворчості – це основні напрями впливу нормотворчості на правове регулювання суспільних відносин. Розгляд функцій нам надає можливість більш чітко розуміти важливість даного процесу.

Існує два основних суб'єкта нормотворчості: 1) громадянське суспільство (народ) та його окремі суб'єкти (територіальні громади, об'єднання громадян); 2) держава (в особі державних органів та їх посадових осіб). Суб'єкти нормотворчості мають певну нормотворчу компетенцією та у межах цієї компетенції можуть приймати відповідні нормативно-правові акти або укладати нормативно-правові договори. Компетенція (від лат. *competere* – домагатися, відповідати, підходити) – сукупність встановлених нормативно-правовими актами прав і обов'язків (повноважень) організацій, органів, посадових осіб, а також осіб, що

здійснюють управлінські функції в комерційних організаціях.

Також необхідно надати послідовну та розгорнуту характеристику методів та стадій, з яких складається нормотворчий процес (зокрема видання законів в Україні), починаючи зі стадії законодавчої ініціативи. Важливо також показати, в який термін та яким чином використовує Президент Україна своє право вето та як його може подолати Верховна Рада Україна.

Останнє питання це майже висновок з теми, бо в ньому необхідно зазначити саме результат нормотворчої діяльності. Для визначення правової природи результатів нормотворчості, тобто нормативних документів (актів і договорів), необхідно розглянути родове, об'єднуюче поняття – «форма (джерело) права». Зміст юридичних норм має бути певним чином проявлений зовні, об'єктивований, матеріально зафіксований, тобто виражений у певних матеріальних «джерелах», що виступають як офіційна форма вираження і закріплення юридичних норм. Цей зміст юридичних норм відображається поняттям «джерело (форма) права». Джерело (форма) права – це спосіб зовнішнього прояву юридичних норм, який засвідчує їх державну загальнообов'язковість і гарантованість.

Дайте визначення наступних понять:

нормотворчість, функції нормотворчості, принципи нормотворчості, правоутворення, принцип демократизму, принцип гуманізму, принцип законності, принцип науковості, локальна нормотворчість, відомча нормотворчість, загальна нормотворчість, санкціонована нормотворчість, спільна нормотворчість, делегована нормотворчість, спеціальна нормотворчість, підзаконна нормотворчість, місцева нормотворчість, громадська нормотворчість, правовий моніторинг, нормографія, нормотворча техніка, нормопроектувальна техніка, нормотворчий процес, нормотворча ініціатива, нормотворче планування, нормотворча термінологія, нормотворча помилка, техніко-юридичні нормотворчі помилки, змістовні нормотворчі помилки, правова експертиза, проміжна правова експертиза, попередня правова експертиза, експертний висновок, законодавча техніка, засоби законодавчої техніки, прийоми законодавчої техніки, функції законодавчої техніки, правила законодавчої техніки.

Скласти схеми:

- ✓ Види нормотворчості.
- ✓ Функції нормотворчості.
- ✓ Суб'єкти нормотворчості.

- ✓ Стадії нормотворчості.

Тематика рефератів:

- Феномен нормотворчості та його співвідношення із суміжними категоріями: правотворення, правотворчість, законність, правотворчий та законотворчий процеси.
- Нормотворчість органів місцевого самоврядування.
- Нормотворчість територіальних громад як особливий вид нормотворчості.
- Проблеми правового регулювання нормотворчої діяльності органів виконавчої влади.
- Оприлюднення нормативно-правових актів як стадія нормотворчості.
- Муніципальна нормотворчість та муніципальна правотворчість: аспекти співвідношення.
- Ефективність тлумачення як елемент правотворчої діяльності.
- Міжнародна звичаєва правотворчість: загальноправова характеристика.

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору) від 07 лютого 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 9. Ст. 50.).
- ❖ Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року. *Відомості Верховної Ради України*. (зі змінами і допов.) 2005. № 35, 35-36, 37. Ст. 446.
- ❖ Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1984. № 51. Ст. 1122.
- ❖ Кримінальний кодекс України від 4 квітня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.
- ❖ Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21-22. Ст. 135.
- ❖ Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.
- ❖ Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 року (зі змінами і допов.). *Офіційний вісник України*. 2006. № 12. С. 16. Ст. 762.
- ❖ Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27 лютого 2014 року (зі змінами і допов.). *Офіційний вісник України*. 2014. № 20. Ст. 619.

- ❖ Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. Ст. 376.
- ❖ Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.
- ❖ Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації: Закон України від 23 вересня 1997 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 49. Ст. 299.
- ❖ Про прокуратуру України: Закон України від 14 жовтня 2014 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2-3. Ст. 12.
- ❖ Про ратифікацію Європейської хартії місцевого самоврядування: Закон України від 15 липня 1997 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 38. Ст. 249.
- ❖ Про службу в органах місцевого самоврядування: Закон України від 7 червня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 33. Ст. 175.
- ❖ Про статус народного депутата України: Закон України від 17 листопада 1992 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 3. Ст. 17.
- ❖ Про статус депутатів місцевих рад: Закон України від 11 липня 2002 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 40. Ст. 290.
- ❖ Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.
- ❖ Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності: Указ Президента від 10 червня 1997 року (зі змінами і допов.). *Урядовий кур'єр*. 1997. № 107-108.

Спеціалізована література:

1. Kolodkina A., Lazarenko V., Ponomarev O. State financial control: problems and solutions. *Sciences of Europe*. 2016. № 9, ч. 3. P. 25-28.
2. Kroytor V. Combining of the free exercise of material and procedural rights by the parties to legal proceedings with procedural activity of the court as a principle of civil judicial proceedings: concept and maintenance. *Sciences of Europe*. 2016. № 10, ч. 1. P. 60-67.
3. Timoshenko A., Zinchenko O. The legal nature of settlement agreement in the civil and arbitration procedure. *Sciences of Europe*. 2016. № 10, ч. 1. P. 57-60.
4. Алієва-Барановська В. Коротка історія цивільних кодексів України. *Юридична Україна*. 2015. № 3. С. 4-9.

5. Андрусів Л. М. Оприлюднення нормативно-правових актів як стадія правотворчості. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 3. С. 3-5.
6. Баранов В. М. Преамбула нормативного правового акта (доктрина, практика, техніка): моногр. Москва: Юрлитинформ, 2014. 247 с.
7. Безуса Ю. А. Систематизація підзаконних нормативно-правових актів в Україні (теоретико-правовий аспект): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2018. 22 с.
8. Берназюк Я. О. Правотворчість Президента України крізь призму особливостей деяких видів його актів. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 59. С. 71-78.
9. Богачов С. В. Законотворчість: необхідність термінологічного вдосконалення. *Наше право*. 2014. № 1. С. 10-12.
10. Волошенюк О. В. Гармонізація та уніфікація законодавства як форми зближення правових систем. *Право і суспільство*. 2015. № 4. С. 3-7.
11. Вороніна І. М. Аксіологічні засади нормотворчості МВС України щодо координації діяльності Національної поліції: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2018. 19 с.
12. Гетьман Є. А. Місце кодифікаційного акта у правовій системі України. *Теорія і практика правознавства*. 2017. № 1 (11). С. 1-12.
13. Гетьман Є. А. Нормотворча діяльність органів виконавчої влади в Україні: правовий зміст і проблемні питання: моногр. Харків: Оберіг, 2014. 307 с.
14. Гетьман Є. А. Проблеми правового регулювання нормотворчої діяльності органів виконавчої влади: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2015. 36 с.
15. Горбань М. Ю. Судова правотворча конкретизація: загальнотеоретичні питання. *Митна справа*. 2015. № 2 (98). С. 3-7.
16. Грималюк П. О. Делегована правотворчість: теоретико-прикладні засади: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 20 с.
17. Гусаров С. М. Законотворчість і законодавчий процес в Україні: моногр. Харків: Золота миля, 2014. 412 с.
18. Дашковська О. Р. Принципи нормотворчої діяльності: загальна характеристика. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип. 35. С. 34-37.
19. Делія Ю. В. Адміністративно-правові аспекти нормотворчості публічної адміністрації в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2014. 35 с.
20. Демиденко В. О. Муніципальна нормотворчість та муніципальна правотворчість: аспекти співвідношення. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2019. № 18. С. 23-32.
21. Зайцева І. О. Конституційно-правове забезпечення статутної нормотворчості у місцевому самоврядуванні в Україні: автореф. дис. ... канд.

- юрид. наук. Маріуполь, 2013. 20 с.
22. Калашник О. М. Прогалини в цивільному процесуальному праві та їх усунення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2016. 20 с.
 23. Кельман М. Методологія дослідження правотворчості у правовій державі. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки.* 2017. № 861. С. 130-136.
 24. Кириленко І. С. Локальна правотворчість як особливий різновид юридичної діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2013. Вип. 23. С. 55-58.
 25. Козюбра М. Судова правотворчість: аномалія чи іманентна властивість правосуддя. *Право України.* 2016. № 10. С. 38-48.
 26. Колісник В. Відновлення дії Конституції України та зміна форми правління як засіб поновлення конституційного ладу. *Вісник Конституційного Суду України.* 2015. № 4. С. 103-109.
 27. Коцан-Олинець Ю. Я. Теоретико-правова характеристика правотворчості. *Порівняльно-аналітичне право.* 2016. № 2. С. 24-27.
 28. Кошіль Н. М. Систематизація конституційного законодавства України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2017. 26 с.
 29. Кравчук К. Г. Судова правотворчість у діяльності Конституційного Суду України: методологічні аспекти дослідження. *Право і суспільство.* 2017. № 1 (2). С. 17-21.
 30. Кузнецова Н. Цивільний кодекс України: визнані здобутки кодифікації. *Право України.* 2014. № 2. С. 9-24.
 31. Куненко І. Проблеми правового регулювання внесення змін до Конституції України. *Підприємництво, господарство і право.* 2014. № 2. С. 90-93.
 32. Курусь Т. В. Співвідношення нормотворчої діяльності з суміжними правовими поняттями. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.* 2013. № 6-3. С. 9-11.
 33. Ленгер Я. І. Пріоритет нормативно-правового акту як спосіб розв'язання колізії. *Держава та регіони.* 2017. № 1. С. 19-24.
 34. Лепех Ю. Питання про співвідношення понять «правотворчість» та «нормотворчість». *Вісник національного університету «Львівська політехніка».* 2016. № 855. С. 225-231.
 35. Лепех Ю. С. Про функції правотворчості органів публічного управління. *Університетські наукові записки.* 2018. № 2. С. 36-43.
 36. Лепіш Н. Я. Ефективність тлумачення як елемент правотворчої діяльності. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: Юридична.* 2017. Вип. 4. С. 42-51.
 37. Лешкович Т. Індивід як суб'єкт міжнародного публічного права. *Evropský politický and law diskurz.* 2016. Svazek 3., 2. vydání. P. 7-14.
 38. Литвиненко Л. І. До питання вдосконалення законотворчого процесу в Україні. *Університетські наукові записки.* 2016. № 59. С. 246-256.
 39. Ліпкан В. А., Череповський К. П. Інкорпорація інформаційного законо-

- давства України: моногр. Київ: О. С. Ліпкан, 2014. 391 с.
40. Мазуренко А. Правотворческая политика и культура законотворчества: вопросы теории. *East European Science Journal*. 2016. № 4, ч. 5. Р. 12-14.
 41. Мазуренко А., Колесник С. Правотворческая форма антикоррупционной политики в условиях децентрализации государственной власти. *Sciences of Europe*. 2016. № 2, ч. 2. Р. 131-133.
 42. Мазурик К. З. Характеристика законотворчості та визначення чинників, які впливають на неї. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2 (1). С. 245-250.
 43. Мамедов Э. Ф. Термины и дефиниции как средства юридической техники правотворчества: дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2015. 215 с.
 44. Мандель Р. До розуміння принципів права. *Sciences of Europe*. 2016. № 4, ч. 2. Р. 100-103.
 45. Мандрікова К. О. Розумність у правовому регулюванні: вимоги до нормотворчості та правозастосування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2015. 20 с.
 46. Мандюк О. О. Введення в дію індивідуальних адміністративних актів. *Журнал східноєвропейського права*. 2016. № 27. С. 151-156.
 47. Мельничук С. М. Нормативно-договірна правотворча форма реалізації функцій сучасної держави Україна. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2018. Т. 29 (68). № 6. С. 12-17.
 48. Міневич О. І. Загальнотеоретичний аналіз правотворчої помилки. *Lex portus*. 2018. № 3. С. 230-240.
 49. Михайліна Т. В. Соціально-правовий феномен тіньової правотворчості та причини її появи. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2015. Вип. 2 (1). С. 41-44.
 50. Мовчан В. В. До проблемних питань проявів судової влади у сферах правотворчої, правозастосовної і правоохоронної діяльності. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 4. С. 16-23.
 51. Моїсеєнкова С. Філософсько-правовий аналіз механізму правоутворення. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 5. С. 123-127.
 52. Мочульська М. Є. Наукове забезпечення законодавчого процесу в континентальній правовій системі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип. 32. С. 128-132.
 53. Мочульська М. Є. Правова доктрина в континентальній правовій системі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2013. 20 с.
 54. Нестерович В. Ф. Петенційна форма впливу громадськості на прийняття нормативно-правових актів у США. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 3. С. 96-102.
 55. Нечипоренко А. О. Нормотворчість в Україні: поняття, види, напрямки удосконалення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2015. 21 с.
 56. Нижник Н. Секторальний правовий моніторинг у теорії законотворчості: постановка питання. *Вісник Національної академії правових наук*

- України*. 2015. № 1 (80). С. 45-52.
57. Ничка Ю. Підзаконна правотворчість: загальнотеоретична характеристика. *Вісник Львівського університету. Серія: Юридична*. 2015. Вип. 61. С. 45-49.
 58. Нігрєєва О. О. Міжнародна звичаєва правотворчість: окремі аспекти. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. Вип. 74. С. 123-128.
 59. Нігрєєва О. Правотворчість у контексті джерел міжнародного права. *Юридичний вісник*. 2014. № 5. С. 157-162.
 60. Пацкан В. В. Співвідношення законотворчої та законодавчої діяльності. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2014. № 1. Р. 103-110.
 61. Петришина М. О. Становлення та розвиток інституту правового моніторингу в Україні: проблеми та перспективи. *Право і суспільство*. 2015. № 2. С. 25-32.
 62. Петров А. О содержании понятия правовой культуры. *Sciences of Europe*. 2016. № 7, ч. 2. Р. 140-146.
 63. Плавич В. П. Сучасна правотворчість: проблеми теорії і методології: моногр. Одеса: Астропринт, 2013. 274 с.
 64. Плавич В. П. Феномен нормотворчості та його співвідношення із суміжними категоріями: правотворчість, законність, правотворчий та законотворчий процеси. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 62. С. 11-16.
 65. Погребняк С. Прогалини в законодавстві та засоби їх подолання. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 1 (72). С. 44-56.
 66. Попович Т. П., Стрічик Я. Я. Підзаконна правотворчість: теоретико-правові аспекти. *Приватне та публічне право*. 2018. № 2. С. 12-16.
 67. Приходько Х. Роль правових позицій Конституційного Суду України у становленні та розвитку доктрини конституційного процесу. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 2. С. 43-54.
 68. Роговенко О. В. Зіставлення понять нормотворчості та правотворчості органів місцевої влади. *Приватне та публічне право*. 2018. № 1. С. 9-14.
 69. Роговенко О. В. Методологічні засади дослідження муніципальної правотворчості. *Приватне та публічне право*. 2018. № 4. С. 11-17.
 70. Росік Т. В. Роль судової практики в сучасній правотворчості: теоретико-прикладні аспекти: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 22 с.
 71. Селіванов А. Проблемні аспекти законотворчого процесу та їх відображення в рішеннях Конституційного Суду України. *Право України*. 2009. № 5. С. 23-29.
 72. Сердюк В. О. Судова правотворчість в контексті здійснення правової реформи в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2013. Вип. 21. С. 90-93.
 73. Сердюк І. А. Методологічний аналіз інтерпретацій поняття «правотворчість». *Науковий вісник Дніпропетровського державного університе-*

ту внутрішніх справ. 2017. № 2. С. 69-78.

74. Соломонюк О. Я. Проблематика судової правотворчості в науковій літературі. *Young Scientist*. 2018. № 7 (59). С. 232-235.
75. Стадниченко Т. О. Удосконалення нормотворчої діяльності органів влади в умовах модернізації публічного управління: дис. ... канд. наук з держ. упр. Дніпро, 2016. 237 с.
76. Стременовський С. М. Підзаконна правотворчість: наукові підходи. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2017. Вип. 2. С. 55-64.
77. Стрельцова О. В. Механізм секторальної гармонізації законодавства України з правом ЄС у сферах свободи, безпеки і юстиції. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 5. С. 5-14.
78. Таєпов Ф. Б. Правовая экспертиза как необходимый элемент законотворчества. *Законодательные исследования*. 2011. Вып. 7. С. 83-92.
79. Тарасюк Т. М. Закони як джерела права соціального захисту України. *Актуальні проблеми держави і права*. 2010. Вип. 52. С. 131-136.
80. Теплюк М. Введення в дію конституційних законів: проблемні питання. *Право України*. 2012. № 8. С. 132-138.
81. Теплюк М. О. Правотворчість як діяльність, пов'язана з правом. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 12. С. 90-97.
82. Терлецька І. С. Законопроекування в Україні: теоретико-правові аспекти: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2011. 22 с.
83. Тиха А. П. Актуальні питання законодавчого регулювання нормотворчої діяльності в Україні на сучасному етапі. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 7. С. 43-48.
84. Федоров І. О. Кодифікація адміністративно-деліктного законодавства України: дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2006. 186 с.
85. Чабур С. В. Функції механізму правотворчості. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Вип. 48. С. 48-51.
86. Чабур С. В. Функціонування механізму правотворчості: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Івано-Франківськ, 2018. 22 с.
87. Чернолуцький Р. В. Феноменологія нормопроектної діяльності в конституційному праві України: питання теорії і практики: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Ужгород, 2018. 35 с.
88. Шевченко А. Є. Вплив правової доктрини на правотворчий процес в Україні. *Юридичний вісник*. 2015. № 3 (36). С. 52-57.
89. Шевчук С. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні: моногр. Реферат, 2007. 640 с.
90. Шутак І. Юридична техніка і технологія: теорія та практика застосування. *Вісник Львівського університету*. 2016. Вип. 63. С. 37-45.
91. Ющик О. І. Теоретичні проблеми законодавчого процесу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2005. 47 с.
92. Яценко Р. Ю. Правотворчість в умовах перехідного суспільства: теоретико-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 18 с.

ТЕМА 4. ДІЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО АКТА В ЧАСІ, ПРОСТОРІ, ЗА КОЛОМ ОСІБ

Семінарське заняття – 2 год.

Практичне заняття – 2 год.

1. Нормативно-правовий акт: поняття, ознаки, види. Відмінність нормативно-правового акта від інших актів (документів) правового характеру.

2. Дія нормативно-правових актів в часі: поняття та загальна характеристика. Показники, що характеризують дію нормативно-правових актів в часі (набуття чинності; втрата чинності; напрям дії норми права в часі). Способи набуття чинності законами: види та їх основні положення.

3. Дія нормативно-правових актів в просторі: поняття та загальна характеристика. Територіальний та екстериторіальний принципи дії нормативно-правових актів в просторі: основні положення.

4. Дія нормативно-правових актів за колом осіб: загальні засади. Особливості дії нормативно-правових актів щодо іноземців, які перебувають на території держави; обмеження щодо дії нормативно-правових актів на окремі категорії осіб; правила визначення осіб, на яких поширює свою дію нормативно-правовий акт.

Методичні вказівки для підготовки до семінарського заняття

Розкриваючи перше питання семінарського заняття, необхідно надати визначення нормативно-правового акта, визначити його сутнісні ознаки, що відрізняють нормативно-правовий акт від інших джерел права, зокрема, від правового прецеденту, правового звичаю, нормативно-правового договору тощо.

Наступне питання слід розпочати з аналізу поняття дії нормативно-правового акта, що є обов'язковістю його виконання впродовж певного часу, на певній території та щодо конкретного кола осіб, органів, організацій. Далі слід перейти до розгляду поняття дії нормативно-правових актів в часі та здійснити її загальну характеристику. Дія нормативно-правового акта в часі характеризується трьома аспектами: набуттям чинності – юридичний факт (момент), починаючи з якого нормативно-правовий акт отримує юридичну силу; втратою чинності - кінцевий момент життя нормативно-правового акта та напрямом дії норми права в часі. При відповіді на питання, на які юридичні факти і відносини розповсюджується дія нового нормативно-правового акта слід виходити з того, що перехід від однієї форми регулювання суспільних відносин до

іншої може здійснюватися в одній з трьох форм: 1) шляхом зворотної дії (ретроактивна форма); 2) негайно; 3) шляхом перехідного періоду (ультраактивна форма).

У наступному питанні слід розглянути поняття дії нормативно-правового акта в просторі та здійснити її загальну характеристику. Важливим для реалізації нормативно-правового акта є з'ясування територіальних (просторових) меж його дії. З цією метою слід встановити: принципи, на основі яких вирішується питання щодо дії нормативно-правового акта в просторі; різницю між юрисдикціями держав щодо тих чи інших правовідносин та можливістю застосування юрисдикційними органами держави норм іноземного законодавства. Принципи, на основі яких вирішується питання щодо дії нормативно-правового акта в просторі виділяють два принципи дії норм в просторі: територіальний та екстериторіальний. Територіальний принцип є основним принципом дії нормативно-правового акта в просторі, який означає, що в межах території держави застосовується виключно правові норми, прийняті (видані) органами державної влади цієї держави, а екстериторіальний принцип означає, що на території держави визнається і застосовується законодавство іншої держави.

Останнє питання передбачає розгляд дії нормативно-правових актів за колом осіб, що може бути визначена як поширення його норм на певне коло суб'єктів. Дія нормативно-правового акта за колом осіб розглядається в трьох аспектах: особливості дії нормативно-правового акта щодо іноземців, які перебувають на території держави; обмеження щодо дії нормативно-правового акта на окремі категорії осіб; правила визначення осіб, на яких поширює свою дію нормативно-правовий акт.

Дайте визначення наступних понять:

дія права, дія нормативно-правових актів, темпоральні характеристики дії нормативно-правових актів, дія нормативно-правових актів у часі, набуття чинності нормативно-правовими актами, момент набуття нормативним актом чинності, пряме скасування нормативного акта, фактичне скасування нормативного акта, офіційне оприлюднення нормативно-правового акта, офіційне опублікування нормативно-правового акта, офіційні друковані видання, Офіційний вісник України, Голос України, Відомості Верховної Ради України, Урядовий кур'єр, ординарний (конституційний) спосіб набуття чинності законами, екстраординарний спосіб набуття чинності законами, втрата чинності нормативно-правових актів, формальна відміна (пряме скасування) нормативно-правового акта, фактична відміна нормативно-правового акта, судова відміна нормативно-правового акта, призупинення дії но-

нормативно-правового акта, втрата чинності нормативно-правового акта, напрями дії нормативно-правового акта в часі, зворотна дія (ретроактивна форма) нормативно-правових актів в часі, проста зворотна дія нормативно-правового акта в часі, абсолютна зворотна дія в часі нормативно-правових актів, відносна зворотна дія нормативно-правових актів в часі, ревізійна зворотна дія нормативно-правового акта в часі, негайна дія нормативно-правових актів в часі, ультраактивна форма дії нормативно-правових актів в часі, перспективна дія нових нормативно-правових актів, переживаюча дія скасованих нормативно-правових актів у часі, дія нормативно-правових актів у просторі, територіальний принцип дії нормативно-правових актів в просторі, екстериторіальний принцип дії нормативно-правових актів в просторі, дія нормативно-правових актів за колом осіб, депутатська недоторканість, президентський імунітет, суддівський імунітет, дипломатичний імунітет, консульський імунітет.

Скласти схеми:

- ✓ Нормативно-правовий акт: поняття та ознаки.
- ✓ Способи набуття чинності нормативно-правовими актами в Україні.
- ✓ Принципи дії нормативно-правових актів в просторі.
- ✓ Правила визначення осіб, на яких поширює свою дію нормативно-правовий акт.
- ✓ Дія рішень Конституційного Суду України в часі.

Тематика рефератів:

- Вимоги до підзаконного нормативно-правового акта як офіційного документа
- Напрямок дії нормативно-правових актів України у часі: теоретичні та практичні аспекти.
- Втрата чинності та зупинення дії нормативно-правових актів: теоретико-прикладні аспекти.
- Питання дії права в часі при подоланні прогалів у законодавстві.
- Технологічно-юридичні недоліки нормативно-правових актів України: шляхи подолання.
- Відновлення дії попередньої редакції норм законів у діяльності Конституційного Суду України.
- Принцип незворотності дії закону в часі у судовій практиці суддів загальної юрисдикції.
-

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору) від 07 лютого 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 9. Ст. 50.).
- ❖ Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року. *Відомості Верховної Ради України*. (зі змінами і допов.) 2005. № 35, 35-36, 37. Ст. 446.
- ❖ Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1984. № 51. Ст. 1122.
- ❖ Кримінальний кодекс України від 4 квітня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.
- ❖ Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21-22. Ст. 135.
- ❖ Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.
- ❖ Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 року (зі змінами і допов.). *Офіційний вісник України*. 2006. № 12. С. 16. Ст. 762.
- ❖ Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27 лютого 2014 року (зі змінами і допов.). *Офіційний вісник України*. 2014. № 20. Ст. 619.
- ❖ Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. Ст. 376.
- ❖ Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.
- ❖ Про прокуратуру України: Закон України від 14 жовтня 2014 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2-3. Ст. 12.
- ❖ Про ратифікацію Європейської хартії місцевого самоврядування: Закон України від 15 липня 1997 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 38. Ст. 249.
- ❖ Про статус народного депутата України: Закон України від 17 листопада 1992 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 3. Ст. 17.
- ❖ Про статус депутатів місцевих рад: Закон України від 11 липня 2002 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 40. Ст. 290.
- ❖ Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.
- ❖ Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та

набрання ними чинності: Указ Президента від 10 червня 1997 року (зі змінами і допов.). *Урядовий кур'єр*. 1997. № 107-108.

Спеціалізована література:

1. Boguta E., Bogomolova V. Definierea conceptului de autoritate judecatoreasca in contextul reglementărilor constituționale. *Legea si Viata*. 2016. № 11, ч. 1. С. 23-26.
2. Narasymiv O. Progress of implementation by Ukraine the ECHR decisions, in which the shortcomings of legislation in the field of constitutional law were indicated. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 1, ч. 1. P. 68-72.
3. Kuzmenko N. Legal effects of unlawful local government acts. *Legea si Viata*. 2017. № 8, ч. 2. С. 81-86.
4. Railean P. Aportul curtii constituționale la asigurarea constitutionalitatii in statul de drept. *Legea si Viata*. 2017. № 6, ч. 1. С. 10-15.
5. Spanu I., Lupu C. Esenta si menirea justitiei constituționale intr-un stat de drept. *Legea si Viata*. 2017. № 3, ч. 1. С. 18-23.
6. Абрамович Р. М. Принцип незворотності дії закону в часі: еволюція, стан та перспективи вдосконалення його застосування в Україні: дис. ... канд. юрид наук. Київ, 2015. 171 с.
7. Андрусів Л. М. Оприлюднення нормативно-правових актів як стадія правотворчості. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 3. С. 3-5.
8. Андрусів Л. Теоретико-правові засади системи нормативно-правових актів. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 4. С. 128-131.
9. Берназюк І. М. До питання класифікації стратегічних актів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 5. С. 27-31.
10. Бірюкова А. Поняття і сутність локальних нормативно-правових актів у системі джерел трудового права. *Підприємництво господарство і право*. 2016. № 6. С. 75-78.
11. Богатова О. В. Нормативный правовой акт как источник права (теоретический аспект): дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2004. 185 с.
12. Богачова Л. Л. Вимоги до підзаконного нормативно-правового акта як офіційного документа. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. № 29. С. 16-19.
13. Богачова Л. Л. Нормативно-правовий акт як джерело національного та Європейського права. *Альманах міжнародного права*. 2016. Вип. 14. С. 4-13.
14. Борбунюк О. О. Регуляторні акти як різновид нормативно-правових актів. *Форум права*. 2013. № 3. С. 46-52.
15. Борщевський І. В. Форма (джерело) права: теоретико-правова сутність поняття. *Правова держава*. 2016. № 21. С. 6-11.
16. Буряк Я. Я. Розпорядження голови місцевої державної як підзаконний нормативно-правовий акт. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: Юридична*. 2013. Вип. 1. С. 3-10.

17. Вилегжаніна М. В. Класифікаційний аналіз нормативно-правових актів. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2011. № 1. С. 35-40.
18. Вилегжаніна М. В. Нормативно-правові акти в комунікаційному середовищі сучасної України: дис. ... канд. наук із соц. комун. Київ, 2011. 191 с.
19. Гарник Л. Л. Зупинення дії нормативно-правового акту (питання теорії та практики): дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2010. 155 с.
20. Гетьман Є. А. Види підзаконних нормативно-правових актів органів виконавчої влади іноземних держав. *Вісник Запорізького національного університету. Серія: Юридичні науки*. 2013. № 4. С. 15-18.
21. Гетьман Є. А. Підзаконні нормативно-правові акти органів виконавчої влади України та іноземних держав: порівняльна характеристика. *Теорія і практика правознавства*. 2016. Вип. 1 (9). С. 1-10.
22. Гетьман Є. А. Поняття підзаконного нормативно-правового акта та його співвідношення із нормативно-правовим та правовими актами. *Форум права*. 2013. № 3. С. 106-113.
23. Гетьман Є. Підзаконний нормативно-правовий акт: поняття, ознаки, функції, види. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 2. С. 92-100.
24. Гринюк Р., Багрій О. До питання про доцільність визнання презумпції конституційності нормативно-правових актів у контексті забезпечення верховенства Конституції України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 92-102.
25. Дергільова О. Г. Правові акти: поняття, класифікація та соціальне призначення. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 3. С. 3-8.
26. Єрмоленко В. М. Підзаконні акти Верховної Ради України як джерело аграрного права. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Право*. 2014. Вип. 197 (2). С. 29-35.
27. Житарев Є. В. Модельні нормативні акти в правовій сфері: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2013. 18 с.
28. Зуев О. М. Незаконные нормативно-правовые акты в российской правовой системе: дис. ... канд. юрид. наук. Екатеринбург, 2007. 189 с.
29. Іванченко О. П. Систематизація законодавства: науковий вектор, практичні потреби. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 3. С. 53-56.
30. Калиновська Т. О. Нормативно-правові акти місцевих рад як органів місцевого самоврядування в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2011. 250 с.
31. Кириленко І. С. Локальна правотворчість як особливий різновид юридичної діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2013. Вип. 23. С. 55-58.
32. Кириленко І. С. Локальний нормотворчий акт як результат локальної нормотворчості: теоретико-правовий аспект. *Порівняльно-аналітичне*

- право*. 2014. № 2. С. 33-37.
33. Клабан В. Сучасна система джерел права України: деякі теоретичні та практичні аспекти. *Вісник Львівського університету*. 2015. Вип. 61. С. 24-29.
 34. Колісник В. Відновлення дії Конституції України та зміна форми правління як засіб поновлення конституційного ладу. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 103-110.
 35. Комар П. А. Поняття та система конституційного законодавства України: підходи, проблеми, напрями вирішення. *Права людини, держава, суспільство*. 2016. № 4. С. 3-10.
 36. Коморний О. М. Правові акти – поняття та ознаки. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2016. Вип. 32. С. 204-215.
 37. Корольова Ю. В. Джерела права: багатоманітність наукового розуміння та єдність сутності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип. 31. С. 10-13.
 38. Косович В. Внесення змін до нормативно-правових актів України як спосіб їх вдосконалення. *Вісник Львівського університету*. 2014. Вип. 60. С. 35-46.
 39. Косович В. М. Удосконалення нормативно-правових актів України: техніко-технологічні аспекти: моногр. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2015. 566 с.
 40. Крутько А. Л. Рівні правового регулювання народної законодавчої ініціативи: теоретико-правове співвідношення. *Право і суспільство*. 2015. № 1. С. 15-21.
 41. Куценко І. В. Підзаконні нормативно-правові акти в системі джерел права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 16 с.
 42. Легін Л. Нормативно-правовой акт как юридический документ: технико-юридическая характеристика. *Leges si Viata*. 2016. № 4, ч. 3. С. 35-38.
 43. Легін Л. М. Нормативно-правовий акт: поняття та система ознак. *Право і суспільство*. 2016. № 2. С. 21-26.
 44. Ленгер Я. І. Пріоритет нормативно-правового акту як спосіб розв'язання колізії. *Держава та регіони*. 2017. № 1. С. 19-24.
 45. Луцький Р. П. Нормативно-правовий акт як визначальна форма вираження позитивного права. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2012. Вип. 28. С. 13-17.
 46. Любарець А. Ю. Підзаконні акти в адміністративній реформі. *Наше право*. 2013. № 12. С. 77-80.
 47. Мазан Л. М. Поняття «дія нормативно-правових актів у часі» в контексті сучасного праворозуміння. *Юридичні і політичні науки*. 2012. Вип. 53. С. 70-76.
 48. Марцеляк О. Правова природа актів Конституційного Суду України та їх роль у розвитку науки конституційного права. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 118-122.
 49. Мельник А. С. Основні та доповнюючі джерела українського права. *Актуальні проблеми держави і права*. 2013. № 12. С. 67-77.

50. Мельник М., Різник С. Про межі конституційної юрисдикції та пряму дію норм Конституції України при здійсненні правосуддя. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 4-5. С. 149-159.
51. Мірошніченко А. М. Чи потрібний Закон України «Про нормативно-правові акти»? *Форум права*. 2009. № 1. С. 362-372.
52. Могілевський Л. Роль вищих органів державної влади у сфері видання нормативно-правових актів підзаконного характеру. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 1, ч. 1. Р. 145-151.
53. Моткова О. Д. Дія норм Конституції: доктринальний аспект. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 1. Т. 1. С. 31-34.
54. Наумова К. І. Нормативно-правові акти місцевого самоврядування: поняття та види. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Вип. 26. С. 63-66.
55. Наумова К. І. Правові акти органів і посадових осіб місцевого самоврядування в системі джерел муніципального права в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 21 с.
56. Нестерович В. Ф. Конституційно-правові засади впливу громадськості на прийняття нормативно-правових актів: зарубіжний та український досвід: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2015. 40 с.
57. Онищук І. І. Техніка юридичного письма в нормативно-правових актах: моногр. Харків: Право, 2014. 228 с.
58. Палешник С. Інтерпретаційні акти в судовій практиці. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 4 (75). С. 261-268.
59. Панченко В. В. Внутрішньогосподарські локальні нормативно-правові акти сільськогосподарських підприємств як форма аграрного права: моногр. Харків: С.А.М., 2012. 163 с.
60. Петришина М. Акти органів і посадових осіб місцевого самоврядування: сутність та особливості. *Питання конституційного права*. 2012. № 1 (68). С. 66-74.
61. Петрученко К. І. Нормативно-правові акти місцевого самоврядування як джерело права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2014. 18 с.
62. Писаренко Н. Б. Межі судового контролю щодо дискреційних адміністративних актів: практика Європейського суду з прав людини та українські реалії. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 1 (88). С. 109-119.
63. Погребняк С. Прогалини в законодавстві та засоби їх подолання. *Загальні проблеми правової науки*. 2013. № 1 (72). С. 44-56.
64. Поляков А. О. Порівняльна характеристика правових актів Європейського Союзу вторинного характеру. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 2. С. 23-25.
65. Пушняк О. В. Набуття чинності нормативно-правовими актами в Україні. *Форум права*. 2010. № 4. С. 748-754.
66. Радь О. І. Нормативні акти судової влади як джерела трудового права України: моногр. Львів: Вид-во Т. Сороки, 2017. 174 с.
67. Рибікова Г. В. Правова експертиза нормативно-правових актів в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 19 с.

68. Риндюк В. І. «Законодавство» як юридичний термін: до проблеми формулювання дефініції. *Journal «ScienceRise: Juridical Science»*. 2018. № 1 (3). Р. 34-39.
69. Різник С. Про нез'ясоване питання конституційності актів парламенту, прийнятих в умовах Революції Гідності. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 6. С. 58-66.
70. Романов Я. В. Підзаконні акти: загальнотеоретична характеристика: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Хаків, 2015. 20 с.
71. Рябченко Я. С. Оскарження нормативно-правових актів в адміністративному судочинстві: моногр. / за заг. ред. В. В. Зуй. Харків: ФІНН, 2011. 136 с.
72. Савенко В. В. Експлікація теоретико-пізнавальної природи закону як основи права. *Право і суспільство*. 2015. № 3, ч. 3. С. 56-60.
73. Сердюк І. А. Вживання термінів «правовий акт» і «юридичний акт» у сучасній юридичній науці. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 3. С. 24-27.
74. Сердюк І. А. Нормативно-правовий акт у співвідношенні з актом застосування актом тлумачення норм права. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренко*. 2010. Вип. 3. С. 152-159.
75. Тополь Ю. О. Джерело та форма права: поняття, зміст, проблема співвідношення. *Університетські наукові записки*. 2012. № 1 (41). С. 145-151.
76. Форманюк В. В. Локальні нормативно-правові акти: моногр. Херсон: Грінь Д. С., 2014. 183 с.
77. Форманюк В. В. Поняття та види локальних нормативно-правових актів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2013. 18 с.
78. Харченко Н. П. Актуальні питання зупинення дії нормативно-правового акту. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 2. С. 118-122.
79. Хомюк Н. Система джерел права: деякі теоретичні аспекти. *Вісник Львівського університету*. 2013. Вип. 58. С. 27-33.
80. Целлер Е. Питання структурної незалежності та судового діалогу в системах конфліктуючих норм. *Право України*. 2016. № 2. С. 17-24.
81. Цимбалістий Т. О. Правова природа актів органу конституційної юстиції. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 4. С. 59-61.
82. Чабан В. Адміністративний нормативно-правовий акт і адміністративний договір: юридична характеристика. *Підприємництво, господарство і право*. 2015. № 6. С. 52-57.
83. Щирба М. Ю. Втрата чинності та зупинення дії нормативно-правових актів: деякі теоретико-прикладні аспекти. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 3. С. 31-40.
84. Ясіновська А. Кодекси матеріального права: деякі теоретичні аспекти. *Вісник Львівського університету*. 2014. Вип. 59. С. 43-49.

ТЕМА 5. ЮРИДИЧНА ТЕХНІКА

Практичне заняття – 2 год.

1. Поняття та особливості юридичної техніки.
2. Предмет та метод юридичної техніки.
3. Функції юридичної техніки: поняття, види та їх характеристика.
4. Система юридичної техніки.
5. Загальна характеристика прийомів та правил юридичної техніки.
6. Законодавча техніка в Україні: поняття, основні правила та вимоги.
7. Місце та роль юридичної техніки в механізмі правового регулювання.

Методичні вказівки для підготовки до семінарського заняття

Метою юридичного процесу є досягнення соціальними суб'єктами бажаного суспільного чи особистого результату. Досить часто у всіх видах юридичного процесу цей результат отримує зовнішній вираз у правовому акті нормативного чи казуального характеру. Вказані акти готуються, складаються, оформлюються та систематизуються за певними правилами, із застосуванням певних прийомів і засобів. Використання названих правил, прийомів і засобів необхідно для досягнення ясності, простоти, стислості, певної стандартності й одноманітності правових актів. Сукупність правил, прийомів, способів розроблення, складання, оформлення правових актів, їх систематизація й облік отримали назву юридичної техніки. Розгляд цього семінару слід розпочати з аналізу поняття юридичної техніки. Потрібно звернути увагу на особливості визначення поняття юридичної техніки у вузькому та широкому значеннях. Необхідним є також розкриття юридичної техніки у правотворчості та правозастосуванні.

Наступне питання передбачає розгляд предмету та методу юридичної техніки. В межах цього питання необхідним є аналіз предмету юридичної техніки. Окремо потрібно розглянути такі прийоми та правила, як юридична термінологія, юридичні конструкції, форма нормативного акта.

Далі слід надати розкрити сутність та надати визначення поняття «функції юридичної техніки», охарактеризувати такі функції, як інтегративна, нормативна, модифікації законодавства, моделювання законодавства, системостворювальна, практична, інтерпретаційна, прогностична.

чна, політична, інформаційна, виховна, організаційна, оціночна, ідеологічна тощо.

Відповідь на наступне питання полягає у розкритті поняття та змісту системи юридичної техніки. В цьому питанні слід звернути увагу на основні види юридичної техніки: 1) законодавча техніка; 2) техніка систематизації законодавства; 3) техніка правозастосовних актів.

Розгляд прийомів та правил юридичної техніки необхідно розпочати з розкриття способів (приймів) викладу норм права: 1) за ступенем абстрактності викладу – абстрактний і казуїстичний; 2) за ступенем повноти викладу – прямий, бланкетний; 3) за формою пропозиції – у вигляді нормативної пропозиції або оповідальної пропозиції.

Належний рівень законодавчої техніки є надійним гарантом вдосконалення законодавства, доступності змісту законів, точного виконання та повної відповідності їх волі законотворця.

Вимоги законодавчої техніки, напрацьовані теоретиками та практиками у сфері законотворчості, на сьогодні не врегульовані нормативно, але існують у вигляді опублікованих правил та методичних рекомендацій. З точки практичних настанов вітчизняні законотворці мають у своєму розпорядженні Методичні рекомендації щодо розроблення проектів законів та дотримання вимог нормопроектної техніки (схвалені постановою колегії Міністерства юстиції України від 21.11.2000 р., № 41), Правила оформлення проектів законів та основних вимог законодавчої техніки (Методичні рекомендації, підготовлені Головним юридичним управлінням Апарату Верховної Ради України), а також нечисленні відомчі документи у формі спеціально-галузевих інструкцій та рекомендацій. Інтерес у цьому плані становлять також відповідні розділи законів про нормативно-правові акти, офіційні інструкції та методичні рекомендації з питань законодавчої техніки країн із схожими правовими системами.

Аналіз останнього питання дає можливість зрозуміти, що ефективність та результативність законів та інших нормативно-правових актів великою мірою залежить від того, наскільки чіткими і зрозумілими є юридичні формулювання, наскільки вони логічно взаємопов'язані та послідовні, а також від того, чи однаково застосовуються юридичні терміни і поняття, що містяться в цих актах.

Дайте визначення наступних понять:

юридична техніка, правова діяльність, компетентні органи, правовий акт, правотворчість, правозастосовна діяльність, техніко-юридичні прийоми, індивідуальні акти, судовий акт, договір, підзаконний акт, правозастосовний акт, верховенство закону, суб'єкти правотворчості, спе-

ціальні правові засоби, юридична термінологія, юридичні конструкції, форма нормативного акта, прийоми і правила викладу змісту нормативно-правового акта, юридичний стиль мовлення, абстрактний стиль, казуїстичний стиль, правотворча помилка, юридичний вид правотворчих посилок, логічний вид правотворчих помилок, граматичний вид правотворчих помилок, законодавча техніка, юридична фікція, законодавча техніка, вимоги законодавчої техніки, правила законодавчої техніки, механізм правового регулювання, засоби законодавчої техніки, нормативна побудова, системна побудова, юридичні конструкції, галузева типізація, логічна послідовність викладу, максимальна компактність викладу, помилки законодавчої техніки, плеоназми, законодавчі дефініції.

Скласти схеми:

- ✓ Прийоми та правила юридичної техніки.
- ✓ Методи юридичної техніки.
- ✓ Система юридичної техніки.
- ✓ Структура законодавчої дефініції.
- ✓ Правила законодавчої техніки.
- ✓ Вимоги законодавчої техніки.

Тематика рефератів:

- Особливості юридичної техніки міжнародного права.
- Нормотворча техніка як різновид юридичної техніки.
- Нормотворча техніка: поняття, елементи, види.
- Проблеми вдосконалення нормативно-правового регулювання вимог до юридичної техніки.
- Юридична техніка та її співвідношення з правозастосовними помилками в діяльності органів державної влади.
- Актуальні питання законодавчої техніки в Україні.
- Правила та вимоги законодавчої техніки.
- Класифікація юридичних конструкцій як засобів законотворчої техніки.

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору) від 07 лютого 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 9. Ст. 50.).
- ❖ Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року.

- Відомості Верховної Ради України.* (зі змінами і допов.) 2005. № 35, 35-36, 37. Ст. 446.
- ❖ Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України.* 1984. № 51. Ст. 1122.
 - ❖ Кримінальний кодекс України від 4 квітня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України.* 2001. № 25. Ст. 131.
 - ❖ Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України.* 2002. № 21-22. Ст. 135.
 - ❖ Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України.* 2003. № 40-44. Ст. 356.
 - ❖ Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 року (зі змінами і допов.). *Офіційний вісник України.* 2006. № 12. С. 16. Ст. 762.
 - ❖ Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27 лютого 2014 року (зі змінами і допов.). *Офіційний вісник України.* 2014. № 20. Ст. 619.
 - ❖ Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України.* 2017. № 35. Ст. 376.
 - ❖ Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України.* 1997. № 24. Ст. 170.
 - ❖ Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації: Закон України від 23 вересня 1997 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України.* 1997. № 49. Ст. 299.
 - ❖ Про прокуратуру України: Закон України від 14 жовтня 2014 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України.* 2015. № 2-3. Ст. 12.
 - ❖ Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України.* 2016. № 31. Ст. 545.

Спеціалізована література:

1. Биля І. О. Теоретичні основи використання нормотворчої техніки: дис. ... канд. юрид. наук. Харків. 2003. 201 с.
2. Биля-Сабадаш І. О. Юридична техніка як різноаспектна категорія. *Державне будівництво та місцеве самоврядування.* 2008. Вип. 16. С. 37-45.
3. Бойко Г. І. Юридична конструкція як засіб юридичної техніки. *Актуальні проблеми держави і права.* 2014. Вип. 73. С. 190-198.
4. Болдырев С. Н. Юридическая техника: теоретико-правовой анализ: дис. ... д-ра юрид. наук. Ростов-на-Дону, 2014. 468 с.
5. Борисенко М. О. Ознаки та принципи правозастосовної діяльності: тео-

- ретичний аспект. *Вісник Академії адвокатури України*. 2015. № 3 (34). С. 23-29.
6. Волинець В. Юридична техніка законотворення в Україні: загальні проблеми. *Юридична Україна*. 2012. № 11. С. 4-12.
 7. Грищук О. В., Заболотна Н. Я. Юридична техніка творення та тлумачення нормативно-правових договорів: теоретико-правовий вимір: моногр. Хмельницький: Хмельниц. ун-т упр. і права, 2017. 213 с.
 8. Гусаров С. М. Правозастосування в сфері законодавчої та нормотворчої діяльності. *Право*. 2015. № 3. С. 35-42.
 9. Давыдова М. Л. Теоретические и методологические проблемы понятия и состава юридической техники: дис. ... канд. юрид. наук. Волгоград, 2010. 408 с.
 10. Дзейко Ж. О. Законодавча техніка в Україні (теоретико-історичне дослідження): дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2011. 452 с.
 11. Дзейко Ж. О. Інтерпретація юридичної та законодавчої техніки у європейській правовій думці XIX ст. - початку XX ст. *Наше право*. 2014. № 2. С. 5-13.
 12. Дмитрієнко Ю. М. Юридична техніка: комп'ютерне моделювання української правосвідомості як форми української держави в історичному та реальному часі. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2005. Вип. 30. С. 114-135.
 13. Дутко А. О. Класифікація юридичних конструкцій як засобів законотворчої техніки. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2014. № 810. С. 75-80.
 14. Журик Ю. В. Окремі питання юридичної техніки у господарському та цивільному законодавстві України. *Університетські наукові записки*. 2007. № 2. С. 211-213.
 15. Зінченко О. В. Юридичні конструкції як найвища форма правової абстракції. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 1. С. 55-59.
 16. Іванюта Н. В. Окремі аспекти юридичної техніки в контексті створення господарсько-процесуальних документів. *Правовий часопис Донбасу*. 2019. № 2. С. 60-64.
 17. Ключко М. Джерела походження та способи творення юридичної термінології. *Форум права*. 2013. № 10. С. 36-37.
 18. Коваль А. А. Техніка формування норм права: кримінально-процесуальний аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2011. 20 с.
 19. Косович В. М. Оціночні поняття як засіб юридичної техніки: моногр. Львів: Тріада-плюс, 2010. 211 с.
 20. Косович В. Юридичні конструкції як засіб правозастосовної техніки. *Публічне право*. 2017. № 2 (26). С. 260-270.
 21. Костовська К. М. Юридична техніка актів правозастосування в діяльності органів внутрішніх справ: дис. ... канд. юрид. наук. 2011. 204 с.
 22. Костовська К. Особливості юридичної техніки неписаних (усних) актів

- правозастосування в діяльності органів внутрішніх справ. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 6. С. 3-6.
23. Костовська К. Особливості юридичної техніки письмових актів правозастосування в діяльності ОВС. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: Юридична*. 2012. № 4. С. 25-31.
 24. Кучук А. М., Замковий Є. М. Юридична техніка як засіб ефективності правових актів. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 1. С. 90-97.
 25. Кушнарьова О. В. Місце та роль уніфікації нормативної правової термінології у юридичній техніці. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2015. Вип. 3. С. 20-28.
 26. Лебеденко В. І. Юридична техніка: поняття, призначення, методологічні засади застосування. *Інформація і право*. 2014. № 2. С. 52-56.
 27. Левицька Н. О. Роль юридичної техніки в правозастосуванні. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. Вип. 4. С. 17-20.
 28. Левицька Н. Юридичні конструкції та система права: співвідношення понять. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 9. С. 169-173.
 29. Легка О. В. Взаємозв'язок правозастосовної техніки з іншими видами юридичної техніки. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 2. С. 23-29.
 30. Луців О. М. «Інтегральний» підхід до з'ясування сутності верховенства права: загальна характеристика та основні різновиди. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2013. Вип. 22. С. 53-57.
 31. Манько Д. Г. Щодо визначення поняття юридичної техніки та технології. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2010. Вип. 50. С. 100-104.
 32. Мельник А. А. Якість закону: теоретико-методологічний та техніко-юридичний аспекти: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2018. 18 с.
 33. Неліпович Г. І. Юридична конструкція як засіб структурування правової інформації: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2017. 20 с.
 34. Онищук І. І. Вплив техніки юридичного письма на якість юридичних конструкцій та конструювання. *Митна справа*. 2011. № 5 (77), ч. 2. С. 95-100.
 35. Онищук І. І. Законодавчий стиль як засіб техніки юридичного письма та його вплив на технологію комунікації. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: Юридична*. 2011. № 4. С. 44-53.
 36. Онищук І. І. Поняття та особливості техніки юридичного письма в нормативно-правовому акті. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2011. Вип. 559. С. 5-11.
 37. Онищук І. І. Проблеми вдосконалення нормативно-правового регулювання вимог до юридичної техніки. *Юридична Україна*. 2011. № 6. С. 22-27.

38. Онищук І. І. Техніка юридичного письма в нормативно-правових актах: моногр. 2-ге вид., стер. Харків: Право, 2019. 224 с.
39. Павлова К. Е. Юридическая техника как атрибут нормотворческой деятельности (на примере органов внутренних дел): дис. ... канд. юрид. наук. Белгород, 2016. 162 с.
40. Падалка Р. О. Верховенство права як основоположний принцип права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 21 с.
41. Патlachук О. В. Особливості юридичної техніки водного (1995 р.) та лісового (1994 р.) кодексів України. *Наукові записки [Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]*. Серія: Право. 2018. Вип. 4. С. 44-48.
42. Патlachук О. В. Юридична техніка земельного кодексу УСРР 1922 р., Закону «Про ліси УСРР» 1923 р., Гірничого кодексу УСРР 1928 р. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. Вип. 4. С. 40-46.
43. Патlachук О. В. Юридична техніка природоохоронних норм «Руської правди». *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2018. № 12. С. 32-37.
44. Патlachук О. В. Юридична техніка природоохоронних норм Статутів Великого князівства Литовського 1529, 1566, 1588 рр. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2019. № 7. С. 29-35.
45. Переверзев В. В. Юридические конструкции в процессуальном праве: дис. ... канд. юрид. наук. Ростов-на-Дону, 2009. 158 с.
46. Пильгун Н. В. Перспективи вдосконалення юридичної техніки в Україні. *Форум права*. 2012. № 2. С. 76-78.
47. Пильгун Н. В. Реалізація принципу верховенства права як необхідна умова побудови правової держави. *Юридичний вісник*. 2012. № 4 (25). С. 30-34.
48. Погорілко В. Ф. Проблеми реалізації Конституції України: теорія і практика: моногр. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; А.С.К., 2003. 652 с.
49. Погребняк С. Верховенство права в Україні: передумови та перспективи. *Філософія права і загальна теорія права*. 2013. № 1. С. 20-32.
50. Погрібний І. М., Матат Ю. І. Місце та роль юридичної техніки в механізмі правового регулювання. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2009. № 44. С. 6-11.
51. Подорожна Т. С. Законодавчі дефініції: поняття, структура, функції: моногр. Львів: ПАІС, 2009. 195 с.
52. Поліщук Г. Б. Місце та значення юридичної техніки в процесі кодифікації законодавства. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 4. С. 70-73.
53. Поліщук Г. Б. Теоретичні та практичні основи юридичної техніки кодифікаційних актів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2014. 20 с.
54. Поліщук Г. Б. Феноменологічні основи юридичної техніки кодифікаційних актів. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 2. С. 98-

101.

55. Преподобный К. А. Техника изменения юридических актов: общеправовой аспект: дис. ... канд. юрид. наук. Нижний Новгород, 2011. 230 с.
56. Пригара Л. І. Юридична техніка актів правозастосування: дис. ... канд. юрид. Київ, 2008. 200 с.
57. Пригара Л. І., Ступник Я. В. Юридико-технічний аспект процесуальних актів. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2014. № 2. Р. 155-163.
58. Рабінович П. М. Принцип верховенства права: проблеми теорії та практики: моногр. Львів: СПОЛОМ, 2016. 200 с.
59. Радаева С. В. Юридическая техника как условие повышения эффективности правосудия: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Саратов, 2011. 27 с.
60. Риндюк В. І. Проблеми законодавчої техніки в Україні: теорія та практика: моногр. Київ: Юридична думка, 2012. 272 с.
61. Руденко І. В. Законодавча техніка як елемент ефективної законотворчості. *Митна справа*. 2013. № 1 (85), ч. 2, кн. 1. С. 459-466.
62. Слинько Д. В. Основні риси та структура правозастосовної діяльності. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2015. Вип. 20. С. 21-24.
63. Стефанчук М. О. Проблеми юридичної техніки статті 13 Цивільного кодексу України. *Університетські наукові записки*. 2005. № 1-2. С. 140-145.
64. Трихліб К. О. Юридична термінологія звичаєвого права (на матеріалах «Руської Правди»). *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2012. Вип. 23. С. 285-281.
65. Харченко Н. С. Теоретико-правові підходи до визначення юридичної техніки. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 5. С. 36-39.
66. Чернолуцький Р. В. Роль юридичної техніки в законопроектній діяльності. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право*. 2014. Вип. 7. С. 118-129.
67. Шевчук І. Основні види правотворчих помилок у законодавстві України: деякі теоретичні аспекти. *Вісник Львівського університету*. 2014. Вип. 59. С. 35-42.
68. Шеремета Н. Правнича термінологія української мови та процеси її творення. *Lviv Polytechnic National University Institutional*. 2013. № 28. С. 120-123.
69. Шутак І. Юридическая техника и технология в отраслях права: теория и практика применения. *Верховенство Права*. 2017. № 2. (27). С. 30-35.
70. Шутак І. Д. Доктринальні основи юридичної техніки. *Європейські перспективи*. 2013. № 4. С. 5-9.
71. Шутак І. Д. Дослідження актуальних та пріоритетних напрямків у галузі юридичної техніки. *Journal «ScienceRise: Juridical Science»*. 2017. № 1 (1). Р. 32-36.
72. Шутак І. Д. Концептуальні міркування щодо впровадження навчальної

- дисципліни «Юридична техніка». *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 4. С. 21-28.
73. Шутак І. Д. Юридична техніка і технологія: теорія та практика застосування. *Вісник Львівського університету. Серія: Юридична*. 2016. Вип. 63. С. 37-45.
74. Шутак І. Д. Юридична техніка міжнародного права (загальнотеоретичний аспект). *Вісник національної академії прокуратури України*. 2011. № 2. С. 87-92.
75. Шутак І. Д. Юридична техніка тлумачення норм права. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. 2015. № 11. С. 18-24.
76. Шутак І. Д., Онищук І. І. Юридична техніка конструювання норми права. *Вісник національної академії прокуратури України*. 2013. № 2. С. 39-44.
77. Щербина В. С. Засоби законодавчої техніки: методологічні засади. *Молодий вчений*. 2017. № 10 (50). С. 711-715.
78. Щербина В. С. Засоби законодавчої техніки: теоретико-правові аспекти формування та вдосконалення: автореф. дис.... канд. юрид. наук. Київ, 2019. 16 с.
79. Ягупа А. О. Деякі проблемні аспекти визначення поняття юридичної техніки. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 5. С. 42-45.
80. Яцишин Н. П. Юридична термінологія як об'єкт мовознавчих досліджень. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2011. № 6 (2). С. 219-222.
81. Яцишин Н. П. Юридична термінологія як спеціалізована система правових понять. *Термінологічний вісник*. 2013. Вип. 2 (2). С. 99-103.

ТЕМА 6. ЮРИДИЧНІ ФІКЦІЇ ТА ПРЕЗУМПЦІЇ ЯК ПРИЙОМ ЮРИДИЧНОЇ ТЕХНІКИ У ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН

Семінарське заняття – 2 год.

Практичне заняття – 4 год.

1. Юридична фікція: поняття, ознаки та значення.
2. Класифікація, види та функції юридичної фікції.
3. Поняття юридичної презумпції: основні підходи
4. Значення, ознаки та класифікація юридичної презумпції.
5. Співвідношення факту, презумпції та юридичної фікції.

Методичні вказівки для підготовки до семінарського заняття

Необхідність фікцій як засобу юридичної техніки визначається особливостями правового пізнання і розвитку, а також специфікою правового відображення дійсності. Правова реальність як особливий вид реальності володіє специфічними засобами відображення дійсності та трансформування її на букву закону. У такому значенні можна розглядати і фікцію. Отже, юридична фікція – прийом юридичної техніки, який застосовується в об'єктивному праві та юриспруденції та полягає у визнанні наявним уявного та навпаки. При розгляді даного питання слід зосередити свою увагу на значення юридичної фікції, бо вони широко застосовуються у правовому регулюванні суспільних відносин і мають як позитивні аспекти так й негативні.

Існує чимало правових фікцій у чинному законодавстві, причому деякі з них утворюють цілі інститути в різних галузях права, тому друге є доволі широким за змістом, в якому обов'язково потрібно навести приклади для більш чіткого розуміння, а також різні думки науковців щодо класифікації.

У законодавстві відсутня чітка позиція щодо ролі і місця правових презумпцій в регулюванні суспільних відносин. Часто елементи правових презумпцій виражені в тексті нормативних правових актів латентно, що ускладнює застосування презумпцій на практиці, тому для майбутніх юристів важливо чітко розуміти, що таке юридична презумпція та легко знайти її у нормативно-правових актах. Тому третє питання передбачає розкриття поняття презумпції, аналізуючи різні підходи науковців у різні часи. Юридична презумпція традиційно визначається в науці як закріплене в правовій нормі припущення про наявність чи відсутність певних юридичних фактів, побудоване на зв'язку між ними й наявними фактами та підтверджене попереднім досвідом. На сьогодні в

загальній теорії права сформувалося два підходи до поняття правової презумпції – класичний і юридичний.

Недостатнє знання природи юридичних презумпцій призводить до неефективності функціонування інших елементів і безпосереднім чином позначається на розвитку всієї правової системи України. Все це має не тільки чисто теоретичне, але і важливе практичне значення, тому майбутнім юристам необхідно чітко розуміти значення презумпції, наводити її ознаки та види.

Останнє питання передбачає узагальнення вже здобутих знань та підведення підсумків з теми. В підсумках потрібно ще раз розкрити зміст понять фікції та презумпції, а також дослідити юридичний факт і зробити порівняльний аналіз цих прийомів, розкриваючи їх значення.

Дайте визначення наступних понять:

юридична фікція, ознаки юридичної фікції, значення юридичної фікції, принципи юридичної фікції, прийом юридичної техніки, колізія, деформувальний характер, імперативний (незаперечний) характер, фіктивна угода, фіктивний шлюб, фіктивне банкрутство, теоретичні фікції, нормативні фікції, матеріально-правові фікції, цивільно-правові фікції, кримінально-правові фікції, процесуально-правові фікції, презумпція, ознаки юридичної презумпції, значення юридичної презумпції, принципи юридичної презумпції, презумпція невинуватості, контрпрезумпція, загальноправові презумпції, міжгалузеві презумпції, галузеві презумпції, спростовні презумпції, неспростовні презумпції, юридичний факт.

Скласти схеми:

- ✓ Ознаки юридичної фікції.
- ✓ Класифікація та види юридичної фікції.
- ✓ Юридична презумпція: поняття та види.
- ✓ Порівняння юридичної фікції, презумпції та факту.

Тематика рефератів:

- Поняття та значення юридичної фікції як правового соціального інструменту.
- Основні підходи до розуміння поняття юридичної презумпції.
- Непрямі презумпції у галузях матеріального права України.
- Презумпція невинуватості і презумпція вини.
- Презумпція невинуватості: проблеми розуміння.
- Співвідношення презумпції, фікції та юридичного факту.
- «Правові припущення» як засіб створення досконалих норматив-

но-правових актів України.

➤ Юридичні фікції у приватному праві України.

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору) від 07 лютого 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 9. Ст. 50.).
- ❖ Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року. *Відомості Верховної Ради України*. (зі змінами і допов.) 2005. № 35, 35-36, 37. Ст. 446.
- ❖ Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1984. № 51. Ст. 1122.
- ❖ Кримінальний кодекс України від 4 квітня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.
- ❖ Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21-22. Ст. 135.
- ❖ Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.
- ❖ Про вибори народних депутатів України: Закон України від 17 листопада 2011 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 10-11. Ст. 73.
- ❖ Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 року (зі змінами і допов.). *Офіційний вісник України*. 2006. № 12. С. 16. Ст. 762.
- ❖ Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27 лютого 2014 року (зі змінами і допов.). *Офіційний вісник України*. 2014. № 20. Ст. 619.
- ❖ Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. Ст. 376.
- ❖ Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.
- ❖ Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації: Закон України від 23 вересня 1997 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 49. Ст. 299.
- ❖ Про прокуратуру України: Закон України від 14 жовтня 2014 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2-3. Ст. 12.
- ❖ Про ратифікацію Європейської хартії місцевого самоврядування: Закон

України від 15 липня 1997 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 38. Ст. 249.

- ❖ Про службу в органах місцевого самоврядування: Закон України від 7 червня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 33. Ст. 175.
- ❖ Про статус народного депутата України: Закон України від 17 листопада 1992 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 3. Ст. 17.
- ❖ Про статус депутатів місцевих рад: Закон України від 11 липня 2002 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 40. Ст. 290.
- ❖ Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.

Спеціалізована література:

1. Басай О. В. Поняття юридичних фактів: теоретичний аспект. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2014. № 3 (6). С. 8-16.
2. Бичковський Є. Л. Науково-практичний коментар в правовій системі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2018. 20 с.
3. Болонин С. Правотолкование и правовое регулирование: дис. ... канд. юрид. наук. Казань, 2010. 201 с.
4. Бородкін М. В. Юридичні факти як підстави виникнення соціально-забезпечувальних правовідносин: автореф. дис.... канд. юрид. наук. Одеса, 2018. 20 с.
5. Булах А. А. Презумпція невинуватості в новому законі України «Про прокуратуру». *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2015. Вип. 32 (3). С. 153-156.
6. Васюк А. История возникновения и развития юридической герменевтики в России: дис. ... канд. юрид. наук. Москва. 2011. 215 с.
7. Вільчинська С. Проект методології нового типу (підхід філософської антропології). *Університетська кафедра*. 2018. № 7. С. 93-98.
8. Войтенко І. Презумпція правомірності дій та рішень контролюючих органів. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2017. № 865. С. 184-189
9. Волкова І. М. Юридичні факти: окремі проблеми класифікації. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. Вип. 5. С. 12-16.
10. Волкова І. Юридичні факти-стани: поняття та особливості. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2017. № 2. Р. 33-38.
11. Гринюк Р., Багрій О. До питання про доцільність визнання презумпції конституційності нормативно-правових актів у контексті забезпечення верховенства Конституції України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 92-102.

12. Грищук О. В., Заболотна Н. Я. Юридична техніка творення та тлумачення нормативно-правових договорів: теоретико-правовий вимір: моногр. Хмельницький: Хмельниц. ун-т упр. і права, 2017. 213 с.
13. Гудзь Д. С. Співвідношення правової презумпції зі спорідненими правовими категоріями. *Актуальні проблеми держави і права*. 2005. № 5. С. 109-113.
14. Давидова І. В. Недійсність фіктивного правочину: загальна характеристика. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 6. С. 47-49.
15. Дзюбенко О. Л. Теоретико-правове розуміння юридичної техніки. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 5. Т. 1. С. 18-22.
16. Завальнюк С. В. Співвідношення аналогії права та юридичних фікцій в цивільному праві. *Митна справа*. 2014. № 2 (2.2). С. 136-139.
17. Завгородня І. М. Застосування презумпцій у спорах, що виникають із спадкових правовідносин. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2014. Вип. 28, Т. 1. С. 124-127.
18. Зеленко І. П. Поняття й підходи щодо класифікації презумпцій. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Юриспруденція*. 2014. Вип. 10-2 (1). С. 24-27.
19. Зеленко І. П. Поняття та значення юридичної фікції як правового та соціального інструменту. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 6-1. С. 32-35.
20. Зеленко І. П. Юридична фікція як правовий та соціальний інструмент. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2013. Вип. 23. С. 46-49.
21. Зіменко О. В. Теоретико-правовий аспект співвідношення преюдиції та презумпції у механізмі правового регулювання. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 3-1. С. 19-23.
22. Зозуль І. В. Правові презумпції в суміжному термінологічному ряді: порівняльно-правова характеристика (адміністративно-правовий аспект). *Вісник Запорізького національного університету*. 2013. № 1. С. 124-128.
23. Іванський А. Й. Роль юридичних фікцій у регулюванні відносин фінансово-правової відповідальності. *Форум права*. 2008. № 3. С. 202-207.
24. Коваль О. А. Класифікація юридичних фактів: наукова фікція і реальність. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 45. С. 158-161.
25. Коваль О. М. Деякі особливості взаємозв'язку принципу презумпції невинуватості та права особи на виправдання у кримінальному процесі. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. № 6-1. С. 56-60.
26. Ковальчук С. О. Поняття, ознаки і види правових презумпцій, які діють у кримінальному провадженні. *Вісник Чернівецького факультету національного університету «Одеська юридична академія»*. 2013. № 1. С. 222-233.

27. Коломоєць Т. О., Зозуль І. В. Феномен презумпцій в адміністративному праві України: моногр. Запоріжжя: ЗНУ, 2013. 179 с.
28. Кононенко В., Чирва А. Презумпція (не)винуватості. Київ: Арт Економі, 2019. 576 с.
29. Коржанський М. Й. Презумпція невинуватості і презумпція вини: моногр. Київ: Атіка, 2004. 216 с.
30. Корнієнко М. В. Принципи права в розв'язанні проблем конкуренції правових норм, юридичних фікцій і колізій. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 1. Т. 1. С. 7-11.
31. Косович В. «Правові припущення» як засіб створення досконалих нормативно-правових актів України. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2013. Вип. 644. С. 44-52.
32. Косович В. М. Технологічно-юридичні недоліки нормативно-правових актів України. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна № 1137. Серія «ПРАВО»*. 2014. Вип. 18. С. 38-42.
33. Косович В. Юридичний техніко-технологічний інструментарій та верховенство права (методологія дослідження). *Вісник Львівського університету. Серія: Юридична*. 2018. Вип. 66. С. 14-26.
34. Костюк О. М. Теоретико-правові засади нормативного тлумачення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Івано-Франківськ, 2017. 16 с.
35. Котуха О. С. Історичні аспекти становлення та розвитку правових презумпцій. *Науковий вісник Львівської комерційної академії. Серія Юридична*. 2015. Вип. 1. С. 10-17.
36. Котуха О. С. Класифікація та характеристика окремих видів юридичних презумпцій. *Європейські перспективи*. 2012. № 2. С. 79-86.
37. Котуха О. С. Конституційні презумпції у сфері реалізації прав людини. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*. 2016. Вип. 3. С. 50-57.
38. Котуха О. С. Непрямі презумпції у галузях матеріального права України: моногр. Львів: Растр-7, 2019. 203 с.
39. Котуха О. С. Презумпція невинуватості – історико-правовий аспект. *Судова апеляція*. 2009. № 1 (14). С. 51-58.
40. Коцан Ю. Я. Правові колізії та механізм їх розв'язання: теоретико-правові аспекти: моногр. Львів, 2011. 247 с.
41. Кравчук О. О. Презумпція винуватості у сучасному адміністративно-деліктному праві України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2016. № 1. С. 41-46.
42. Красноруцька Л. Принцип презумпції невинуватості громадянина та презумпція правоти поліцейського. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 5. С. 168-171.
43. Крижановський А. Доктрина правового порядку в Україні: генезис, сучасний стан та перспективи. *Право України*. 2013. № 9. С. 229-242.
44. Крикунов О., Саско О. Презумпція невинуватості у міжнародному праві та законодавстві України: проблеми правового регулювання та прак-

- тики правозастосування. *Історико-правовий часопис*. 2018. № 1. С. 118-124.
45. Лотфуллин Р. К. Юридические фикции в гражданском праве: автореф. ... канд. юрид. наук. Москва, 2008. 16 с.
 46. Ляшенко Р. Д. Дослідження проблеми презумпцій у правовій науці в радянський період. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 1. С. 61-66.
 47. Ляшенко Р. Д. Презумпції у праві: питання теорії та практики: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2011. 234 с.
 48. Ляшенко Р. Д. Теоретичні засади класифікації презумпцій у правовій науці. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2009. Вип. 12. С. 49-53.
 49. Майстренко О. В. Теоретико-правові аспекти колізій у законодавстві України: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2008. 209 с.
 50. Малярчук Т. Точність мови закону як запорука правильного розуміння, тлумачення і виконання кримінально-процесуальних приписів. *Наше право*. 2012. № 1 (ч. 2). С. 103-107.
 51. Марохин Е. Ю. Юридическая фикция в современном российском законодательстве: дис. ... канд. юрид. наук. Ставрополь, 2004. 179 с.
 52. Мачульська М. Характерні ознаки правової доктрини. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 4. С. 102-105.
 53. Мельник О. Г. Поняття юридичних фактів як підстав виникнення, припинення та трансформації правових відносин у сфері реалізації судової влади. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип. 33. С. 32-35.
 54. Москалюк О. В. Механізм подолання змістовних і темпоральних колізій норм права: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2011. 225 с.
 55. Москалюк О. В. Подолання колізій між нормами права рівної юридичної сили: моногр. Київ: Дакор, 2013. 213 с.
 56. Павличенко О. В. Загальні тенденції розвитку дослідження проблематики правової фікції у вітчизняній юридичній науці. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 18 Економіка і право*. 2012. Вип. 17. С. 46-52.
 57. Павличенко О. В. Юридичні фікції у приватному праві України. *Судова апеляція*. 2017. № 1. С. 99-106.
 58. Пленюк М. Поняття юридичного факту в доктрині цивільного права: історія і сучасність. *Юридична Україна*. 2014. № 11. С. 58-62.
 59. Полатайко І. В. Втілення правової ідеології у правових системах сучасності: теоретико-правова характеристика: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Івано-Франківськ, 2018. 20 с.
 60. Попелюшко В. О. Чому конституційну формулу принципу презумпції невинуватості треба змінити. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. 2012. № 1 (5). С. 1-15.
 61. Портнов А. Правова природа колізійних принципів. *Бюлетень Мініс-*

- терства юстиції України*. 2012. № 10. С. 25-31.
62. Сиротнікова Я. Є. Юридичні фікції в трудовому праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2019. 20 с.
 63. Слюсар А. М. Щодо питання юридичних фікцій в трудовому праві. *Право та інновації*. 2016. № 1. С. 30-34.
 64. Смичок Є. М. Юридичні презумпції в податково-правовому регулюванні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2015. 20 с.
 65. Сокурєнко О. Презумпція невинуватості як елемент захисту прав особи в адміністративній діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 7. С. 73-76.
 66. Супрун Т. М. Правові презумпції та суміжні поняття. *Трибуна дисертації*. 2013. № 2. С. 125-132.
 67. Ул'яновська О. В. Фікції в правовій системі України: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2010. 215 с.
 68. Хімченко С. В. Загальні аспекти фіктивного правочину в цивільному праві. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 1. С. 96-104.
 69. Циганюк Ю. В. Внутрішній системний зв'язок засади презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 4. С. 96-102.
 70. Черемнов Д. В. Юридичні презумпції та фікції в цивільному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2015. 20 с.
 71. Черемнов Д. Співвідношення категорій «презумпція» і «фікція» у цивільному процесуальному праві. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2013. № 3. С. 109-112.
 72. Черноус С. М. Використання прийому юридичної фікції в нормах про укладення трудового договору. *Публічне право*. 2014. № 4. С. 150-155.
 73. Чорнобай Е. Правовая традиция как важная предпосылка становления отечественной юридической аргументации. *Leges si Viata*. 2018. № 1, ч. 2. С. 127-130.
 74. Чумак К. Презумпція невинуватості у національному законодавстві і практиці Європейського суду з прав людини. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2017. № 2. С. 177-183.
 75. Шилін Д. В. Класифікація преюдицій. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. № 7. С. 192-195.
 76. Шутак І. Колізія між презумпцією невинуватості громадянина та презумпцією правоти поліцейського. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2016. № 5. С. 9-15.
 77. Юдківська Г. Ю. Презумпція невинуватості в кримінальному процесі України та практиці Європейського суду з прав людини: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2008. 22 с.

ТЕМА 7. ТЛУМАЧЕННЯ НОРМ ПРАВА

Семінарське заняття – 2 год.

Практичне заняття – 4 год.

1. Тлумачення норм права: поняття, ознаки. Значення тлумачення в правотворчій та правозастосовній діяльності.
2. Способи тлумачення норм права.
3. Офіційне та неофіційне тлумачення: види та загальна характеристика.
4. Види тлумачення норм права за обсягом їх правового змісту.
5. Правотлумачні (інтерпретаційно-правові) акти: поняття та види.

Методичні вказівки для підготовки до семінарського заняття

Грунтовне засвоєння теоретичних положень щодо тлумачення юридичних норм становить одну з необхідних умов правильного з'ясування змісту таких норм як при їх вивченні (зокрема, при здобутті юридичної освіти), так і при застосуванні або ж реалізації.

Розкриваючи зміст семінарського заняття, слід проаналізувати поняття та значення тлумачення норм права як діяльності органів держави, посадових осіб, громадських організацій, окремих громадян, спрямованої на встановлення змісту норм права, на розкриття вираженої у них волі соціальних сил, що знаходяться при владі.

Також слід надати характеристику основних способів тлумачення норм права: мовного, систематичного, історико-політичного тощо. Мовне тлумачення має на меті осмислення відповідного тексту нормативного акта. В межах систематичного тлумачення визначається роль і місце відповідної норми права в системі права, а також її юридичні зв'язки з іншими нормами права. Дослідження соціального значення норми, її мети, намірів законодавця, суспільно-політичної ситуації, що обумовило її видання, складає зміст історико-політичного тлумачення. Слід зауважити, що жоден з видів тлумачення не є автономним, і лише їх комплексне застосування дозволяє найбільш повно усвідомити зміст норми права.

Наступне питання має на меті аналіз окремих видів тлумачення норм права. Так, офіційне тлумачення полягає у роз'ясненні змісту і мети правових норм, яке сформульовано в спеціальному акті уповноваженим органом у рамках його компетенції і має юридично обов'язкову силу для всіх, хто застосовує норми, що роз'яснюються. На противагу йому виступає неофіційне тлумачення, яке не має обов'язкової юридичної

сили та здійснюється широким колом суб'єктів, виходячи з їх кваліфікацій, життєвого досвіду тощо. Необхідно також провести подальшу класифікацію офіційного та неофіційного тлумачення норм права.

Будь-яка діяльність має свої наслідки, результати. Види тлумачення можна також розділити за обсягом їх змісту та його проявом у результатах тлумачення. За цим критерієм воно може бути поділене на розширювальне, обмежувальне та буквальне.

Важливим теоретичним аспектом є розгляд функцій тлумачення таких, як пізнавальна, конкретизаційна, регламентуюча, правозабезпечувальна, сигналізаторська.

Останнє питання передбачає розгляд інтерпретаційно-правових актів. В межах цього питання необхідним є розкриття поняття, видів та загальної характеристики інтерпретаційно-правових актів. Окрему увагу потрібно приділити юридичним властивостям інтерпретаційних актів, таким, як формальна обов'язковість, можливість їх прийняття лише правотворчими або спеціально уповноваженими суб'єктами, особлива форма вираження, а також не тільки пряма їх дія в часі, а й звичайно, зворотна дія.

Дайте визначення наступних понять:

тлумачення норм права, об'єкт тлумачення, суб'єкт тлумачення, з'ясування, роз'яснення, тлумачення актів індивідуального правового регулювання, тлумачення актів загального правового регулювання, офіційне тлумачення, нормативне тлумачення, казуальне тлумачення, аутентичне тлумачення, легальне тлумачення, відомче тлумачення, неофіційне тлумачення, доктринальне тлумачення, систематизоване тлумачення, несистематизоване, компетентне тлумачення, буденне тлумачення, тлумачення за обсягом, буквальне тлумачення, розширювальне тлумачення, обмежувальне тлумачення, граматичний спосіб тлумачення, логічний спосіб тлумачення, логічні перетворення, виведення норм із норм, висновки «a fortiori», висновки із понять, висновки за аналогією, висновки від протилежного, способи тлумачення, види тлумачення, системний спосіб тлумачення, історико-політичний спосіб тлумачення, телеологічне тлумачення, спеціально-юридичне тлумачення, герменевтичне тлумачення, пізнавальна функція тлумачення, конкретизуюча функція тлумачення, регламентуюча функція тлумачення, право забезпечувальна функція тлумачення, сигналізаційна функція тлумачення, інтерпретаційно-правові акти.

Скласти схеми:

- ✓ Види тлумачення.
- ✓ Способи тлумачення.
- ✓ Функції тлумачення та їх характеристика.
- ✓ Класифікація інтерпретаційно-правових актів.

Тематика рефератів:

- Поняття і необхідність тлумачення права.
- Тлумачення норм права: наукове та практичне значення.
- Офіційне і неофіційне тлумачення: загальна характеристика.
- Діяльність Конституційного Суду України щодо тлумачення Конституції України: теоретичний аспект.
- Акти офіційного тлумачення норм права: загальні положення.
- Доктринальне тлумачення норм права (законів): природа і здійснення.
- Історичний спосіб тлумачення норм права: загальнотеоретичний аспект.
- Історичні аспекти становлення тлумачення норм права: загальна характеристика.
- Юридіко-лінгвістичне тлумачення текстів нормативно-правових актів.

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору) від 07 лютого 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 9. Ст. 50.).
- ❖ Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року. *Відомості Верховної Ради України*. (зі змінами і допов.) 2005. № 35, 35-36, 37. Ст. 446.
- ❖ Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1984. № 51. Ст. 1122.
- ❖ Кримінальний кодекс України від 4 квітня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.
- ❖ Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21-22. Ст. 135.
- ❖ Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.

- ❖ Про вибори народних депутатів України: Закон України від 17 листопада 2011 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 10-11. Ст. 73.
- ❖ Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 року (зі змінами і допов.). *Офіційний вісник України*. 2006. № 12. С. 16. Ст. 762.
- ❖ Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27 лютого 2014 року (зі змінами і допов.). *Офіційний вісник України*. 2014. № 20. Ст. 619.
- ❖ Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. Ст. 376.
- ❖ Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.
- ❖ Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації: Закон України від 23 вересня 1997 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 49. Ст. 299.
- ❖ Про прокуратуру України: Закон України від 14 жовтня 2014 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2-3. Ст. 12.
- ❖ Про ратифікацію Європейської хартії місцевого самоврядування: Закон України від 15 липня 1997 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 38. Ст. 249.
- ❖ Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.

Спеціалізована література:

1. Антошкіна В. К. Способи тлумачення в цивільному праві та їх роль в правозастосовній практиці. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 3. С. 110-114.
2. Барабаш Ю. Преюдиціальність рішень Конституційного Суду України: проблемні питання теорії та практики. *Право України*. 2010. № 6. С. 45-53.
3. Беляева О. М. Вопросы реализации и толкования права в рамках школы «свободного права». *Научные труды*. 2011. Вып. 11. С. 89-94.
4. Білозьоров Є. В., Кривицький Ю. В. Казуальне тлумачення норм права: теоретичні та практичні аспекти розуміння. *Право*. 2015. № 27. С. 207-215.
5. Бірюк Л. Науково-експертний висновок як засіб застосування доктринального тлумачення у рішеннях Конституційного Суду України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 1. С. 33-39.
6. Бойко В. І. Застосовність статті 6 Конвенції про захист прав людини і

- основоположних свобод при розгляді справ про адміністративні правопорушення. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 2 (85). С. 59-71.
7. Ватаманюк В. Судове тлумачення і принцип верховенства права. *Українське право*. 2006. № 1 (19). С. 248-259.
 8. Галунько В. В. Професійно-правове тлумачення права. *Форум права*. 2011. № 2. С. 151-154.
 9. Гиршович М. Г. Толкование международных договоров Апелляционным органом Всемирной торговой организации. *Реформы и право*. 2013. № 1. С. 53-69.
 10. Глуханчук О. В. Принципи перегляду судових рішень адміністративних судів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 1. Т. 2. С. 3-8.
 11. Головченко В. Тлумачення норм права як науково-практична потреба. *Юридичний вісник України*. 2000. № 22. С. 9-12.
 12. Голубева Л. А. Толкование права в законотворческом процессе. *Журнал правовых и экономических исследований*. 2013. № 2. С. 44-47.
 13. Гончаров В. Американська оригіналістична теорія тлумачення юридичних норм і сучасність. *Право України*. 2010. № 1. С. 142-147.
 14. Гончаров В. В. Офіційне тлумачення юридичних норм як засіб встановлення і трансформації їх змісту: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2012. 16 с.
 15. Гончаров В. Методологія тлумачення юридичних норм у світлі граматики. *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 1. С. 257-264.
 16. Грималюк П. Види делегованої правотворчості. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 55-57.
 17. Гринюк Р. Методологічні способи тлумачення принципу верховенства права. *Українське право*. 2006. № 1 (19). С. 72-79.
 18. Гришина М. Оснований для ограничительного толкования правил нет. *Журнал о выборах*. 2011. № 2. С. 31-35.
 19. Грищук О. В., Заболотна Н. Я. Юридична техніка творення та тлумачення нормативно-правових договорів: теоретико-правовий вимір: моногр. Хмельницький: Хмельниц. ун-т упр. і права, 2017. 213 с.
 20. Дворников Н. Л. Системное толкование норм права: дис. ... канд. юрид. наук. Нижний Новгород, 2007. 189 с.
 21. Дружиніна-Сендецька Т. В. Тлумачення у праві: особливості герменевтичного підходу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2015. 19 с.
 22. Дудаш Т. Вплив праворозуміння органів конституційної юрисдикції на їх правотлумачну діяльність (Німеччина, США, Україна). *Право України*. 2010. № 4. С. 199-205.
 23. Елфимова Е. В. Некоторые проблемы толкования законодательства о службе в органах внутренних дел. *Правоохранительные органы: теория и практика*. 2012. № 1. С. 4-7.
 24. Євграфова Є. Доктринальне тлумачення норм права (законів): природа

- і здійснення. *Загальні проблеми правової науки*. 2010. № 2. С. 40-51.
25. Зубенко А. В. Інтерпретаційна техніка актів тлумачення норм права. *Форум права*. 2012. № 4. С. 395-398.
 26. Кампо В., Нікітіна І. Принципи офіційного тлумачення Конституції та законів України: перспектива конституціоналізації. *Право України*. 2012. № 9. С. 310-315.
 27. Киця О. С. Методологічна основа дослідження юридичної техніки актів судового тлумачення. *Право і суспільство*. 2014. № 3. С. 22-29.
 28. Киця О. С. Юридико-технічні інструменти побудови актів судового тлумачення. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. Вип. 72. С. 97-103.
 29. Козюбра М. І. Юридичне тлумачення: проблеми методології. *Наукові записки*. 2014. Т. 155. С. 3-8.
 30. Комарова Т. В. Суд Європейського Союзу: розвиток судової системи та практики тлумачення права ЄС: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2019. 40 с.
 31. Комарова Т. В. Суд Європейського Союзу: розвиток судової системи та практики тлумачення права ЄС: моногр. Харків: Право, 2018. 526 с.
 32. Косович В. До визначення поняття «нормативно-правовий акт»: практична необхідність і теоретична можливість уточнення. *Право України*. 2012. № 9. С. 274-280.
 33. Костюк О. М. Теоретико-правові засади нормативного тлумачення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Івано-Франківськ, 2017. 16 с.
 34. Косцова І. П. Герменевтичний метод тлумачення норм права: історична та юридична дивергенція. *Одеський апеляційний адміністративний суд*. 2015. С. 153-158.
 35. Косцова І. П. Системне тлумачення норм права: дис. ... канд. юрид. наук. Івано-Франківськ, 2016. 218 с.
 36. Котенко М. В. Системний спосіб тлумачення та його використання в судовій практиці України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 20 с.
 37. Котенко М. В. Спосіб тлумачення правових норм як юридична категорія. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2013. Вип. 23. С. 62-64.
 38. Котяй Т. В. До питання видів тлумачення кримінального закону та суб'єктів його здійснення. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. Вип. № 2 (11). С. 91-95.
 39. Коханюк Т. С. Системне тлумачення кримінального закону: моногр. Львів: ЛьвДУВС, 2015. 263 с.
 40. Кретьова І. Ю. Тлумачення права: доктрини, розвинуті Європейським судом з прав людини: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2015. 20 с.
 41. Кривицький Ю. Історичний спосіб тлумачення норм права: загальнотеоретичний аспект. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 1.

- С. 32-36.
42. Крижановська О. В. Офіційний та неофіційний правопорядок: нормативний та інституційний аспекти. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 1. Т. 1. С. 9-13.
 43. Ларина Е. П. О понятии толкования международных договоров в науке международного права. *Закон и право*. 2013. № 12. С. 96-98.
 44. Легка О. Динамічне юридичне тлумачення: практика Європейського суду з прав людини. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 10. С. 124-128.
 45. Лепіш Н. Я. Структура актів тлумачення норм права. *Публічне право*. 2013. № 2. С. 307-313.
 46. Лепіш Н. Я. Функції актів тлумачення норм права. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 486-493.
 47. Ляшенко Р. Д. Казуальне судове тлумачення: поняття та принципи. *Правова держава*. 2019. Вип. 30. С. 492-498.
 48. Малента В. С. Неофіційне тлумачення норм права: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2010. 246 с.
 49. Малишев Б. В. Телеологічний спосіб тлумачення норм права: загально-теоретичні аспекти. *Адвокат*. 2011. № 10. С. 7-14.
 50. Молибога М. П. Тлумачення (інтерпретація) правових норм: наукове та практичне значення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2010. 20 с.
 51. Молибога М. П. Тлумачення норм права: сутнісні характеристики. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 2. С. 42-46.
 52. Музика-Стефанчук О. А., Мазниця А. А. Сучасні проблеми тлумачення норм фінансового права України: моногр. Кам'янець-Подільський: Друкарня Рута, 2014. 231 с.
 53. Наливайко О. І., Сеньків О. М. Теоретико-прикладні проблеми тлумачення Конституції України та законів України Конституційним Судом України. *Young Scientist*. 2015. № 2 (17). С. 813-816.
 54. Нетреб'як О. Сутність та значення правової герменевтики. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 5. С. 189-192.
 55. Нікітіна І. О. Особливості застосування історичного тлумачення актів законодавства в практиці Конституційного Суду України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 5. С. 97-103.
 56. Опотяк С. З. Про тенденцію телеологічного (цільового) тлумачення. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 11. С. 100-107.
 57. Палешник С. І. Доктринальне тлумачення в судовій практиці. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Вип. 29. С. 40-44.
 58. Палешник С. І. Судове тлумачення норм права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2013. Вип. 23. С. 73-76.
 59. Палешник С. І. Тлумачення в судовій практиці: поняття, особливості, види: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2016. 20 с.

60. Палешник С. Інтерпретаційні акти в судовій практиці. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 4. С. 261-268.
61. Панчак О. Г. Доктринальне тлумачення закону про кримінальну відповідальність: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2012. 251 с.
62. Прийма С. Принцип розумності тлумачення норм права. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 3 (70). С. 34-43.
63. Прийма С. Пропорційність як принцип тлумачення права. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 4. С. 42-48.
64. Савенко М. Д. Класифікація принципів тлумачення норм права. *Наукові записки*. 2014. Т. 155. С. 9-13.
65. Садовський М. М. Розвиток теорії доктринального тлумачення права (історіографічний огляд літератури). *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип. 32. С. 76-79.
66. Садовський М. М. Теоретико-правові засади доктринального тлумачення права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2017. 20 с.
67. Садовський М. Основні формальні ознаки доктринального тлумачення права. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2016. № 2. С. 20-24.
68. Сердюк І. А. Методологічний аналіз інтерпретацій поняття «тлумачення норм права». *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 3. С. 35-43.
69. Тимофєєв О. О. Тлумачення податково-правових норм: моногр. Харків: Право, 2013. 214 с.
70. Тихий В. Правова природа, повноваження, рішення та висновки Конституційного Суду України. *Право України*. 2010. № 6. С. 26-33.
71. Тонков Е. Н. Канони толкования закона в английском праве. *Закон и право*. 2013. № 10. С. 26-31.
72. Федіна Н. В. Генеза тлумачення норм права в юридичній науці. *Право і суспільство*. 2018. № 1. С. 46-51.
73. Хиля М. Дослідження проблеми тлумачення нормативно-правових актів у працях дореволюційних учених. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 4. С. 277-283.
74. Чистякова Ю. В. Тлумачення норм права Конституційним Судом України в контексті досвіду інших правових систем. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 5. С. 26-29.
75. Шутак І. Д. Юридична техніка тлумачення норм права. *Науково-інформаційний вісник*. 2015. № 11. С. 18-24.
76. Юдін З. М. Тлумачення договору: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2004. 193 с.

ТЕМА 8. КОЛІЗІЇ ТА ПРОГАЛИНИ НОРМ ПРАВА

Семінарське заняття – 2 год.

1. Колізії норм права: поняття, види, причини виникнення.
2. Колізії норм права рівної юридичної сили.
3. Способи зменшення колізійності законодавства.
4. Подолання колізій норм права.
5. Поняття, види прогалин у законодавстві України. Правотворча помилка.
6. Способи подолання та усунення прогалин: поняття, види та їх загальна характеристика. Аналогія закону. Аналогія права.
7. Субсидіарне застосування норм права.
8. «Кваліфіковане мовчання» законодавця: поняття, характеристика.

Методичні вказівки для підготовки до семінарського заняття

Колізії властиві навіть найдосконалішому праву, але ступінь колізійності того чи іншого права безпосередньо пов'язана з рівнем його системності. Тому, колізії найбільш поширені в праві перехідного періоду, де цьому сприяє втрата правом, як і суспільством, якості системності. Розгляд цього семінару слід розпочати з аналізу поняття колізій норм права. Необхідно звернути увагу на особливості визначення поняття колізії норм права у вузькому та широкому значеннях. Також потрібно звернути увагу на ознаки, які характерні колізіям. В цьому питанні необхідним є розкриття видів колізій норм права: ієрархічні колізії, змістовні колізії, темпоральні колізії, просторові колізії, явні колізії та приховані колізії, негативні та позитивні колізії. Особливу увагу потрібно приділити причинам виникнення колізій норм права, які можна розглядати крізь призму: 1) культурно-історичного підходу; 2) структури; а) правової системи; б) позитивного права як найважливішого її елемента; в) двох і більше галузей права або окремих галузей права, норми яких колізують один з одним; 3) міжнародного приватного права; 4) у порівняльно-правовому аспекті; 5) з позицій юридичної техніки тощо.

Категорія «колізії норм права рівної юридичної сили» характеризує одну з різновидів колізій норм права. Колізії рівнозначних за юридичною силою норм досліджувалися лише в тому аспекті, коли мова йшла про темпоральні колізії або про норми, що регулюють будь-який рід або вид (підвид) суспільних відносин. Такі норми знаходяться в співвідношенні загальної і спеціальної або загальної та виключної норм, тобто щодо конкуренції. Сфера їх дії в певній мірі співпадає і передба-

чається, що при скасуванні спеціальної норми відносини будуть регулюватися загальною нормою. Однак зв'язки норм, аналізованих в даному випадку, не перебувають у вказаному співвідношенні. У даній ситуації ніякої конкуренції не виникає, хоча норми регулюють однорідні відносини. Колізії норм права рівної юридичної сили виражають структурну невідповідність всередині самої системи законодавства.

Відповідь на наступне питання полягає в розкритті деяких аспектів подолання колізій норм кодексів та законів. У цьому питанні слід звернути увагу на основні форми вирішення колізій. Необхідно визначити найбільш дієву на сьогоднішній день форму вирішення колізій в сучасному законодавстві. Слід звернути увагу на такі види усунення, як скасування однієї з двох норм, зміни уточнення предмета, об'єкта регулювання норм, які претендують на застосування.

Важливим є розгляд проблематики подолання змістовних колізій норм права шляхом застосування принципу «спеціальної норми». У межах питання варто проаналізувати правову природу колізійного принципу *lex specialis*. В його основі лежить презумпція розумності законодавця: «прийняття спеціальної норми свідчить про наявність спеціальної цілі законодавця: врегулювати певний різновид суспільних відносин інакше, ніж загальна норма». Проте правило пріоритету спеціальної норми не має універсального характеру. Коли наявність спеціальної норми не може бути пояснена законодавцем з точки зору спеціальної цілі врегулювання суспільних відносин, а загальна норма більшою мірою відповідає принципам права, застосуванню підлягає саме загальна норма.

Прогалини в законодавстві є його невід'ємним атрибутом і виступають результатом правотворчості. Вивчення сутності прогалин у законодавстві України, а також конкретних способів їх заповнення доцільно почати зі з'ясування понятійного змісту ключових термінів. Особливу увагу потрібно звернути на об'єктивні та суб'єктивні причини появи прогалин.

Далі слід перейти до відмежування прогалин у законодавстві від схожих правових явищ. При визначенні поняття «прогалина в законодавстві» слід мати на увазі, що йдеться, лише про ті відносини, які можливо врегулювати за допомогою норм права. Так, не є предметом правового регулювання інтимні стосунки подружжя, внаслідок чого відсутність відповідних норм у сімейному законодавстві не можна розглядати як недолік правового регулювання.

Неврегульованість окремих суспільних відносин має як об'єктивний так і суб'єктивний характер та обумовлюється розвитком суспільства, іншими причинами. В часи, коли правова система розвивається послідовно, повільно, вона має сталий характер, суспільні відно-

сини максимально врегульовані. В періоди революційних змін в суспільстві правова система не встигає своєчасно врегульовуватися, заповнювати відсутні елементи, що і призводить до появи прогалин в законодавстві. Водночас, зближення держав веде до трансформації національних правових систем, виникнення нових суспільних відносин, які потребують юридичного врегулювання. Крім перерахованих об'єктивних причин, можна також виділити окремі суб'єктивні причини прогалин в законодавстві: невміння законодавця відобразити в нормативних актах усе різноманіття життєвих ситуацій, які вимагають правового регулювання; невміння законодавця передбачити появу нових життєвих ситуацій у результаті постійного розвитку суспільних відносин, здійснити щодо них певні законодавчі дії; технічні помилки законодавця, допущені при розробці нормативно-правових актів і у використанні прийомів юридичної техніки.

Окрім цього, прогалин потрібно відрізнити від незрозумілості змісту норм права, що усувають компетентні органи шляхом офіційного тлумачення; «кваліфікованого мовчання» законодавця, коли він навмисно залишає питання по врегулюванню певних відносин відкритим, утримується від прийняття норми, виносячи вирішення справи за межі законотворчої сфери; випадків, коли законодавець віддає вирішення питання на розгляд суб'єктів права, розраховуючи на те, що його законотворча воля буде конкретизована іншими правовими актами; також необхідно відмежовувати від «помилки у законодавстві».

У кожній справі, особливо такій складній, як створення нормативно-правових актів, важко уникнути помилок. «Помилка в законодавстві» – це невірна оцінка об'єктивно існуючих умов і прояв не тієї законотворчої волі, яку потрібно було б об'єктивувати в нормативно-правових актах.

Прогалини в законодавстві можуть бути виявлені не інакше як у процесі юридичного регулювання конкретних життєвих ситуацій. Саме тут доводиться детально досліджувати певну подію, тлумачити та застосовувати закон для даного випадку, вирішувати питання про право, вимагати виконання обов'язків або дотримання заборон. У процесі такої діяльності юрисдикційний орган може виявити, що необхідні для вирішення справи норми повністю або частково відсутні, і тоді буде потрібно подолати наявну прогалину.

При розгляді видів прогалин в законодавстві України потрібно відзначити два основних критерії класифікації прогалин у законодавстві. Окрему увагу потрібно приділити правовому вакууму, як одному із різновидів прогалин у законодавстві України.

Також слід проаналізувати способи подолання прогалин у законо-

давстві України. Зокрема, в межах цього питання важливим є розгляд аналогії права та аналогії закону як оперативних засобів усунення прогалин у законодавстві.

Важливим є розгляд субсидіарного застосування норм права (міжгалузеву аналогію). Вагомим є питання субсидіарного застосування норм права у матеріальних та процесуальних галузях права.

Дайте визначення наступних понять:

колізія норм права, види колізій норм права, механізм подолання колізій норм права, ієрархічні колізії норм права, темпоральні колізії норм права, змістовні колізії норм права, просторові колізії норм права, явні колізії норм права, приховані колізії норм права, прості колізії норм права, складні колізії норм права, негативні (шкідливі) колізії норм права, позитивні (доброякісні) колізії норм права, подолання ієрархічних колізій норм права, подолання темпоральних колізій норм права, подолання змістовних колізій норм права, принципи подолання колізій норм права, прогалини в законодавстві, прогалини у праві, прогалини у законі, об'єктивні причини прогалин, суб'єктивні причини прогалин, «кваліфіковане мовчання», колізії норм права, оціночні поняття, правотворча помилка, первісні прогалини, законодавчі прогалини, технічні прогалини, дійсні прогалини, уявні прогалини, помилка в праві, подальші прогалини, повні прогалини, часткові прогалини, правовий вакуум, аналогія закону, аналогія права, інститут аналогії права, субсидіарне застосування (міжгалузєва аналогія), внутрішньогалузєва аналогія, сфера застосування аналогії закону, усунення прогалин у праві, заповнення прогалин у праві, «темнота» правових норм.

Скласти схеми:

- ✓ Види колізій норм права.
- ✓ Поняття та ознаки юридичної колізії.
- ✓ Причини виникнення колізій норм права.
- ✓ Колізії норм права рівної юридичної сили.
- ✓ Причини прогалин в законодавстві України.
- ✓ Відмежування прогалин у законодавстві від схожих правових явищ.
- ✓ Класифікація прогалин в законодавстві України.

Тематика рефератів:

- Правові колізії та способи їх подолання.
- Співвідношення категорій «колізія норм права», «прогалина у законодавстві» та «конкуренція правових норм».

- Юридичні колізії в законодавстві як елемент правового розвитку держави.
- Співвідношення колізійних норм і колізійних принципів.
- Способи вирішення колізій норм права рівної юридичної сили.
- Вирішення колізій правових актів в процесі правотворчості.
- Норми міжнародного та національного права: колізії та взаємодія.
- Прогалини в законодавстві як чинник, що знижує ефективність правозастосовної діяльності.
- Шляхи усунення та подолання прогалин у законодавстві.
- Висновок за аналогією як спосіб подолання прогалин у законодавстві.

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору) від 07 лютого 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 9. Ст. 50.).
- ❖ Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року. *Відомості Верховної Ради України*. (зі змінами і допов.) 2005. № 35, 35-36, 37. Ст. 446.
- ❖ Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1984. № 51. Ст. 1122.
- ❖ Кримінальний кодекс України від 4 квітня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.
- ❖ Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21-22. Ст. 135.
- ❖ Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.
- ❖ Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 року (зі змінами і допов.). *Офіційний вісник України*. 2006. № 12. С. 16. Ст. 762.
- ❖ Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27 лютого 2014 року (зі змінами і допов.). *Офіційний вісник України*. 2014. № 20. Ст. 619.
- ❖ Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. Ст. 376.
- ❖ Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.
- ❖ Про прокуратуру України: Закон України від 14 жовтня 2014 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2-3. Ст. 12.
- ❖ Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року

(зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.

- ❖ Щодо практики застосування норм права у випадку колізії: Лист Міністерства юстиції України від 26 грудня 2008 року. *Все про бухгалтерський облік*. 2009. № 23. Ст. 41.

Спеціалізована література:

1. Бережанський Г. І. Співвідношення легітимності та легальності державної влади: теоретико-правовий аспект. *Бюлетень міністерства юстиції України*. 2015. № 7. С. 36-42.
2. Бойко В. Загальнотеоретичний аналіз співвідношення понять «колізія правових норм» та «конкуренція правових норм». *Соціологія права*. 2011. № 1. С. 27-30.
3. Бориславська О. Верховенство конституції чи верховенство права: деякі питання відновлення дії окремих положень Конституції України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 6. С. 48-57.
4. Водянніков О. Ю. Прогалина в праві як предмет конституційної скарги. *Право України*. 2018. № 12. С. 128-147.
5. Волошенко О. В. Сутність і обсяг поняття «юридичні колізії». *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2006. № 35. С. 15-20.
6. Гринюк Р., Багрій О. До питання про доцільність визнання презумпції конституційності нормативно-правових актів у контексті забезпечення верховенства Конституції України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 92-102.
7. Дрішлюк А. І. Аналогія закону та аналогія права: динаміка наукового дослідження (сучасний період). *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 17. С. 9-14.
8. Дупай Я. Доступність законодавства – передумова правової проінформованості суспільства. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 62. С. 38-44.
9. Єрмоменко В. В. Колізії між законами України про працю. *Проблеми законності*. 2010. № 108. С. 74-83.
10. Єрмоменко В. Колізії між Конституцією та іншими актами трудового права. *Вісник Академії правових наук України*. 2009. № 4. С. 144-153.
11. Забарний М. М. Аналогія закону і аналогія права як способи усунення прогалин у кримінальному процесуальному праві. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 5. С. 106-110.
12. Іванченко О. М. Норми національного та міжнародного права: колізії та взаємодія. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 50. С. 425-433.
13. Калашник О. Аналогія як спосіб подолання прогалин у цивільному судочинстві. *Юридичний вісник*. 2014. № 6. С. 334-341.
14. Калашник О. М. Прогалини в праві: юридична природа, їх ознаки та види. *Юрист України*. 2013. № 1 (22). С. 36-42.
15. Капліна О. В. Колізії норм кримінально-процесуального права і шляхи

- їх подолання. *Університетські наукові записки Хмельницького університету управління та права*. 2007. № 1. С. 200-207.
16. Киц А. Закон и права – коллизия интересов. *Юрист*. 2006. № 6. С. 58-64.
 17. Коваль В. М. Колізії між нормами господарського права та нормами цивільного права. *Вісник господарського судочинства*. 2010. № 1. С. 103-111.
 18. Коголовский И. Презумпции в частном праве: моногр. Абакан: Бригантина, 2011. 108 с.
 19. Колотова О. В. Відмежування прогалін у праві від суміжних правових явищ. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 3. С. 55-59.
 20. Колотова О. Прогалини у праві та шляхи їх подолання. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2012. Вип. 42. С. 13-14.
 21. Кондратьев Р. Локальні норми і прогаліни в праві. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2013. № 5. С. 17-21.
 22. Корнієнко М. В., Тертишник В. М. Принципи права в розв'язанні проблем конкуренції правових норм, юридичних фікцій і колізій. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 1. С. 7-11.
 23. Корнієнко М., Тертишник В. Принципи права в розв'язанні юридичних колізій. *Верховенство Права*. 2017. № 2. (27). С. 95-101.
 24. Коструба А. Аналогія права й аналогія закону як фактична фікція та спосіб «оздоровлення» механізму правоприпинення. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 11. С. 6-9.
 25. Коцан Ю. Я. Правові колізії та механізм їх розв'язання: теоретико-правові аспекти: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2011. 16 с.
 26. Коцан Ю. Я. Правові колізії та механізм їх розв'язання: теоретико-правові аспекти: моногр. Львів: ЛДУВС, 2011. 247 с.
 27. Кресіна І. О., Скрипнюк О. В., Коваленко А. А., Перегуда Є. В., Стойко О. М. та ін. Держава і громадянське суспільство в Україні: проблеми взаємодії: моногр. Київ: Логос, 2007. 314 с.
 28. Криволапчук В. О. Юридичні колізії в законодавстві як елемент правового розвитку держави. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. 2009. № 6. С. 9-16.
 29. Кройтор В., Матат Ю. Шляхи усунення та подолання прогалін у законодавстві. *Право і безпека*. 2010. № 2. С. 183-184.
 30. Левченков О. Вплив процесів глобалізації та євроінтеграції на ефективність регулювання суспільних відносин. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 2. С. 83-91.
 31. Ленгер Я. І. Категорії «правовий конфлікт» та «колізія»: аналіз через призму теорій праворозуміння. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 1. С. 50-52.
 32. Ленгер Я. І. Колізії в муніципальному праві: проблеми теорії та практики: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2017. 29 с.
 33. Ленгер Я. І. Муніципально-правові колізії: загальнотеоретичний аспект: моногр. Ужгород: Гельветика, 2017. 335 с.

34. Ленгер Я. І. Правова природа колізії та її особливості в муніципальному праві. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. № 25. С. 14-16.
35. Ленгер Я. І. Пріоритет нормативно-правового акту як спосіб розв'язання колізії. *Держава та регіони*. 2017. № 1. С. 19-24.
36. Майстренко О. В. Теоретико-правові аспекти колізій у законодавстві України: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2008. 209 с.
37. Матат Ю. До питання застосування правоположень з метою подолання прогалин у законодавстві. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 1. С. 87-91.
38. Мережко О. Міжцивілізаційні колізії в міжнародному приватному праві. *Юридичний журнал*. 2009. № 5. С. 34-36.
39. Миневи́ч О. І. Юридичні помилки: теоретико-правове дослідження. *Правова держава*. 2018. № 30. С. 23-27.
40. Михайленко О. Р. Конкуренція або колізії правових норм та верховенство закону щодо кримінального процесу. *Вісник Академії адвокатури України*. 2005. Вип. 4. С. 83-86.
41. Мірошніченко А. М. Колізії в правовому регулюванні земельних відносин в Україні: моногр. Київ: Правова Єдність, 2009. 268 с.
42. Мірошніченко А. М. Колізії у правовому регулюванні земельних відносин в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2010. 31 с.
43. Мірошніченко А. Співвідношення темпорального та змістовного принципів вирішення правових колізій. *Право України*. 2008. № 5. С. 24-28.
44. Москалюк О. В. Види колізій у законодавстві. *Теорія й історія держави і права*. 2012. № 1-2 (18-19). С. 5-12.
45. Москалюк О. В. Механізм подолання змістовних і темпоральних колізій норм права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2011. 20 с.
46. Москалюк О. В. Подолання колізій між нормами права рівної юридичної сили : моногр. Київ: Дакор, 2013. 213 с.
47. Москалюк О. В. Співвідношення колізійних норм і колізійних принципів при подоланні колізій між нормами рівної юридичної сили. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2011. № 4 (8). С. 106-116.
48. Онищук І. І. Моніторинг правових колізій і прогалин у законодавстві України. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2018. № 6. С. 21-26.
49. Оніщенко Н. М. Уніфікація як спосіб співвідношення і узгодженості внутрішньодержавного і міжнародного права. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 6. С.48-54.
50. Петров А. А. Иерархические коллизии в праве: дис. ... канд. юрид. Красноярск, 2009. 204 с.
51. Погребняк С. П. Колізії у законодавстві України та шляхи їх переборення: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2001. 201 с.
52. Погребняк С. Про підходи до поняття колізій в юридичній науці. *Вісник Академії правових наук України*. 1999. № 4 (19). С. 204-211.
53. Погребняк С. Прогалини в законодавстві та засоби їх подолання. *Загальні проблеми правової науки*. 2013. № 1 (72). С. 44-56.

54. Портнов А. В. Конкуренція і колізія норм права: співвідношення понять. *Часопис Академії адвокатури України*. 2012. № 2. С. 1-6.
55. Портнов А. В., Москалюк О. В. Види колізій у законодавстві України. *Юрист України*. 2012. № 1-2 (18-19). С. 5-12.
56. Портнов А. Москалюк О. Правова природа колізійних принципів. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 10. С. 25-31.
57. Пугачов О. М. Поняття, види та способи усунення колізій в конституційному праві. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 7. С. 38-47.
58. Пугачов О. М. Поняття, види та способи усунення колізій у конституційному праві. *Конституційне право*. 2012. № 7. С. 38-46.
59. Розгон О. В. Сутність механізму вирішення колізій норм права. *Eurasian Academic Research Journal*. 2016. № 1 (01). Р. 53-61.
60. Свиридюк Н. П. Юридичні колізії як властивість законодавства перехідного періоду. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 58. С. 77-84.
61. Середюк В. В. Теоретико-правові основи колізій у законодавстві. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 6-1. С. 20-23.
62. Сибилева С. В. Коллизии в публичном праве: дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2009. 174 с.
63. Сінкявічюс В. Конституція: від основного закону до вищого права. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 6. С. 74-80.
64. Соколов В. Деякі аспекти використання аналогії права в адміністративному судочинстві. *Правовий вісник Української академії банківської справи*. 2012. № 1 (6). С. 46-50.
65. Сухов Э. В. Правовые коллизии и способы их разрешения: дис. ... канд. юрид. наук. Нижний Новгород, 2004. 148 с.
66. Ус М. В. Колізії суб'єктивних цивільних прав: моногр. Харків: Право, 2014. 221 с.
67. Ус М. Сутність колізії суб'єктивних цивільних прав. *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 3. С. 312-323.
68. Фомина Л. А. Аналогия закона и аналогия права в системе способов преодоления пробелов гражданского права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2009. 27 с.
69. Чижмарь Ю. В. Проблемы й прогалини в національному та міжнародному трудовому праві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2015. Вип. 34 (2). С. 38-41.
70. Човган В. О. Неконституційність законодавчої прогалини. *Право України*. 2018. № 12. С. 114-127.
71. Шевченко Т. В. Прогалини в законодавстві, способи усунення і подолання. *Право і суспільство*. 2013. № 1. С. 23-26.
72. Шевченко Т. В. Юридична колізія: теоретико-правовий аспект. *Право і суспільство*. 2013. № 3. С. 13-18.
73. Якубівська Ю. Є. Колізії норм права та компетенції органів управління у сфері інтелектуальної власності як загроза інформаційній безпеці. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2015. № 4. С. 36-41.

САМОСТІЙНА РОБОТА СЛУХАЧІВ

Підготовка до семінарських занять допомагає глибше вивчити основні теми дисципліни «Теорія та практика правозастосування», оволодіти вмінням самостійно працювати із законами, іншими нормативно-правовими актами та спеціалізованою літературою.

Самостійна робота здійснюється у таких формах:

- виконання домашніх завдань;
- складання схем, таблиць;
- підготовка наукових доповідей та рефератів з тем, зазначених в програмі курсу;
- складання процесуальних документів;
- робота як з нормативними актами внутрішнього законодавства, так і з міжнародними актами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та іншими міжнародними актами, а також тлумачення їх відповідно до конкретних обставин;
- доопрацювання матеріалів лекції шляхом пошуку додаткової спеціалізованої літератури та опрацювання нормативно-правових актів;
- опрацювання додаткової спеціалізованої літератури.

Підготовка до семінарських занять передбачає вирішення тестових завдань з відповідної теми. Складаючи схеми чи таблиці, необхідно ознайомитися зі всіма матеріалами відповідної теми, опрацювати нормативно-правові акти та іншу спеціалізовану літературу. Виклад матеріалу в схемах та таблицях повинен бути стислим, максимально інформативним. Текстову інформацію, що подано в схемах та таблицях, потрібно ретельно перевірити на відсутність орфографічних, граматичних чи стилістичних помилок. Схеми, таблиці мають бути подані на електронному носії та у роздрукованому вигляді. Усі схеми повинні бути підписані і обов'язково сформовані в окремому папку.

ІНДИВІДУАЛЬНА РОБОТА СЛУХАЧІВ

Однією з форм організації навчального процесу в умовах кредитно-модульної системи є індивідуальна робота слухачів.

Індивідуальна робота слухачів з дисципліни «Теорія та практика правозастосування» може включати:

- написання наукових статей та тез наукових доповідей;
- участь у студентських конференціях, конкурсах, олімпіадах, наукових засіданнях, науково-практичних семінарах, колоквиумах тощо;
- участь у роботі студентського наукового гуртка з конституційного права України;
- анотацію прочитаної додаткової літератури з навчальної дисципліни, бібліографічний опис літератури;
- збирання постатейного матеріалу та письмовий аналіз конституційного законодавства України;
- розробка мультимедійних презентацій у вигляді спеціально підготовленого слайд-шоу, де матеріал подається у вигляді схем, діаграм, статистичних даних тощо;
- написання наукових доповідей, рефератів та їх презентація на семінарських заняттях.

Вибір видів індивідуальної роботи здійснюється за власними інтересами та попереднім узгодженням з викладачем. Тематику та форму індивідуальної роботи слухач отримує на початку навчального року і здає роботу у визначені строки. Організацію, контроль та оцінювання якості виконання індивідуальної роботи слухачів здійснює науковий керівник. Індивідуальна робота подається на кафедру для перевірки до початку екзаменаційної сесії.

ПОРЯДОК ПРОВЕДЕННЯ МОДУЛЬНОГО ТА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ СЛУХАЧІВ

Принципи і види контролю знань слухачів з дисципліни «ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ»

Контроль знань є складовою багатогранного навчального процесу в Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ і являє собою організацію зворотного зв'язку як засобу управління навчально-виховним процесом.

Показники контролю знань слухачів – основа для судження про результаті навчання та для вирішення таких питань, як ступінь опанування навчальної програми, переведення на наступний курс.

Результати контролю знань слугують основним показником, за яким оцінюється робота окремого слухача, академічної групи, курсу, факультету в цілому, а також робота викладача.

За умови вірної організації контроль знань слугує і навчальним, виховним, організаційним, розвиваючим, методичним та іншим цілям.

Контроль знань ґрунтується на таких основних **принципах**:

- перевірка й оцінка знань слухачів мають відображати рівень засвоєння знань та стимулювати слухачів до досягнення нових успіхів;
- перевірка й оцінювання знань мають проводитися систематично, планово, у нерозривному зв'язку з усім процесом навчання; послідовно з поступовим ускладненням завдань, змісту й методики;
- перевірка й оцінювання знань здійснюються з урахуванням індивідуальних особливостей і особистих успіхів кожного окремого слухача;
- диференціація оцінок має здійснюватися за заздалегідь визначеними об'єктивними критеріями;
- оцінка знань слухача повинна відповідати істинній якості та кількості засвоєних знань, умінь і навичок.

**Критерії оцінювання аудиторної роботи
слухачів на семінарських та практичних заняттях**

БАЛЛИ	ПОЯСНЕННЯ
5	Теоретичні питання, винесені на розгляд, засвоєні у повному обсязі; на високому рівні сформовані необхідні практичні навички та вміння; всі навчальні завдання, передбачені планом заняття, виконані в повному обсязі. Під час заняття продемонстрована стабільна активність та ініціативність. Відповіді на теоретичні питання, розв'язання практичних завдань, висловлення власної думки стосовно дискусійних питань ґрунтується на глибокому знанні чинного законодавства, теорії та правозастосовної практики.
4	Теоретичні питання, винесені на розгляд, засвоєні у повному обсязі; в основному сформовані необхідні практичні навички та вміння; всі передбачені планом заняття навчальні завдання виконані в повному обсязі з неістотними неточностями . Під час заняття продемонстрована ініціативність. Відповіді на теоретичні питання, розв'язання практичних завдань, висловлення власної думки стосовно дискусійних питань переважно ґрунтується на знанні чинного законодавства, теорії та правозастосовної практики.
3	Теоретичні питання, винесені на розгляд, у цілому засвоєні ; практичні навички та вміння мають поверхневий характер , потребують подальшого напрацювання та закріплення; навчальні завдання, передбачені планом заняття, виконані, деякі види завдань виконані з помилками .
2	Теоретичні питання, винесені на розгляд, засвоєні частково, прогалини у знаннях не носять істотного характеру ; практичні навички та вміння сформовані недостатньо; більшість навчальних завдань виконано, деякі з виконаних завдань містять істотні помилки , які потребують подальшого усунення.
1	Слухач не готовий до заняття, не знає більшої частини програмного матеріалу, з труднощами виконує завдання, невпевнено відтворює терміни і поняття, що розглядалися під час заняття, допускає змістовні помилки, не володіє відповідними вміннями і навичками, необхідними для розв'язання професійних завдань.
0	Відсутність на занятті

Оцінювання модульного контролю слухача

Модульний контроль знань слухача є невід'ємною частиною всього навчального процесу й засобом виявлення ступеня засвоєння слухачем програмного матеріалу. Модульний контроль роботи слухача впродовж семестру має:

- допомагати слухачу в організації його роботи;
- виявити ступінь відповідальності слухача та його ставлення до роботи, причини, що перешкоджають виконувати навчальну програму;
- стимулювати активність та інтерес слухача у вивченні дисципліни;
- виявити обсяг, глибину та якість сприйняття матеріалу, який вивчається;
- визначити прогалини в знаннях та способи їх усунення;
- виявити рівень опанування навичками самостійної роботи.

Оцінювання модульного контролю слухача в семестрі проводиться за двома основними **напрямами (об'єктами контролю)**:

- 1) систематичність та активність роботи на семінарських заняттях;
- 2) виконання завдань для самостійного опрацювання.

Підсумковий контроль знань слухачів

Підсумковий контроль знань слухачів охоплює результати оцінювання модульного контролю та екзамен. **Метою підсумкового контролю знань** є визначення дійсного рівня та змісту знань слухачів з конкретної дисципліни за обсягом, якістю, глибиною та вмінням застосовувати одержані знання у практичній діяльності відповідно до моделі конкретного освітньо-кваліфікаційного рівня.

Підсумковий контроль знань з цієї дисципліни проводиться у формі екзамену. Питання до екзамену є вузловими, узагальненими, комплексними, потребують творчого підходу під час побудови відповіді та вміння синтезувати отримані знання.

Питання до екзамену відбираються в межах програмних питань, що становлять зміст навчальної дисципліни. Програмні питання доводяться до слухачів на початку навчального семестру.

Передумовою для успішного складання екзамену з дисципліни є точна робота протягом семестру.

Підсумковий контроль знань з цієї дисципліни проводиться у формі екзамену. Питання до екзамену є вузловими, узагальненими, комплексними, потребують творчого підходу під час побудови відповіді та вміння синтезувати отримані знання.

Питання до екзамену відбираються в межах програмних питань, що становлять зміст навчальної дисципліни. Програмні питання доводяться до слухачів на початку навчального семестру.

Передумовою для успішного складання екзамену з дисципліни є точна робота протягом семестру.

РЕЙТИНГОВА СИСТЕМА ОЦІНЮВАННЯ УСПІШНОСТІ НАВЧАННЯ З ДИСЦИПЛІНИ «ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ»

1. Загальні положення

1.1. Положення про рейтингову систему оцінювання успішності навчання (далі – РСО), які встановлюють особливості рейтингу з кредитних модулів, методику його розрахунку та принципи використання, розробляється, обговорюється й ухвалюється до початку семестру, в якому вивчається дисципліна «Теорія та практика правозастосування», на початку навчального року доводиться до слухачів і протягом навчального року залишаються незмінними.

1.2. В основу РСО покладено поопераційний контроль і накопичення рейтингових балів за різнобічну навчально-пізнавальну діяльність слухачів у процесі навчання.

Метою рейтингової системи оцінювання є:

- інтенсифікація навчального процесу та підвищення якості підготовки фахівців;
- підвищення мотивації слухачів до активного, свідомого навчання, систематичної самостійної роботи протягом семестру та відповідальності за результати навчальної діяльності;
- встановлення постійного зворотного зв'язку з кожним слухачем та своєчасне коригування його навчальної діяльності;
- забезпечення змагальності та здорової конкуренції в навчанні;
- підвищення об'єктивності оцінювання рівня підготовки слухачів;
- зменшення психологічних, емоційних і фізичних перевантажень у період екзаменаційних сесій.

1.3. Положення про РСО є додатком до робочої навчальної програми дисципліни «Теорія та практика правозастосування».

1.4. Основою для розробки РСО є розподіл аудиторного часу на певні види навчальних занять, які заплановані в робочих навчальних планах, модульні контролі, індивідуальні завдання тощо.

2. Система оцінювання

2.1. У Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ встановлюється єдина максимальна сума балів – **100 балів**. Тобто, це максимально можлива сума балів за всі види робіт з даного модуля: семінарські, практичні та інші заняття; контрольні роботи; самостійне вивчення першоджерел, тем і розділів; робота за індивідуальним планом; колоквіуми, написання тез тощо.

2.2. Оцінка всіх модульних завдань визначається на основі розроблених кафедрою загальноправових дисциплін критеріїв. Складова модульного контролю має бути не більше 40 балів.

2.3. Встановлюються максимальні суми балів за виконання: завдань, виконаних у рамках аудиторних занять, – 30 балів, самостійної роботи, виконання індивідуальних завдань – 30 балів, завдань, винесених на модульний контроль, – 40 балів.

Оцінювання (визначення рейтингу) навчальної діяльності слухача з дисципліни «Теорія та практика правозастосування»

МОДУЛЬ (М)			ЕКЗАМЕН (Е)	
Поточний контроль (ПК)				Модульний контроль (МК)
Аудитор-на робота	Самостійна робота	Індивідуальна робота		
≤30	≤15	≤15		
≤60				
Підсумкова оцінка (М)=ПК+МК≤100			≤40	
Підсумкова оцінка у випадку складання екзамену (П)=ПК+Е≤100			≤40	

2.4. Слухачам, які повністю виконали навчальний план, позитивно атестовані з дисципліни «Теорія та практика правозастосування» за результатами модульних контролів (отримали 60 балів і вище) на останньому тижні теоретичного навчання за їх згодою в заліково-екзаменаційній відомості проставляється рейтинговий бал і відповідна оцінка за 4-х бальною шкалою.

2.5. За бажанням слухача може складати підсумковий екзамен з метою підвищення оцінки, отриманої за результатами модульних контролів. Складова екзаменаційного контролю має бути не більше 40 балів.

2.6. Викладач зобов'язаний розробити конкретний перелік робіт, які зобов'язаний виконати слухач, та критерії їх оцінки (чіткі критерії оцінювання модулів, самостійної роботи, індивідуального завдання, контрольної роботи і т.п.) та довести їх до відома слухачів на початку вивчення дисципліни «Теорія та практика правозастосування».

2.7. Під час контролю систематичності та активності роботи слухачів оцінці можуть підлягати: відвідування семінарських і практичних занять, активність та рівень знань при обговоренні питань семінарів, ре-

зультати виконання лабораторних робіт, проведення розрахунків, завдання для самостійного вивчення, підготовка рефератів та їх презентація, участь у студентських конференціях, гуртках, наукових конкурсах та олімпіадах, інші форми робіт.

2.8. Кафедра загальноправових дисциплін і викладачі можуть встановлювати заохочувальні бали за активну участь в обговоренні навчального матеріалу, творче виконання завдань, за додаткову індивідуальну роботу, яка сприяє поглибленому вивченню курсу «Теорія та практика правозастосування» (написання і захист реферату, огляд літератури, участь у науковій роботі, публікації статей, олімпіадах, конференціях, виставках, заявках на винаходи тощо), а також вилучати бали за пропуски занять, несвоєчасне виконання завдань тощо. Слід однак мати на увазі, що під час додаткового нарахування балів їх загальна сума не повинна перевищувати максимально допустиме значення.

3. Переведення значення рейтингових оцінок з кредитного модуля в ECTS та традиційні оцінки

3.1. Встановлюється порядок перерахунку рейтингових показників 100-бальної університетської шкали оцінювання в традиційну бальну шкалу та європейську шкалу ECTS:

За шкалою ECTS	За національною шкалою	За шкалою навчального закладу
A	відмінно	90–100
BC	добре	75–89
DE	задовільно	60–74
FX	незадовільно з можливістю повторного складання	35–59
F	незадовільно з обов'язковим повторним курсом	1–34

FX означає: «незадовільно» – необхідно виконати певну додаткову роботу для успішного складання;

F означає: «незадовільно» – необхідна значна подальша робота.

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ (ЕКЗАМЕНУ) З КУРСУ «ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ»

Екзамен є остаточною формою контролю з навчальної дисципліни «Теорія та практика правозастосування», засобом виявлення і оцінки результатів навчального процесу.

Мета екзамену полягає у завершенні курсу вивчення «Теорія та практика правозастосування», оцінити рівень отриманих слухачами знань.

Критерії оцінювання:

«Відмінно» – якщо слухач глибоко у повному обсязі засвоїв програмний матеріал; вичерпно та послідовно, грамотно й логічно його висловлює; вільно володіє понятійним апаратом з навчальної дисципліни; виявляє вміння самостійно узагальнювати та висловлювати матеріал, не допускаючи помилок.

«Добре» – якщо слухач твердо знає програмний матеріал, грамотно і по суті висловлює його, не допускає важливих неточностей у відповіді на запитання; має незначні зауваження під час надання відповідей.

«Задовільно» – якщо слухач засвоїв основний матеріал, але не знає окремих подробиць, допускає неточності, недостатньо правильні формулювання, порушує послідовність у викладенні програмного матеріалу та вагається при виконанні завдань, не вміє обґрунтовувати власні судження та наводити власні приклади.

«Незадовільно» – якщо слухач не знає більшої частини програмного матеріалу, допускає суттєві помилки, з великими труднощами відповідає на питання, не володіє понятійним апаратом з курсу.

1. Теорія і практика правозастосування як навчальна дисципліна: поняття, завдання, функції.
2. Теорія і практика правозастосування як перспективний напрям наукових досліджень.
3. Форми реалізації норм права: поняття, види та їх зміст.
4. Застосування норм права як специфічна форма його реалізації: поняття та ознаки.
5. Соціальне призначення правозастосовної діяльності, її місце та роль у правовій системі.
6. Механізм правозастосування та його вплив на суспільство: понят-

тя, структура, мета.

7. Підстави правозастосування: загальна характеристика.
8. Підзаконний характер правозастосування та особливості застосування окремих видів правових норм.
9. Форми правозастосовної діяльності: види та їх загальна характеристика.
10. Оперативно-виконавча діяльність як самостійна форма правозастосовної діяльності: загальна характеристика.
11. Правоохоронна діяльність: поняття, суб'єкти, юридичний зміст.
12. Дискреційні повноваження суду у правозастосуванні: загальна характеристика та межі розсуду.
13. Практика Європейського суду з прав людини як джерело судового правозастосування: особливості використання.
14. Установчо-розпорядча та контрольно-наглядова форми правозастосовної діяльності: поняття, суб'єкти, юридичний зміст.
15. Значення установчо-розпорядчої форми правозастосовної діяльності для належної діяльності центральних органів виконавчої влади, об'єднань, підприємств, установ.
16. Організаційно-юридичні засоби управління процесами правозастосування.
17. Функції правозастосовної діяльності: поняття, види та їх характеристика.
18. Структура правозастосування: елементи та їх характеристика.
19. Суб'єкти правозастосовної діяльності: поняття, види та їх загальна характеристика.
20. Встановлення фактичних обставин справи як самостійна стадія застосування нормативних приписів: основні положення.
21. Вибір і аналіз правової норми як самостійна стадія застосування нормативних приписів: загальні засади.
22. Прийняття рішення у справі як самостійна стадія застосування нормативних приписів: основні положення.
23. Поняття, сутність та місце юридичної кваліфікації у процесі правозастосування.
24. Правове регулювання правозастосовної діяльності: загальна характеристика.
25. Моніторинг правозастосування: поняття, мета, техніка, значення.
26. Юридичний силогізм: поняття, структура, характеристика елементів.
27. Вплив глобалізаційних процесів на внутрішньодержавну правозастосовну практику, форми та шляхи такого впливу.
28. Вимоги до правильного застосування нормативних приписів: види

- та їх характеристика.
29. Характеристика основних принципів правильного застосування права: законності, обґрунтованості, доцільності, справедливості, ефективності.
 30. Простий та складний порядок застосування норм права: загальна характеристика.
 31. Гарантії правильного застосування норм права та їх види.
 32. Поняття та ознаки акта застосування права.
 33. Структура правозастосовного акта: елементи та їх характеристика.
 34. Класифікація правозастосовних актів: критерії та види.
 35. Форми зовнішнього виразу правозастосовного акта: види та їх сутність.
 36. Загальна характеристика юридичної форми правозастосовного акта.
 37. Юридична мова окремих видів правозастосовних актів: загальна характеристика.
 38. Правозастосовні акти як правова форма реалізації державної виконавчої влади.
 39. Набуття та втрата чинності нормативно-правового акта: поняття, підстави, загальна характеристика.
 40. Дія нормативно-правових актів у часі: поняття та загальна характеристика.
 41. Принцип незворотності дії в часі законів та інших правових актів.
 42. Способи набуття чинності законами: види та їх основні положення.
 43. Дія нормативно-правових актів у просторі: поняття та загальна характеристика.
 44. Територіальний та екстериторіальний принципи дії нормативно-правових актів у просторі: основні положення.
 45. Дія нормативно-правових актів за колом осіб: загальні засади.
 46. Особливості дії нормативно-правових актів щодо іноземців, які перебувають на території держави; обмеження щодо дії нормативно-правових актів на окремі категорії осіб; правила визначення осіб, на яких поширює свою дію нормативно-правовий акт.
 47. Прогалини в законодавстві: поняття та сутність.
 48. Засоби заповнення та усунення прогалин у законодавстві.
 49. Причини прогалин у законодавстві: види та їх характеристика.
 50. Правотворча діяльність як засіб заповнення прогалин у законодавстві.
 51. Оперативні засоби заповнення прогалин у законодавстві: види та їх загальна характеристика.

52. Аналогія закону як оперативний засіб заповнення прогалін у законодавстві.
53. Аналогія права: поняття та сутність.
54. Субсидіарне застосування права (міжгалузева аналогія): поняття та юридичний зміст.
55. Поняття та особливості юридичної техніки.
56. Предмет, метод та система юридичної техніки.
57. Загальна характеристика прийомів та правил юридичної техніки.
58. Поняття, принципи та сфера застосування юридичної техніки.
59. Доктринальні основи юридичної техніки та місце юридичної техніки у системі юридичного знання.
60. Загальні правила юридичної техніки.
61. Засоби та способи юридичної техніки.
62. Вимоги до змісту нормативно-правових актів. Основні способи та прийоми формування змісту нормативно-правових актів.
63. Логіка нормативно-правового акта. Логіка формування законопроєкту та його норм.
64. Вимоги до внутрішньої форми нормативно-правових актів.
65. Співвідношення юридичної техніки із законодавчою технікою та законодавчою технологією.
66. Техніка створення корпоративних актів: поняття, методика, загальна характеристика.
67. Юридичні колізії: поняття, сутність, причини утворення.
68. Способи розв'язання правових колізій: загальна характеристика.
69. Критерії класифікації та види юридичних колізій, їх характеристика.
70. Способи зменшення колізійності законодавства.
71. Тлумачення норм права: поняття, сутність та ознаки.
72. Причини, що викликають необхідність тлумачення правових норм.
73. Процес тлумачення норм права і його елементи.
74. Класифікація тлумачення норм права: критерії та види.
75. Офіційне тлумачення: поняття, види та їх загальна характеристика.
76. Неофіційне тлумачення: загальні положення.
77. Діяльність Конституційного Суду України з тлумачення Конституції та законів України: поняття, правові засади і особливості.
78. Способи тлумачення Конституції та законів: загальна характеристика.
79. Межі тлумачення Конституційним Судом України Конституції та законів України.
80. Методологія тлумачення юридичних норм: поняття, сутність, хара-

- ктеристика основних методів.
81. Акти офіційного тлумачення норм права: поняття, ознаки, види.
 82. Співвідношення актів тлумачення норм права з правозастосовними та нормативно-правовими актами.
 83. Співвідношення правотворчості, нормотворчості та законотворчості.
 84. Нормотворчість: поняття, принципи. Види нормотворчості. Суб'єкти нормотворчості.
 85. Мета та функції нормотворчості: загальні аспекти.
 86. Стадії створення нормативно-правових актів. Внесення змін до нормативно-правових актів.
 87. Нормотворча техніка: поняття, елементи, види.
 88. Правила нормотворчої техніки, що використовуються при формуванні змісту правових актів.
 89. Поняття та види правотворчих і правозастосовних помилок.
 90. Основні тенденції розвитку техніки нормотворчості в Україні.
 91. Поняття, мета, види та стадії законотворчого процесу.
 92. Прийняття законів всеукраїнським референдумом: правові засади та процедура.
 93. Правове регулювання нормотворчої діяльності в Україні: загальна характеристика.
 94. Поняття експертизи нормативно-правових актів та її види.
 95. Особливості науково-правової експертизи нормативно-правових актів: загальні засади.
 96. Гендерно-правова експертиза нормативно-правових актів: загальні засади.
 97. Ефективність правового регулювання суспільних відносин: умови і критерії.
 98. Техніка опублікування нормативно-правових актів: загальна характеристика.
 99. Правореалізаційна й правозастосовна техніка: поняття, зміст та особливості.
 100. Правила систематизації юридичних документів: загальна характеристика.
 101. Техніко-юридичні правила кодифікації нормативно-правових актів: поняття і загальна характеристика.
 102. Поняття консолідації нормативно-правових актів та її ознаки.
 103. Поняття інкорпорації нормативно-правових актів і правила її проведення.
 104. Комп'ютеризація роботи з систематизації нормативно-правових актів.

105. Юридичні дефініції: поняття, загальна характеристика, принципи використання.
106. Юридична конструкція: поняття, види та функції.
107. Поняття та значення юридичної фікції як правового та соціального інструменту.
108. Класифікація, види та значення юридичної фікції.
109. Юридична презумпція: поняття, сутність та ознаки.
110. Співвідношення юридичних презумпцій з іншими правовими припущеннями.
111. Класифікація юридичних презумпцій: критерії та види.
112. Поняття та ознаки юридичних аксіом. Значення юридичних аксіом в інтерпретаційній та правореалізаційній техніці.
113. Преюдиції: поняття, значення та критерії класифікації.
114. Поняття, функції та класифікація юридичних символів.
115. Поняття і сутність юридичного застереження. Правові застереження та Конституція України.
116. Поняття юридичного терміна та термінології. Вимоги до юридичних термінів та правила використання.
117. Загальні засади правозастосування у міжнародному праві.
118. Колізійні норми у міжнародному праві: поняття, сутність, способи розв'язання.
119. Поняття, структура та функції юридичної техніки міжнародного права.
120. Понятійні конструкції міжнародних нормативно-правових актів: поняття, сутність, особливості використання.

ДЛЯ ПОДАТОК

Навчальне видання

ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

*Методичні рекомендації
для підготовки до семінарських занять*

(для слухачів магістратури юридичного факультету)

Колектив авторів

*За загальною редакцією
доктора юридичних наук, професора
Л.Р. Наливайко*

Підп. до друку 09.06.2021 р. Формат 60x84/16. Гарнітура – Times.
Друк трафаретний (RISO), цифровий. Папір офісний. Ум.-друк. арк. 6,25. Тираж 50 прим.

Надруковано у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ
49000, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26, rvv_vonr@dduvs.in.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6054 від 28.02.2018